

Quaderns de la Càtedra Josep Anton Baixeras

PALMIRA JAQUETTI

PALMIRA JAQUETTI

Coordinació de
Carme Oriol
Sílvia Veà-Vila

Tarragona, 2021

PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Av. Catalunya, 35 - 43002 Tarragona

Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat

www.publicacions.urv.cat

1a edició: setembre de 2021

ISBN (paper): 978-84-8424-936-8

ISBN (PDF): 978-84-8424-937-5

DOI: 10.17345/9788484249368

Dipòsit legal: T 936-2021

Cita el llibre.

Consulta el llibre a la nostra web.

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unión de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

ÍNDIX

Presentació	7
Dona, literatura i modernitat fins a la Guerra Civil (i després?)	11
<i>Neus Real Mercadal</i>	
Calma arran de l'extrema escuma: la poesia de Palmira Jaquetti	25
<i>Montserrat Palau Vergés</i>	
Palmira Jaquetti Isant. De l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya al Cancionero Popular Español	43
<i>Esther Navarro Justicia</i>	
«Vaig comprendre què devia als meus pares». Apèndix a la biografia de Palmira Jaquetti i Isant	65
<i>Salvador Rebés Molina</i>	
Salut i malaltia en les memòries de Palmira Jaquetti per a l'Obra del Cançoner Popular	85
<i>Josefina Roma Riu</i>	
Un viatge musical amb Palmira Jaquetti	117
<i>Joan de la Creu Godoy Tomàs</i>	

PRESENTACIÓ

Aquest Quadern de la Càtedra Josep Anton Baixeras de Patrimoni Literari Català, el setè, està dedicat a la folklorista, poetessa, docent i compositora Palmira Jaquetti i Isant (Barcelona, 21 de setembre de 1895 – Els Monjos, 8 de maig de 1963), amb motiu dels 125 anys del seu naixement. És per aquest fet que el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, a través de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural, ha impulsat la celebració de l'Any Palmira Jaquetti (del 2 de març de 2020 al 8 de maig de 2021).

Va ser la setena Jornada de la Càtedra Josep Anton Baixeras de Patrimoni Literari Català, que va acollir les conferències d'un destacat grup d'estudiosos de la figura i l'obra de Palmira Jaquetti: Neus Real, Montserrat Palau, Esther Navarro, Salvador Rebés, Josefina Roma, Joan de la Creu Godoy i Aitor Carrera. En un inici, la Jornada s'havia de celebrar el dia 21 d'octubre de 2020, però, a causa de la pandèmia de covid-19, va haver d'ajornar-se i es va realitzar de manera combinada, presencialment i en línia, els dies 23 i 24 de març de 2021.

Aquesta jornada es va iniciar amb l'acte d'inauguració, el dia 23 de març, el qual va incloure el lliurament de les beques Josep Anton Baixeras Sastre - Fundació Privada Mútua Catalana, que s'atorguen a estudiants de màster i de doctorat, i la presentació del Quadern de la Càtedra dedicat a Margarida Aritzeta, a càrrec de Magí Sunyer. El dia 24 de març, al matí, van tenir lloc les conferències esmentades adés, en línia; i, a la tarda, es va cloure la jornada amb l'espectacle —en modalitat presencial— de Jordi Lara, «Palmira», interpretat per la cantatriu Elisenda Rué i el guitarrista Izan Rubio, que recreava textos i cançons de la missió de Palmira Jaquetti a Pardines per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC) duta a terme l'any 1934.

Fruit d'aquesta jornada i de la major part de les conferències que s'hi van oferir, es publica aquest llibre, que inclou estudis concrets sobre l'obra i la persona de Palmira Jaquetti des de diversos punts de vista, com el perí-

ode històric que li va tocar viure, la poesia que va deixar escrita, els treballs que va dur a terme per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i el Cancionero Popular Español, una aportació biogràfica inèdita, la visió que tenia de la salut i la malaltia en les seues incursions pel país en missió per a l'OCPC, o la seua obra musical.

Neus Real, reconeguda investigadora especialitzada en les escriptores anteriors a la Guerra Civil Espanyola, presenta un treball sobre el període temporal dels anys 20 i 30 del segle passat, moment en què sorgia amb força la figura de les escriptores del segle xx, i fa un repàs de les diverses tipologies literàries i les seues representants més destacades —entre elles, és clar, Palmira Jaquetti—, concretament, de la poesia, la prosa, el teatre, la traducció, la literatura infantil i el periodisme. I acaba reflexionant sobre el que va suposar, per a aquesta eclosió cultural i de gènere, l'arribada del franquisme.

Montserrat Palau, professora de la Universitat Rovira i Virgili i de l'Institut Interuniversitari d'Estudis de Dones i Gènere (IIEDG), presenta un estudi sobre la poesia de Palmira Jaquetti —«optimista, vital i molt lligada a la natura i, també, a les seves facetes de folklorista i de recol·lectora i compositora de cançons», en paraules de l'autora—, en especial, sobre l'obra *L'estel dins la llar*.

Esther Navarro, etnomusicòloga, especialista en documentació i gestió del patrimoni musical i membre de la comissió científica de l'Any Palmira Jaquetti, presenta una investigació sobre el context social i cultural que envoltà Palmira Jaquetti i que la conduí a la seua incursió en el folklore amb les missions a l'OCPC i a la posterior temptativa de continuar la seua labor amb el *Cancionero Popular Español*; finalment, hi fa una reflexió al voltant de la metodologia que Jaquetti utilitzava i l'imaginari que tenia entorn del folklore.

Salvador Rebés, estudiós de la balada tradicional, i també membre de la comissió científica de l'Any Palmira Jaquetti, en el seu article, presenta un interessant apèndix a la biografia de Palmira Jaquetti i Isant, en referència als seus pares com a artífexs de la seua destacada formació, ben poc habitual a l'època en persones de la mateixa classe social.

Josefina Roma, amb una destacada trajectòria com a professora universitària i investigadora, presenta un estudi sobre la visió de la salut, la malaltia i les condicions higièniques que Palmira Jaquetti va tenir oportunitat d'observar en les seues missions de recerca per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Les memòries que Jaquetti redactava per a l'OCPC

reflecteixen, entre un caramull d'altres temes, les seues sensacions i opinions davant de les afeccions físiques que patien alguns dels seus informadors. Aquestes descripcions ens forneixen informacions molt interessants des del punt de vista etnològic i humà, i Josefina Roma en fa una dissecció acurada i detallada.

Joan de la Creu Godoy, professor de la Universitat de Girona, en el seu article, aborda la faceta de cercadora de cançons de Jaquetti repassant les missions al Pallars Sobirà i la Conca de Tremp (1926), i a Setcases i Tregurà (1933 i 1943), al Ripollès, comparant les versions de la cançó «La presó de Lleida»; d'una banda, les recollides en diferents pobles de la zona estudiada l'any 1926; i, de l'altra, les versions de la mateixa cançó ofertes per la mateixa informant, però en dos moments diferents, separats per un interval de deu anys.

El conjunt de treballs ofereix una visió diversa i polièdrica sobre una part important de l'activitat realitzada per Palmira Jaquetti, que va ser molta, però que malauradament encara és molt desconeguda.

Carme ORIOL CARAZO i Sílvia VEÀ-VILA

DONA, LITERATURA I MODERNITAT FINS A LA GUERRA CIVIL
(I DESPRÉS?)

Neus Real Mercadal
Universitat Autònoma de Barcelona
neus.real@uab.cat

Les dones van tenir un paper clau en el procés de normalització i modernització de la cultura catalana entre el darrer terç del segle XIX i la imposició del franquisme. Així ho constatava el crític tarragoní Domènec Guansé el maig de 1931, poc abans de la proclamació de la Segona República i la restitució de la Generalitat de Catalunya:

La literatura catalana, la nostra vida literària, es va fent cada dia més normal. Deixa d'ésser monocorda. Ja no és una literatura feta només que per poetes floralescos. Els escriptors catalans comencen de tocar totes les cordes, de cultivar tots els gèneres, de servir els gustos més diversos del públic. I, encara que amb timidesa, el professionalisme literari s'estén. És probable que el fet que hi hagi uns quants senyors que viuen exclusivament de la literatura catalana, faci adonar al burgès distret que la nostra literatura és una cosa tan seriosa i respectable almenys com l'elaboració de qualsevol altre producte de la indústria catalana. En fi, una altra cosa que palesa aquesta normalització, és la intervenció activa de la dona.

I no és que fins avui no hi hagi hagut cap escriptora. No oblidaré pas que, amb Víctor Català, la nostra renaixença ha tingut una de les figures més encimbellades; ni que, amb Clementina Arderiu, hem tingut un dels poetes més fines i més sensibles. Però la primera escudava la seva personalitat femenina en un nom viril. Les altres feien, de vegades, una lluíssor molt viva, però es mantenien en regions llunyanes i molt pures, sense intervenir en la barreja.

Ara les coses han canviat. (Guansé 1931)

En el camp de la literatura, com estava ocorrent arreu d'Occident i ha estat assenyalat per Jennifer E. Milligan a propòsit del cas francès (1996: 26-27), la figura de l'escriptora deixava de ser un cas singular i estrany, una excepció, per convertir-se en una presència cada vegada més habitual i obtenir un reconeixement creixent per part dels cercles culturals. La mo-

derminat no era concebible sense les dones, l'entrada a l'àgora pública de les quals n'era un signe vistent, i no es podia prescindir de la riquesa i el potencial literaris que representaven les autores tant en termes de producció com de consum. Com va escriure Josep M. de Sagarra l'any 1924: «No és per vanitat ni per moda que es produeix un moviment literari femení, és que l'esperit de l'època s'ho porta fatalment.» (Sagarra 1924).

A la Catalunya dels anys vint i trenta, en el marc de l'Europa d'entre-guerres, l'eclosió de la nova escriptora del segle xx va significar l'aparició de múltiples personalitats femenines (Palmira Jaquetti entre elles). Aquestes personalitats, inscrites en una tradició que es va anar fent progressivament més visible i va prendre carta d'identitat, van desplegar la seva activitat en tots i cadascun dels camps literarioculturals. I van ser objecte d'una assimilació recurrent i significativa als nous temps. Vegem-ho amb una mica de detall en cada cas.

La poesia

Entre el final de la Primera Guerra Mundial i el final de la Guerra Civil Espanyola, una munió de dones joves van publicar poemes a la premsa i van veure editat algun o alguns poemaris (Real 2006a: 102-121). Entre les més desconegudes avui, i seguint l'ordre de la seva estrena editorial, es poden esmentar, entre altres, Mercè Vila i Raventós (nascuda a Barcelona l'any 1902), autora de *Les hores* (1918) i *Flor de l'amor. Magnolia perfumada* (1921); Mercè Tobella (Barcelona 1896 – Castelldefels 1972), autora de *Florida. 1914–1919* (1919), o Maria Emília Furnó i Monsech (Barcelona 1878 – 1944), autora d'*Infantívoles* (1929), *Amor de cel* (1929), *Flaire de roses i esplais* (1931), *Hores de solitud* (1932), *Visions* (1933) —segona part d'*Apunts del natural* (1930)—, *Gotes de rosada* (1934) i *Nadalenques* (1935). Els noms femenins més destacats en l'àmbit de la poesia, tanmateix, van ser pocs. En primer terme es van situar dues escriptores una mica més grans que la resta: Maria-Antònia Salvà (Palma 1869 – Lluçmajor 1958), autora de *Poesies* (1910), *Espigues en flor* (1926) i *El retorn* (1934), i Clementina Arderiu (Barcelona, 1889 – 1976), autora de *Cançons i elegies* (1916), *Lalta llibertat* (1920) i *Poemes* (1936) i guanyadora del Premi Joaquim Folguera de poesia el 1938 amb *Sempre i ara*. Vet aquí unes declaracions significatives de principis dels anys vint sobre la segona, considerada un nom indiscutible entre els nous valors del gènere:

Aquí a la nostra terra s'han produït casos esporàdics, alguns d'un cert valor, durant els primers esgarips del nostre renaixement. Ara les figures femenines van agafant cada dia més importància dintre la nostra literatura. No dubta ningú que un dels poquíssims elements essencials amb què compta la nostra jove poesia, és Clementina Arderiu, l'original i nobilíssima poetessa. (Sagarra 1924)

També van destacar, no obstant això (i sovint emmirallant-se en els dos grans referents esmentats), Maria Verger (Alcúdia 1892 – Madrid 1983), que va publicar *Clarors matinals* (1924), *Tendal d'estrelles* (1930) i *L'estela d'or* (1934); Roser Matheu (Barcelona 1892–1987), autora de *La carena* (1933) i *Cançons de setembre* (1936); Maria Perpinyà (Verges 1901 – Banyoles 1994), responsable de *Poemes* (1931) i *Terra de vent* (1936); Anna Maria de Saavedra (Vilafranca del Penedès 1905 – Barcelona 2001), que no va editar cap poemari però va donar nombroses composicions a la premsa i va formar part del consell de redacció d'una publicació periòdica de referència (*Revista de Poesia*); Concepció Casanova (Campdevàrol 1906 – Sant Boi de Llobregat 1991), autora de *Poemes en el temps* (1930), i Maria Teresa Vernet (Barcelona 1907 – 1974), de la qual el públic va poder llegir *Poemes I* (1929) i *Poemes II* (1931). Durant la Guerra Civil Espanyola encara s'estrenarien dues poetes la veu de les quals també va ser objecte d'alta consideració: Palmira Jaquetti (Barcelona 1895 – Els Monjos 1963), amb *L'estel dins la llar* (1938), i Rosa Leveroni (Barcelona 1910 – Cadagüés 1985), amb *Epigrames i cançons* (1938).

Més que no pas a la quantitat d'autores o de llibres de poemes que van produir, val la pena parar atenció a l'espectre geogràfic de procedència, indicatiu de la generalització del fenomen a tot el territori (i no només a la capital cultural del país). Tanmateix, resulta especialment interessant la seva identificació amb la modernitat. Així, per exemple, Domènec de Bellmunt feia aquest comentari a Maria Verger en entrevistar-la per a *La Rambla* el 1934:

No voldria caure en la vulgaritat de dir-vos el que tothom us diu: poetessa femenina per excel·lència, cantora de l'amor, esperit subtil de la illa [sic] daurada... Sembla que tots els crítics s'hagin posat d'acord per anomenar-vos d'aquestes maneres gentils. No. Jo crec sincerament que sou *una dona moderna, cultivada, amb inquietuds espirituals i un temperament de poetessa autèntic*. (Bellmunt 1934)¹

¹ Totes les cursives que apareixen a les citacions són de l'autora.

L'adjectiu *moderna* operava com a element distintiu de la nova forçada d'escriptors en el marc de la confrontació de diverses concepcions culturals i socials, de diverses ideologies i estètiques que van tenir lloc en el període (Balaguer 1994: II, 446–453). Una confrontació igualment evident en la ressenya de *La Carena* signada per Rossend Llates, on el crític afirmava que:

...de les qualitats femenines, Rosa Matheu n'ha volgut excloure aquell nyeu-nyeu tan excessivament característic de l'estil femení de la nostra terra.

Amb tot, *La Carena* conté qualitats delicadament femenines, de claredat, elegància, fermesa de sentiments, d'aquest seny tranquil dintre els moments més intensos, que no és, certament, una qualitat baronívola. I la gràcia. Un no sé què dintre l'estil que tampoc no és la galania una mica sorollosa que s'ha conreat en aquesta mena de poemes de sentiment, ni menys un escanyoliment, sinó aquella mica de sensació d'endrecament i de feina polida i ben deixada que us alleugereix el cor. (Llates 1934)

I és que allò que interessava als sectors culturals més oberts (els que comptaven amb plataformes com el diari *La Publicitat*, el setmanari *Mirador*, etc.) era marcar la diferència en l'aposta per un determinat projecte de país que s'estava jugant en la partida política de l'etapa republicana. Les dones, i més en concret les escriptores, havien de constituir-ne una peça clau en la mesura que van esdevenir, ja, ciutadanes de ple dret amb veu i, sobretot, vot. D'aquí que el fenomen d'adscripció a la modernitat que s'acaba de constatar en relació amb les poetes també es produís amb les prosistes, les dramaturgues, les traductores, les autores de literatura infantil i les periodistes.

La prosa

En el cas de la prosa, les autores dels anys vint i trenta comptaven amb dos precedents de categoria indiscutible: Dolors Monserdà i Caterina Albert/Víctor Català; aquesta segona, encara en actiu i amb una sòlida trajectòria que la va convertir en model i referent de la majoria de les novel·listes (Real 2006b; Real 2005). La condició femenina, a més, havia esdevingut un tema preferent en les tendències narratives coetànies, justament com a símbol paradigmàtic de les transformacions que estava comportant el segle xx i de les principals qüestions candents del moment, com ara la sexualitat.

No és estrany, en aquest context, que moltes joves catalanes fessin incursions en les formes prosístiques breus (amb el conte a primera línia de foc); ni que set escriptors prenguessin un relleu remarcable en el camp novel·lístic, clau en l'esforç de construcció d'un mercat normal i modern per a les lletres catalanes (Castellanos 1996). Per ordre de publicació d'una primera novel·la, cal anotar, en aquest sentit, Maria Teresa Vernet (Barcelona, 1907–1974), autora de *Maria Dolors* (1926), *Amor silenciosa* (1927), *Eulàlia* (1928), *El camí reprès* (1930), *El perill* (1930), *Presó oberta* (1931), *Final i preludi* (1933), *Les algues roges* (1934) i *Elisenda* (1935); Mercè Rodoreda (Barcelona, 1908–Girona, 1983), autora de *Sóc una dona honrada?* (1932), *Del que hom no pot fugir* (1934), *Un dia de la vida d'un home* (1934), *Crim* (1936) i *Aloma* (1938); Carme Montoriol (Barcelona, 1892–1966), autora de *Teresa o la vida amorosa d'una dona* (1932) i *Diumenge de juliol* (1936); Rosa M. Arquimbau (Barcelona, 1909–1992), autora d'*Al marge* (1933), *Història d'una noia i vint braçalets* (1934) i *Home i dona* (1936); Anna Murià (Barcelona, 1904–Terrassa, 2003), autora de *Joana Mas* (1933) i *La peixera* (1938); Aurora Bertrana (Girona, 1892–Berga, 1974), autora de *Paradisos oceànics* (1930), *Peikea, princesa caníbal* (1934), *L'illa perduda* (1935, amb Prudenci Bertrana), *El Marroc sensual i fanàtic* (1936) i *Edelweiss* (1937), i Elvira Augusta Lewi (Barcelona, 1909–? 1970), autora d'*Un poeta i dues dones* (1935) i *Els habitants del pis 200* (1936).

Maria Teresa Vernet, la primera a donar-se a conèixer, és un exponent significatiu de la projecció d'una determinada idea de modernitat (identificada amb la joventut, l'ardidesa, el caràcter, l'esportivitat, el liberalisme, l'acció, la naturalitat, l'energia, la desimboltura, la bellesa i l'extraversió) sobre totes aquestes noves autores. Una projecció de què elles mateixes van esdevenir agents actives en la seva cerca d'un lloc propi en el mapa literariocultural del moment. D'aquí que Anna Murià fes explícita (i, doncs, s'ocupés de neutralitzar públicament) la contradicció aparent (que es confirmava com només això, aparent) entre l'aspecte extern de Vernet i la modernitat de la seva personalitat i dels seus llibres:

Aquell qui coneix l'obra literària de Maria Teresa Vernet, fruit òptim del pensament modern, endevina en ella el treball d'un esperit dels nostres dies amb una visió àmplia i generosa de la vida... Quan per primera vegada veiérem, en carn i ossos, la persona de Maria Teresa Vernet, sofrírem una sorpresa indescriptible, i fins dubtàvem de la seva autenticitat. Perquè, a primera vista, hom no sap veure en aquella figura de noia feta a l'antiga, cap senyal de l'esperit modern que vessa en els capítols de les novel·les i en les pàgines de versos.

Esperem una estona, però, i la veu de Maria Teresa traurà del fons de la indumentària de sagristia —ni artifici, ni coqueteria, ni exhibició— la veritable Maria Teresa Vernet que coneguèrem en els llibres.

[...] *Maria Teresa Vernet és jove, malgrat els seus vestits i el seu pentinat de sagristia*. I en l'ambient del Club Femení, on es treballa cantant i s'estudia sense perdre la rialla, embrunida pel sol de la platja, tota activitat i tota afecte, alt pensament i cor acollidor, s'hi troba ben enquadrada. (Murià 1932)

Anna Murià va ser qualificada, poc després, amb uns adjectius que la definien en la mateixa línia: «La seva figura té molt d'esportiva, de dona enèrgica, de caràcter, jove i bonica alhora» ([*La Humanitat*] 1933). I quan va publicar *Joana Mas*, la crítica es va afanyar a subratllar la contemporaneïtat de la protagonista que l'autora havia construït: «Anna Murià, en la novel·la que comentem, ens fa assistir planerament, àgilment, a un cas normal d'una noia moderna» (Saltor 1934). Quatre anys abans, Aurora Bertrana havia generat un comentari que parla per si sol en aquest sentit:

Aurora Bertrana posseeix una cultura excel·lent i té un criteri molt clar, molt liberal i acuradament modern de la vida.

[...] *Aquesta escriptora és el prototipus de la intel·lectual moderna*. Ella no es desfa pas en lamentacions i ploràmiques per a defensar uns ideals humanitaris de llibertat, sinó que se serveix d'unes armes que tallen com un estilet, i dant-hi un aire de distinció i ciutadania que envejarien molts escriptors i diplomàtics. (Pons i Guitart 1930)

El teatre

El gènere dramàtic, a diferència de la prosa, comptava amb escassos referents femenins (Dolors Monserdà, Víctor Català, Lluïsa Denis, Carme Karr i Palmira Ventós son alguns dels pocs que es poden esmentar); i va donar pocs noms a la producció catalana dels anys vint i trenta (Real 2006a: 155–177). Com es va constatar el 1929: «És raríssima l'aportació de les nostres dones a la literatura de teatre» (X. 1929).

Al teatre, a la Catalunya del període, s'hi van dedicar Manuela Aubera (una figura sobre la qual hi ha ben poca informació), Mercè Rodoreda i Cecília A. Màntua (Barcelona, 1905–1974), però sense arribar als escenaris. També ho van fer Rosa Maria Arquimbau i Llucietà Canyà (la Bisbal d'Empordà, 1901–Barcelona, 1980), les obres de les quals van ser representades en l'esfera del teatre amateur. Encara es podrien anotar algunes altres autores, entre les quals destaca Maria Lluïsa Algarra (Barcelona

1916–Mèxic 1957), guanyadora del Primer Concurs del Teatre Universitari de Catalunya i que va veure estrenada *Judith* al Teatre Poliorama el 16 d'octubre de 1936, ja començada la Guerra Civil.

Hi va haver una escriptora, no obstant aquesta minsa llista de dramaturgues, que va assolir un lloc d'honor en el teatre català de preguerra: Carme Montoriol. Les crítiques de *Làbisme* (1930), *L'huracà* (1935) i *Avarícia* (1936) van posar un èmfasi evident en la modernitat que l'autora aportava a l'escena nostrada, objecte de valoració especial en el marc d'una crisi que venia de lluny i que no estava resultant gens fàcil d'acarar. Des de *La Noche*, per exemple, Francesc Madrid saludava així l'estrena de l'obra de 1930:

Siempre es de temer que una mujer lanzada a la literatura en vez de romper con una tradición de azucaramiento se mantenga en él. Pero hay una raza de mujeres especiales que huídas del sensiblerismo hueco buscan y hallan una fortaleza espiritual que trasladan a la obra literaria sin perder un ápice de su feminidad. Tal es el caso de «Victor Català», por ejemplo, nacida en el Ampurdán rústico y tierno, como Carmen Monturiol [sic], o como esta Alfonsina Storni, la ilustre poetisa argentina que ha pasado unos días entre nosotros.

Carme Monturiol ha llegado a nuestro teatro y ha tenido el valor de aportar a nuestra escena un conflicto de contrastes gravísimos. *No ha hecho un nuevo canto a la maternidad, a la familia, a las costumbres hogareñas, a la vida sencilla y fácil, etcétera, etc., sino que ha escrito una obra de categoría literaria con un conflicto de dramática intensidad y de viva emoción.* (Madrid 1930)

Vet aquí una declaració ben explícita de Domènec Guansé, feta l'endemà mateix des de *La Publicitat*, en relació amb l'estrena:

[...] l'anunci de la primera obra d'una noia no podia ésser gaire esperançador per a nosaltres. No sembla que la revolució que voldríem hagués de portar-nos-la mans femenines. Cert que Carme Montoriol era la traductora dels sonets de Shakespeare. I això sol ja ens deia que no ha anat al teatre per camins extraliteraris, que no hi anava seduïda per l'enganyosa facilitat del diàleg. Volia dir també que no seria, com a autor, insensible a les passions i als vers batecs del cor humà. Però així i tot, ens cal declarar que *Làbisme* ens ha donat una agradable sorpresa. *Làbisme* és un dels drames més audaços i de sensibilitat més moderna que hem vist recentment als nostres escenaris. (Guansé 1930)

Cinc anys més tard, una nota sense signar sobre *L'huracà* a *El Día Gráfico* reblava el clau de la percepció cultural generalitzada amb referèn-

cia a la producció dramàtica d'una de les personalitats teatrals constitutives de «la nova generació dramàtica» dels anys trenta (Fàbregas 1970: 57):

Si hay feministas en Barcelona, pueden lanzar su grito de triunfo; están de enhorabuena. Una mujer, Carmen Montoriol, ha dado cien y raya a todos nuestros varoniles comediógrafos. *Una mujer ha sido la que ha llevado a nuestro pobrecito teatro catalán una obra que encajaría perfectamente en el más exigente de los escenarios europeos.* Esto y nada más ha hecho en Barcelona una mujer. ([*El Día Gráfico*] 1935)

La traducció

Les noves autores van entrar d'una manera força menys impactant, però més regular i continuada, en l'àmbit de la traducció. Per això s'hi poden consignar moltes més personalitats femenines, per bé que amb graus de dedicació i resultats culturals diferents (Real 2006a: 125–138). La nòmina integra Maria Sandiumenge, Palmira Jaquetti, Rosa Maria Arquimbau, Anna Murià, Concepció Casanova, Elvira Augusta Lewi, Rosa Alavedra, Concepció de Balanzó, Maria de Quadres, Maria Mariné, Maria d'Abadal, Ramona Roset, Victòria Soldevila, Encarnació Miquel, Irene Polo, Anna Secanell, Maria Carratalà, Lina Sitges, Maria del Carme Nicolau, Francesca Prat, Aminda Valls, Montserrat Casanova, Lluïsa Serra, Maria Rigol, Enriqueta Cahner, Angelina Damians, Maria Teresa Elias, Ivonne C. de Ferrer, Angèlica Rosell, Maria Solà de Sellarés...

Dues de les que es van donar a conèixer primer i van tenir més ressò, justament pel nivell de la tasca empresa i finalment oferta al públic, van ser Anna Maria de Saavedra i Adela Maria Trepat (Barcelona 1905–1964), que el 1927 van traslladar *Les Heroïdes* d'Ovidi al català per a la Fundació Bernat Metge. Lòptima acollida de la traducció va indicar, en primer terme, el progrés cultural de les dones que un fet com aquest, impensable poc abans, implicava. Carles Soldevila s'hi va referir en uns termes prou irònics amb referència a l'home modern amb qui el nou col·lectiu femení compartiria activitats i espais literaris:

[...] *Tot ens decanta a témer que les generacions futures d'escriptors (de cantó la minoria que de bona hora s'arregeri a l'ombra de la F. B. M.) tindran cada cop una cultura més prima.* Àdhuc pot arribar a ocórrer que no en tinguin cap. Ara com ara, ja hi ha algun «specimen» d'aquesta raça literària.

Aleshores, bé caldrà encomanar a les dones la conservació del tresor antic. Serà, per al sexe fort, un pèssim negoci. *A la natural trapaceria, bon sentit i gràcia de la dona sols li mancarà la lliçó dels grecs i dels llatins per a esdevenir*

una potència incontrastable. ¡Quin pobre paper farà davant seu l'home modern, enclotat entre les muralles de qualsevol tècnica estreta! No em voldria pas trobar en el seu lloc. (Soldevila 1927)

L'editorial que *El Dia* de Terrassa va dedicar a la traducció resulta, en si mateix, indicatiu de la importància que es va atribuir a la traducció de Saavedra i Trepat justament per allò que representava en termes de normalització i modernització del sistema literari català. I és que per al diari terrassenc, les dues traductores situaven «el nostre país i la nostra vida intel·lectual al nivell europeu d'avui, on la vida de la cultura comporta una perfecta convivència de sexes en les tasques de l'esperit» (*[El Dia]* 1927).

Precisament per situar «el nostre país i la nostra vida intel·lectual al nivell europeu d'avui, on la vida de la cultura comporta una perfecta convivència de sexes en les tasques de l'esperit», i també per assegurar els fins comercials amb què s'havia constituït el 1928, Edicions Proa, la primera editorial moderna del país (concebuda amb els nous plantejaments editorials del nou-cents) va incorporar molt aviat les noves escriptores al seu equip de traductors. Amb encàrrecs, és clar, significatius. I, així, el 1929 la tot just inaugurada Biblioteca Grumet de l'editorial ofería als infants *Les aventures de Polzet*, de Claude Roën, en traducció de Maria Perpinyà; el 1931, la col·lecció Els d'Ara publicava *Daphne Adeane*, de Maurice Baring, traslladada a la nostra llengua per Carme Montoriol; i el 1932 i el 1934, respectivament, sortien a la Biblioteca A Tot Vent *Nocturn*, de Frank Swinerton, i *Dues o tres Gràcies*, d'Aldous Huxley, en versió catalana de Maria Teresa Vernet.

La literatura infantil

La literatura infantil podria haver estat, pel seu públic destinatari, una de les esferes fictionals més previsiblement conreades per les dones a causa del vincle social i cultural, plenament operatiu en els anys vint i trenta, entre criatures i maternitat. Des d'aquesta perspectiva, sobta la minsa quantitat d'escriptores que hi van dirigir la seva atenció. Tan sols s'hi compten (i, encara, amb una dedicació relativa) Maria Lluïsa Asquerino, Teresa Esplugas, Maria Novell, Francesca Planas, Maria Assumpció Pascual, Anna Rubiés, Rosa Maria Brull, Victòria Delclòs, Susanna Ribera, Mercè Rodoreda, Genoveva Vidal, Anna Murià i Maria del Carme Nicolau. L'excepció és Maria Perpinyà, que a banda de traduir *Les aventures de Polzet* per a Edicions Proa i publicar una obra original, *El follet sentimental* (1930),

va concentrar bona part de la seva dilatada activitat periodística al diari *El Matí* en la direcció de la «Pàgina dels infants», a què va fer nombroses contribucions a partir del 13 de febrer del 1930 (Real 2006a: 139–154).

En aquest panorama tan precari, ressalta encara més el cas de l'autora que va assolir la professionalització plena dins d'aquest àmbit, en un signe de modernitat més que vistent: Lola Anglada (Barcelona 1892 – Tiana 1984). Anglada n'era plenament conscient, del que aquesta professionalització seva representava. Per això quan el març de 1930, en una entrevista, li van preguntar si era feminista —una qüestió ineludible, segons el periodista, «en un interviu amb una dona que valgui»—, l'escriptora va respondre taxativament i vehement: «Mireu si ho sóc: treballo i em guanyo la vida per ésser independent» (Bellmunt 1930).

El periodisme

L'àmbit en què l'entrada de les noves autores es va produir amb més intensitat va ser el periodisme, en bona part per raons conjunturals (Real 2006a: 178–250). Les seccions i les pàgines dedicades al col·lectiu femení van proliferar en una premsa procliu a comptar amb les firmes de dona, ja fos en règim de col·laboració puntual o regular. Un article anònim del *Diari de Sabadell* parava atenció al fenomen, a finals dels anys vint, en uns termes que apunten, un cop més, vers la identificació d'aquesta dinàmica d'entrada de les dones en totes les esferes del sistema literari i cultural amb la modernitat i els canvis que estava significant:

És freqüent de veure en els rotatius de més circulació pàgines dedicades a la dona i a la llar. Aquestes pàgines si no són redactades exclusivament per plomes femenines, hi tenen, almenys, una bona part de col·laboració. Encara que els temes que tracten siguin desenrotllats des d'un punt de vista bastant general, no per això deixen de tenir algun interès particular, i donen l'expressió d'una cultura femenina molt acordada amb les corrents modernes, divulgadores d'un estat social que pren carta de naturalesa en la nostra època. ([*Diari de Sabadell*] 1929)

Aurora Bertrana, Rosa M. Arquimbau i Irene Polo (Barcelona, 1909 – Buenos Aires, 1942) a *L'Opinió*; Llucietà Canyà a *La Veu de Catalunya*; la mateixa Arquimbau a *La Rambla*; Mercè Rodoreda a *Clarisme*; Paulina Pi de la Serra (Terrassa, 1906–1991) a *Després*, i tantes altres firmes femenines en tantes altres publicacions periòdiques, il·lustren prou bé aquesta «cultura femenina molt acordada amb les corrents modernes»

i les transformacions polítiques, socials i culturals que hi havia al darrere. Quan el diari *La Humanitat*, el gener del 1933, presentava Maria Teresa Gibert (Barcelona, 1904–1991) en qualitat de responsable de la seva *Pàgina de la Dona*, els arguments resultaven inequívocs: aquesta feina li havia estat encarregada perquè era una «dona d'esperit moderníssim» que faria «d'aquest full dedicat a les lectores de *La Humanitat*, una obra d'exemplaritat altíssima», tot convertint el diari en «imprescindible [...] en totes les llars republicanes de Catalunya».

I després?

El resultat de la Guerra Civil Espanyola va significar la decapitació d'aquest procés. Les escriptores que havien iniciat la seva trajectòria en les dècades dels vint i els trenta van patir les dramàtiques conseqüències d'una dictadura que havia de durar quaranta anys i que va erradicar tots els guanys que les dones havien aconseguit. Algunes no es van recuperar del dalta-baix, però moltes van seguir treballant a fons, per canals diversos, en pro de la continuïtat literària i la recuperació cultural. Des de la clandestinitat i des de l'exili interior o exterior, primer, i passats els temps inicials, des de dins de Catalunya o des de l'estranger, en un context cada vegada més favorable —sobretot a partir dels anys seixanta— que, no obstant la millora progressiva de les condicions, no es va arribar a escapar-se mai del tot de la repressió política i cultural imposada pel franquisme. La dinàmica de normalització vinculada a la modernitat dels anys vint i trenta, que tenia les seves arrels en les dècades anteriors, havia estat brutalment interrompuda; i el que va venir després ja seria una altra cosa.

Palmira Jaquetti no va arribar a veure el final del règim dictatorial perquè va morir prematurament, com és sabut, en un accident de cotxe. Altres autores, com Irene Polo (que va optar pel suïcidi l'any 1942), ni tan sols es van plantejar esperar-lo. En certs casos, com el d'Aurora Bertrana (que ho va fer en francès i en castellà, per bé que sense gaire èxit), van escriure en altres llengües per intentar contrarestar les dificultats de publicar en català. En ocasions, com exemplifica Mercè Rodoreda de manera destacada, la tragèdia viscuda es va convertir en esperó de la voluntat de no deixar-se vèncer i del refermament i l'evolució de la pròpia literatura (esdevinguda, en el cas rodoredià, una de les fites de les lletres occidentals del segle xx). Escriptores posteriors diverses, com Maria Dolors Orriols (Vic, 1914–Barcelona, 2008), Maria Aurèlia Capmany (Barcelona, 1918–1991),

Teresa Pàmies (Balaguer 1919 – Barcelona 2012), Felícia Fuster (Barcelona 1921 – París 2012), Maria Àngels Anglada (Vic 1930 – Figueres 1999), Antònia Vicens (Santanyí, 1941), Montserrat Roig (Barcelona, 1946–1991), Maria-Mercè Marçal (Ivars d’Urgell 1952 – Barcelona 1998) i moltes més, vindrien a sumar la seva producció a la d’unes predecessores la majoria de les quals no van conèixer per posar cares noves a la triada dona, literatura i modernitat. Per continuar enriquint, així, una tradició, la de la literatura catalana d’autora, que no ha fet sinó créixer, malgrat el tall de 1939, fins avui.

Referències

- BALAGUER, Josep M. (1994): *Joan Teixidor, representant del “Grup Universitari”*. Poesia i crítica (1931–1951). 2 vols. Tesi doctoral inèdita dirigida pel Dr. Jordi Castellanos i Vila. Departament de Filologia Catalana – Universitat Autònoma de Barcelona.
- BELLMUNT, Domènec de [Domènec Pallerola] (1930): «Una conversa amb Lola Anglada». *La Rambla* núm. 7 (24 de març): 6.
- (1934): «Una poetessa. Maria Verger, catalana de Mallorca, autora de *L’Estela*». *La Rambla* núm. 272 (29 d’octubre).
- CASTELLANOS, Jordi (1996): «Mercat del llibre i cultura nacional (1882–1925)». *Els Marges* núm. 56 (octubre 1996): 5–38.
- [*DIARI DE SABADELL*] (1929): «De feminisme». *Diari de Sabadell* (1 de juny).
- [*EL DIA*] (1929): «Editorial. La intel·ligència i la feminitat». *El Dia* (Terrassa) (11 de novembre).
- [*EL DÍA GRÁFICO*] (1935): «Inicial. Ha entrado una mujer...». *El Día Gráfico* (27 de gener).
- FÀBREGAS, Xavier (1970): «Crònica de les estrenes. Dues estrenes de Joan Oliver». *Serra d’Or*, núm. 131 (agost 1970): 57–58.
- GUANSÉ, Domènec (1930): «Novetats.– *Labisme*, drama en tres actes, de Carme Montoriol». *La Publicitat* (22 de gener).
- GUANSÉ, Domènec (1931): «L’esperit dels dies. Les dones i les lletres». *La Rambla (esport i ciutadania)* núm. 69 (25 de maig): 12.
- [*LA HUMANITAT*.] (1933): «La nostra enquesta. Què opineu del vot femení, senyora? Anna Murià, creu que no s’ha d’anar massa de pressa en l’aplicació del vot femení, la concessió del qual li sembla magnífica». *La Humanitat* (14 de febrer).

- LLATES, Rossend (1934): «La poesia. *La Carena*, de Roser Matheu». *Mirador* núm. 266 (8 de març): 6.
- MADRID, Francisco [Francesc Madrid] (1930): «Teatro Catalán Noveadas. Estreno de *Labisme*, drama en cuatro [*sic*] actos, de Carmen Monturiol». *La Noche* (21 de gener).
- MILLIGAN, Jennifer E. (1996): *The Forgotten Generation. French Women Writers of the Inter-War Period*. French Studies. Oxford: Berg Publishers Ltd.
- MURIÀ, Anna (1932): «L'obra social de dues escriptors. II. Maria Teresa Vernet, presidenta del Departament d'Actuació Social del C. F. i d'E. La seva joventut, la seva lluita i el seu art». *La Rambla* núm. 155 (24 de desembre): 13.
- PONS I GUITART, Àngel (1930): «Aurora Bertrana». *L'Opinió* núm. 118 (26 de setembre): 12-13.
- REAL MERCADAL, Neus (2005): *Mercè Rodoreda: l'obra de preguerra*. Biblioteca Serra d'Or, 344. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2006a): *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*. Textos de Cultura i Literatura Catalanes, 110. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2006b): *Les novel·listes dels anys trenta: obra narrativa i recepció crítica*. Textos de Cultura i Literatura Catalanes, 117. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SAGARRA, Josep M. de (1924): «Poesia femenina». *La Publicitat* (22 de juny).
- SALTOR, Octavi (1934) [Signat S.]: «Joana Mas, per Anna Murià. Llibreria Catalònia». *La Veu de Catalunya* (7 de febrer).
- SOLDEVILA, Carles (1927): «Senyores, apreneu llatí». *La Publicitat* (11 de novembre).
- X (1929): «La dona i el teatre. Davant l'estrena d'*El jardí meravellós* de la Lola Anglada». *La Veu de Catalunya* (9 d'abril).

CALMA ARRAN DE L'EXTREMA ESCUMA:
LA POESIA DE PALMIRA JAQUETTI¹

Montserrat Palau Vergés
Universitat Rovira i Virgili
montserrat.palau@urv.cat

El 24 de maig de 1937, Carles Riba adreça una carta a Palmira Jaquetti en què li envia dos llibres acabats d'editar, el seu, *Tres suites* (1937) i *Poemes* (1937), de la seva esposa, Clementina Arderiu, tot excusant-se de no haver pogut portar-los personalment per una «indisposició». En la dedicatòria del seu llibre, Riba li escriu: «Per a Palmira Jaquetti, / en “calma arran de l'extrema escuma”, / homenatge de C. Riba / V. 1937» (Miralles 2012).² D'aquí sorgeix la primera part del títol d'aquest article, d'aquesta dedicatòria que correspon al primer vers de la tercera estrofa del poema x de la primera secció de *Tres suites*. Aquest vers de Riba (1937: 27), «calma arran de l'extrema escuma», defineix també la poesia de Palmira Jaquetti d'aquells anys, perquè, malgrat la situació de malaltia i d'altres problemes personals (Matheu 1972: 174-175 i 182-183), és una poesia optimista, vital i molt lligada a la natura i, també, a les seves facetes de folklorista i de recollectora i compositora de cançons.

1 Aquest article s'emmarca en una línia d'investigació que ha rebut finançament del Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats a través del projecte «Literatura popular catalana: gèneres, conceptes i definicions» (OGC 2018-093993-B-100 MCIU/AEU/FEDER, UE) i forma part dels treballs realitzats pel Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), consolidat per la Generalitat de Catalunya (2017 SGR 599).

2 A més de reproduir la carta, Carles-Jordi Guardiola, compilador de la correspondència de Riba, a partir també del llibre de Roser Matheu (1972:182), comenta la situació personal de Palmira Jaquetti, la malaltia contreta el 1934 i les importants seqüeles i operacions que aleshores encara patia, així com els problemes legals i econòmics a causa de la separació matrimonial. Amb Carles Riba i Clementina Arderiu, Palmira Jaquetti hi va mantenir amistat tota la vida des que els va conèixer el 1924, quan va cursar els Estudis Normals de la Mancomunitat i va tenir Riba com a professor.

Des del 1922 fins al final de la seva vida, Palmira Jaquetti escriurà nombrosos poemes, malgrat que publicarà pocs reculls i la majoria de la seva obra resta inèdita. En aquest sentit, tot i que el seu primer llibre del 1938 va tenir bones crítiques, el context de guerra i la posterior postguerra amb la repressió de la llengua, literatura i cultura catalanes afectarà aquesta seva dedicació. I, a més, tal com afirma Jordi Malé (2015: 36), a excepció de «Clementina Arderiu i Maria Antònia Salvà, que al primer quart de segle ja es poden considerar canonitzades, la producció poètica femenina d'aquelles dècades ha rebut una molt escassa atenció tant en les antologies com els estudis literaris.» Amb la celebració de l'Any Palmira Jaquetti (2020), comissariat per Carme Oriol, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya li ha dedicat una pàgina web en què es recullen alguns dels seus poemes, així com altres informacions i bibliografia,³ alhora que s'han fet algunes edicions o reedicions de la seva obra, també la poètica.⁴

En aquest article presentem una aproximació general a l'obra lírica de Palmira Jaquetti, fent atenció especial a la publicada als anys 30 del segle xx, sobretot el recull *Lestel dins la llar* (1938), la recepció crítica que va obtenir i a alguns dels seus trets essencials, com són la musicalitat i el vitalisme.

Publicacions i poesia inèdita

Les primeres poesies de Palmira Jaquetti foren escrites entre el 1922 i el 1924, però la seva dedicació a aquest gènere esclatarà el 1938, amb la publicació de diversos poemes en un revista i en un llibre. L'autora, gràcies als esforços i interès de la seva família, treballadora i modesta, va tenir una

3 Al web, a més de la cronologia de la seva obra poètica, s'hi recullen diversos poemes publicats en revistes (<<https://cultura.gencat.cat/ca/temes/commemoracions/2020/anypalmirajaquetti/mirades/escriptora/textos/index.html>>), i, també, alguns d'aquests recitats per diversos actors i actrius (<<https://cultura.gencat.cat/ca/temes/commemoracions/2020/anypalmirajaquetti/recursos/poemes-en-veu-alta/>>) [darrera consulta setembre 2020].

4 Feta la recerca i just en el moment de lliurar aquest article (maig 2021), les Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili han editat *Em lliga la beutat de cada flor. Poesia escollida de Palmira Jaquetti Isant*, a cura de Carme Oriol, que aplega gairebé la totalitat de l'obra poètica publicada i, sobretot, recull una part important i representativa de la que havia romàs inèdita (Jaquetti 2021a), que permetrà, doncs, noves aproximacions i estudis. També el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya ha reeditat *Lestel dins la llar*, que, fins ara, només era localitzable en biblioteques (Jaquetti 2021b).

formació sòlida. Va cursar estudis musicals a l'Escola municipal de música de Barcelona i al conservatori del Liceu, va obtenir el grau superior de mestra de *Primera Enseñanza* (1914), el de mestra a l'Escola Normal de la Mancomunitat i el de batxillerat (1924) i, posteriorment, també cursà la carrera de Filosofia i Lletres (1924-25). Ja el 1921, destinada com a mestra a Vilaplana (Baix Camp) i estiuejant a la casa de la seva tieta a Lladurs (Solsonès), va aplegar un recull de cançons, «Les velles cançons, dolces i belles», i, l'any següent, el 1922, el va presentar al premi de l'Orfeó Català —i va guanyar un accèssit—, el I Concurs de l'Obra del Cançoner, promogut per Rafael Patxot. El 1925 va iniciar les seves recerques per a l'Obra del Cançoner Popular, tasca en què, en diverses missions i de forma prolífica, va destacar. Cal esmentar aquesta formació i context per situar també les seves poesies inicials.

La seva primera incursió poètica és a la revista mensual *Marinada* de Palamós,⁵ d'informació general, cultural i literària, en la qual publicarà diversos textos lírics l'octubre de 1922, el febrer i març-abril de 1923 i el juliol de 1924, amb el pseudònim P. de Castellvell.⁶ El primer text, de l'octubre de 1922, és una prosa poètica, «Impressions» (Jaquetti 1922: 156-157), com les dues següents, «Tebior del foc de febrer» (Jaquetti 1923a: 220) i «La celística» (Jaquetti 1923b: 23), i, el darrer és un poema llarg, «Perfums» (Jaquetti 1924: 95-97).⁷ També durant aquests anys publicarà a la secció Glosses del Butlletí de l'Agrupació Excursionista Júpiter del barri del Poblenou (Barcelona), segons ha descobert Esther Navarro, les proses poètiques «Croquis» (Jaquetti 1923c: 10-11), «La tronada» (Jaquetti 1923d: 9), «El port» —que acaba amb un poema curt—, «A l'hora de la posta», «La

5 Sobre la revista *Marinada* (1915-1930), vegeu l'estudi d'Anna Teixidor Colomer i Josep Teixidor Planas (2017: 96-119).

6 Josefina Roma (2014: 49) explica que Castellvell era «cognom de la família materna», seguint el que havia escrit la mateixa Jaquetti: «La meva mare procedia, per línia materna dels Castellvell, noblesa antiga de la seva contrada, Vilanova de la Aguda, prop de Pons.» (Matheu 1972: 180). Montserrat Fornells, actual alcaldessa de Vilanova de l'Aguda, m'ha aclarit que el castell de l'Aguda, ja esmentat en documents històrics el 1022, després de passar per diverses mans, a partir del 1702 estava sota jurisdicció dels Amat, que van esdevenir marquesos de Castellbell.

7 Diversos exemplars —no tots els números publicats— de *Marinada*, del 1915 al 1930, es poden consultar en línia a la Biblioteca virtual de premsa històrica: <https://prensahistorica.mcu.es/es/publicaciones/numeros_por_mes.do?idPublicacion=4321> [darrera consulta, setembre 2020]

lluïssor del sol» (Jaquetti 1923e: 8-9), «El riu neix» (Jaquetti 1924b: 10-11) i el poema sense títol «Amb l'oreneta he topat» (Jaquetti 1924c: 11). Des del 1924 fins al 1936, però, Palmira Jaquetti no tornarà a incidir en aquest gènere, dedicada, sobretot, a més de la seva feina docent en diverses escoles, a la traducció,⁸ la recopilació de materials per a l'Obra del Cançoner Popular i la creació musical.⁹ El 1938, publicarà el recull *L'estel dins la llar* i, aquell any i el següent, diversos poemes a la revista *Meridià*.

Ran de la seva malaltia i a l'hospital (1934–1937), Palmira Jaquetti va retornar a la poesia¹⁰ i, durant la guerra, va publicar *L'estel dins la llar*, formant part del grup literari Oasi. El grup, el nom del qual provenia del cafè amb aquest nom del carrer de la Canuda de Barcelona on es reunien, estava format per un estol de joves poetes —entre d'altres, Josep Gimeno-Navarro, Joan Oliver, Josep Maria Prous, Palmira Jaquetti, Josep M. Rovira-Artigues, Agustí Bartra, Ramon Bech, Jaume Rosquelles, C. A. Jordana, Enric Lluelles, Ramon Vinyes, Frederic Alonso, Maria Teresa Vernet o Josep M. Fabra—, que van editar diversos llibres i organitzaven també actes culturals, recitals, conferències i cursos literaris (Manent 1997: 193–201). Aquest mateix any, Palmira Jaquetti començarà a publicar diversos poemes a la revista *Meridià*. La revista, continuació de *Mirador*, dirigida per Antoni Fuster i lligada al Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), va publicar 50 números (1938-1939) i tenia com a subtítol el de *Tribuna del Front Intel·lectual Antifeixista* (Singla 2006). Palmira Jaquetti hi publi-

8 El 1925, per a la col·lecció «La novel·la estrangera», va traduir tres narracions de Gérard de Nerval, *Jemmy*, *Emília* i *La mà encantada* —aquesta darrera incompleta. (Pinyol 2002: 29–40). Montserrat Bacardí i Pilar Godayol (2008: 51) afirmen, a més, que són «de les primeres, en llengua catalana, executades per una dona amb propòsits essencialment “comercials”».

9 Jordi Lara explica que el filòleg Albert Berrio atribueix aquest silenci poètic al marit de Palmira Jaquetti, el pintor i filòleg d'origen belga, Enric d'Aoust, amb qui es va casar el 1927 a Montserrat i de qui es va separar als anys 30: «No fa gaire el professor Albert Berrio, que prepara l'enregistrament de les cançons recollides a Pardines, em mostrava una fotografia on es veu Palmira Jaquetti al costat del seu marit, el pintor belga Enric d'Aoust, que a finals dels trenta va fugir a Mèxic i la va deixar postrada al llit de l'hospital. Va ser un amor tòxic des de bon principi: m'explica que abans de casar-se, l'Enric li va fer prometre a la Palmira que ella abandonaria les seves aspiracions literàries perquè ell pogués lluir en exclusiva com l'artista de la parella.» (Lara 2019) Roser Matheu també fa referència a aquesta relació fallida des del principi i, tot i que Jaquetti, no és tan explícita, sí que escriu que el marit «m'arreconava per deixar-li pas, perquè fos ell qui escrivís i pintés» (Matheu 1972: 182).

10 Concretament el 1936, segons un quadern manuscrit de l'autora descobert per Salvador Rebés.

cà, el 1938, sota el títol de «Gronxador de la llum», set poemes al número 36 del mes de setembre (Jaquetti 1938b: 6); cinc poemes al número 39 del mes d'octubre (Jaquetti 1938c: 3) i quatre al 46 del mes de novembre (Jaquetti 1938d: 5) i, ja sense títol o secció comuna, tres poemes al número 50 del mes de desembre (Jaquetti 1938e: 6) i el poema «Tinc una ala a cada mà» al número 53 del mes de gener de 1939 (Jaquetti 1939: 3).

Tot i l'èxit de *Lestel dins la llar*, l'obra poètica posterior de Palmira Jaquetti a penes tindrà ressò ni s'editarà en gran part. Després de la guerra, publicarà el recull *Roda de Nadals* (1949); *Goigs de Sant Pelegrí Arties* (1956) amb lletra i música seves; tres poemes «A la Verge de Montserrat» (1958) a la revista *Serra d'Or*¹¹ i, en autoedició, *Poema de Santa Llúcia* (1961). A la postguerra, Palmira Jaquetti també presentarà diferents poemes als Jocs Florals de la llengua catalana a l'exili, i guanyarà la Flor Natural dels celebrats el 1955 a Costa Rica per «Elegies de la solitud» i la Viola d'or el 1961 amb el poema «Vies» a l'Alguer, així com un accèssit a la Flor Natural a Mendoza el 1958 amb el poema «Amor, Fe, La Terra, La Joia» (Faulí 2002; Verdura 2011: 24–26 i Roma 2014: 50). I, també presenta poemes en d'altres certàmens.¹² A més, n'escrirà molts d'altres, com Nadales, poesies dedicades o poemes commemoratius, que enviava a les seves amistats.¹³ Segons consta en l'antologia *Les cinc branques (poesia femenina catalana)*, va deixar onze llibres de versos inèdits (Albert et alii 1975: 91). Ella mateixa li comentava aquesta pulsio poètica a Roser Matheu i el seguit d'obres que han restat inèdites:

11 Suposem que aquests poemes estan relacionats amb uns himnes que va compondre segons explica Josefina Roma (2014: 50) seguint Jaquetti (Matheu 1972: 187): «També va fer per a les seves alumnes de l'Institut Montserrat un llibre d'himnes a la Mare de Déu de Montserrat amb música per a tres veus blanques.»

12 Al web esmentat de l'Any Palmira Jaquetti, hi consta que va presentar poemes al Premi de poesia catalana Ciutat de Barcelona: «El poema de l'alliberament» (1952), «Muntanyes de joia» (1953), «Nova ofrena» (1959) i «Amor» (1961). I, també, el 1958, dos poemes als Jocs Florals del Círculo Catalán de Madrid: «Cor de la muntanya» i «Poema dels anys i del viure». A la Biblioteca de Catalunya, manuscrit, està dipositat «El poema de l'alliberament» esmentat.

13 Jaume Corbera, en el seu article sobre la relació i les nou cartes que Palmira Jaquetti va enviar a M. Antònia Salvà entre 1940 i 1946, constata que aquesta va rebre les seves Nadales «els anys 1940, 1941, 1943 i 1944; dues d'aquestes, a més, amb música manuscrita (1940 i 1941)», que «cada carta anava acompanyada per un o dos poemes» i, a més, reproduïx els poemes «Poltre», del 1940, i el poema «Naixença del fill», del 1944, en motiu del naixement del primer net (nebot-net de Salvà) de la família (Corbera 2020a: 22–25).

L'obra s'ha anat amuntgant, car bé que no escric gaire, de vegades en tinc fam i aleshores m'hi poso amb totes les forces de la meua ànima, tret temps de tot, de la son, del viure, i escric [...]. Cada any escric un poema de santa Llúcia, quelcom de la humana alegria de Sant Joan, de Nadal, de la tardor, de la neu, de la primavera i de la transfiguració dels hiverns a l'ametller florit, però a més d'aquests moments que sempre em comuniquen l'escalf i l'alegria de sentir-me al costat dels altres, agermanada amb llur sentiment, una en la cadena del viure, vinc més o menys a escriure, cada any, un llibre. L'arrenglera, en els últims anys, «Muntanya de Joia», «Oració», «Primer llibre d'Elegies», «Segon llibre d'Elegies», «Claror», «Adoració», «Amor», «Ofrena», i darrerament d'altres obres sense títol final que les abraçes totes juntes en espera de la meua revisió implacable. Entre elles hi ha uns sonets encadenats que encara ocupen un lloc en les meves preferències. (Matheu 1972: 186)

L'estel dins la llar, recepció i crítiques

Ja hem comentat a l'inici, seguint Jordi Malé, que de les generacions de poetes dels anys 20 i 30, el cànon, les històries literàries i la crítica només es refereixen a Maria Antònia Salvà i Clementina Arderiu —també hi hauríem d'afegir Rosa Leveroni. No insistirem en el persistent oblit de les escriptores, de la tradició, de les genealogies femenines i les veus silenciades. Jordi Malé, per exemple, analitza diverses poetes d'aquestes dues dècades del segle xx —Concepció Casanova, M. Carme Comas Valls, Simona Gay, Palmira Jaquetti, Roser Matheu, Maria Mayol, Maria Perpinyà, Anna Maria de Saavedra, Maria Verger, M. Teresa Vernet i Cèlia Viñas— i en cita d'altres —Maria Faura i Cots, Mercè Vila i Reventós, Maria Roig i Verdaguer i Maria Verger— (Malé, 2025: 37), obviades sistemàticament en el gruix d'estudis sobre la literatura catalana. A banda de l'esmentada *Les cinc branques (poesia femenina catalana)* (1975), impulsada sobretot per Roser Matheu, Palmira Jaquetti, com tantes altres autores, no consta, com afirma Jordi Malé o, també, Vinyet Panyella (1999: 15), en antologies sobre la poesia de preguerra o postguerra. Vinyet Panyella, que atorga a Caterina Albert i M. Antònia Salvà el títol de «fundadores de la tradició literària femenina moderna en llengua catalana», assenyalava que Clementina Arderiu, Simona Gay, Rosa Leveroni i Anna Maria de Saavedra configuren el grup de poetes més significades fins l'any 1939, juntament amb d'altres com Concepció Casanova, Palmira Jaquetti, Roser Matheu, Maria Perpinyà i Maria Teresa Vernet:

Són poetes modernes, pel que fa al seu posicionament literari i personal en el context cultural i social de l'època, i clàssiques perquè han constituït el referent inicial de la literatura i de la poesia que s'ha anat produint al llarg del segle xx. A partir de 1939 no totes elles persisteixen en l'escriptura. La fortuna crítica i la recepció de la seva aportació fan que es reconeguin els seus mèrits, per bé que de manera desigual. Salvà, Arderiu i Leveroni formen part declarada del sistema literari, mentre que Simona Gay i Anna Maria de Saavedra romanen en una relativa o total invisibilitat. (Panyella 2005: 57)

Neus Real, que en diversos treballs ha aprofundit sobre les escriptores de l'època de la República, a més de tenir en compte les seves obres i aportacions, assenyala la misogínia de la crítica que les encasellava en l'èpítet de "literatura femenina" i, per tant, menor. Si, per una banda, bona part dels crítics de prestigi d'aquells anys es dolien de la poca presència de dones en la lírica catalana, per una altra banda, jutjaven sovint les seves obres en conjunt i eren considerades des dels qualificatius de «feminitat», «reduïda lírica femenina», «valor del sexe que té la força en la seva mateixa feblesa», «graciosa feminitat», «qualitats femenines» i un seguit d'altres clixés (Real 2006: 107–122). De fet, aquests clixés, jerarquies o imaginari establerts també els tenia assimilats Palmira Jaquetti. Així, en el poema «Home i dona», escriu que «en crear-me // Déu em feu feble i dona amb un destí» i que, seguint el mite de la costella bíblic, «Tu fores fet només d'alè i de fang // jo de carn teva» (Jaquetti 1938d: 6). O, també, Anna Murià, que, en la seva crítica del recull *L'estel dins la llar* a la secció «Lletres» del *Diari de Catalunya*, lligat a Estat Català, el 29 de juny de 1938, en destaca la lírica de les coses quotidianes i, també, fent seu l'èpítet, «una poesia femenina» plena de l'alegria de viure (Murià 1938: 2).

Palmira Jaquetti, tot i les seves creacions anteriors amb pseudònim a la revista *Marinada*, es va donar a conèixer al gran públic amb el seu poemari *L'estel dins la llar* el 1938. Val a dir que del llibre publicat per Oasi —a diferència del que era habitual, amb edicions de 200 exemplars—, se'n van fer 400 exemplars (Manent 1997: 199) i es va esgotar gairebé el mateix dia de publicar-lo (Matheu 1972: 184). La primera crítica fou la de Rafael Tasis a la *Revista de Catalunya*, el 15 de juliol de 1938. La valoració, positiva, parlava de la poesia de Jaquetti com una «agradable revelació», de poeta «directe i emotiu, sense preocupacions de forma ni exhibicions d'imatgeria», però també en referència a la poesia femenina, lligada a la vida domèstica i quotidiana:

Poetessa inèdita —almenys per a mi— la seva lírica té un accent i una significació ben personals, allunyats i tot del que, a Catalunya, ha estat la poesia femenina. [...] I, sobretot, el món domèstic de cada dia: *Bugada, Setmana, Bon dia. Ara mateix m'he llevat, Cançó de cosir, Tinc la roba per planxar...* títols de poesies clares, entre la realitat prosaica de cada dia i el somni que l'embelleix i el cant que la sublima. Palmira Jaquetti diu els neguits sense transcendència i les joies immotivades d'una noia que viu i treballa, sense angoixes ni grans esperances. (Tasis 1938: 477-478).

Osvald Cardona començava la seva crítica a *Meridià*, el 22 de juliol de 1938, destacant que *L'estel dins la llar* ofereix «una sensibilitat extremadament femenina» i que l'abast de l'estel simbòlic, mentre que els homes «el copsen en qualsevol moment de la vida i en tots els llocs del món, les dones, fidels al destí que els ha assenyalat la naturalesa, restin a casa i allí el retinguin.» Cardona destaca la feina de «refinament», no obstant també afirma que la «bellesa de la llar» no sobta, sinó que la vida de la casa i la família «sempre igual, impossibles de trastorns gaire grossos ens acostumen tant a unes mateixes visions i emocions que difícilment arribem a distingir». I explica que els poemes de Jaquetti —escrita en molts dels versos amb verbs en condicional, futur i subjuntiu— canten les feines domèstiques, tot destacant el desig lligat a l'amor i la maternitat, sempre optimista:

El desig no fereix l'optimisme: no arriba a ésser cap tortura, sinó que es deixa portar amb un revestiment de confiança i, sovint, insinua la seva continuïtat enllà dels dies i de les setmanes, enllà dels temps indicats per la florida dels arbres i l'arribada dels ocells. L'optimisme s'emporta el vers i li dóna un gràcil enjogassament. (Cardona 1938: 3)

Més favorable va ser la ressenya de Ramon Vinyes a *Meridià*, el 29 de juliol de 1938, que, en la seva secció «Talaia», ens parla de l'aplec de poemes com a lector i no com a crític, ja que, s'excusa, no coneix l'autora. En fa lloança, en destaca l'originalitat i sensibilitat, comparant-la amb la poeta alemanya Ricarda Huch. No obvia tampoc, però, les definicions i qualificacions de feminitat: «Música. Llum. Ritme, Feminitat. Palmira Jaquetti ens obliga a recordar, amb persistència, aquesta feminitat: cus, broda, estén bugada, planxa, fa ganxet... i canta.». Les «realitats femenines» que són, segons Vinyes, les tasques de la llar, esdevenen sons purs de cançó:

La poesia de Palmira Jaquetti s'insinua amb uns sons purs que hom sent arribar de faisó especial: talment flairants com les violetes que l'ombra porta damunt del pit. Hom va llegint, i els sons s'intensifiquen fins fer-se cançó, una

cançó de concordances, d'horitzons lligats, de grans llunyanes apropades. Si el mar s'hi barreja, i el sol hi canta, i el vent s'hi caragola, ho fan domats com feres subjugades per la cançó mateixa. (Vinyes 1938: 3)

Josep Lleonart va fer també una crítica de dues de les publicacions de la col·lecció Oasi a *La Humanitat*, el 10 de novembre de 1938, el llibre de Ramon Bech i el de Palmira Jaquetti. Lleonart hi destaca «un engrescament ingenu», una «inventiva graciosa» i la «simplicitat» (Lleonart 1938: 2), qualificatiu, aquest darrer que coincideix amb el que utilitzarà al cap de molts anys Jordi Malé en titllar la poesia de Jaquetti de «senzilla» (Malé 2015: 69). Lleonart, tal com dèiem al principi, hi remarca el goig de viure i el vitalisme: «En el sentit de frescor i de graciosa simplicitat que lloem en ella. Té moments exquisits, com “Joc” i “Casa”, i s'escampa per tota l'obra, com el seu to inconfusible, un enamorament del món i un goig de viure.» (Lleonart 1938: 2).

Tal com hem comentat, les poetes d'aquesta generació, a més de la tradició masculina, s'emmirallaven en les obres de Salvà i Arderiu. Palmira Jaquetti, amiga de Clementina Arderiu, se sentia deixeble de Maria Antònia Salvà i l'admirava profundament, com podem veure en alguna de les cartes que li va enviar:

Ànima exquisida i estimada. Deixi'm li dir, tot caminant amb vostè per la natura i per la vida en companyia del seu llibre *El Retorn*, que ja fa molts anys que l'estimo i que ja de joveneta li hauria volgut mostrar la meva ànima encesa d'entusiasme, quan llegia el seu *Mistral*, aquella nova i gloriosa recreació que vostè va fer-ne. M'ha passat també amb una altra ànima de qui també vaig sentir-me molt a prop i molt amiga: Selma Lagerlöf. . [sic] (Corbera 2020a: 26).

La referència a la poeta sueca Selma Lagerlöf, premi Nobel el 1909, es repeteix en dues cartes de la correspondència amb Salvà. No ens estranya, en el sentit que la seva literatura mostra interès també pel món de la natura, les rondalles i la mitologia amb un estil ple de musicalitat i, a més, al costat d'altres noms internacionals, fou una de les autores que tingué força ressò a Catalunya a través de les seves traduccions en català i espanyol. El món de la natura, la musicalitat, les formes populars com la cançó, la simplicitat i la poesia de vida quotidiana de Maria Antònia Salvà —«Pues i flors té el roserar» fou justament el lema de l'Any Maria Antònia Salvà (2019)— influeixen i es denoten en la lírica de Palmira Jaquetti.

Musicalitat i vitalisme

Les crítiques esmentades als poemes de *L'estel dins la llar*, amb un títol ben precís del seu contingut, feien referència a l'engrescament —Leonart—, llum —Vinyes—, l'alegria de viure —Murià—, l'optimisme —Cardona— o a l'absència d'enyor o tristesa de la solitud —Tasis. Tanmateix, Palmira Jaquetti confessava que hi atenyia «la sinceritat exercida a través de la tortura d'ànima més xopa de solitud» i que «hi amagava el que ningú podia imaginar-hi, car vivia amb greu dolor l'espantosa solitud mentre cantava la llar perduda i suportava la curació i apaivagament dels ossos llimats d'articulacions.» (Matheu 1972: 184-185). La calma arran l'extrema escuma.

Aquest context i ànim queda clar en molts dels poemes, per exemple al segon del llibre, «Al caire de l'onada em faig la casa», en la primera i darrera estrofes:

Al caire de l'onada em faig la casa,
casa d'escuma i sorra,
palau enyoradís.
L'onada me l'esborra
i perdo un paradís.
[...]
Al caire de l'onada m'he perdut,
al caire del palau de joventut. (Jaquetti 1938a: 8-9).

La calma de l'onada arran de l'extrema escuma, tornant al vers de Riba que dona títol a aquest article, és la pròpia poesia i, sobretot, les formes que utilitza, el to popular i els motius senzills que amaren de cançó i de llum la situació personal de Jaquetti. Ella mateixa explicava aquest contrast a través d'uns fragments del poema «Casa» (Jaquetti 1938a: 26):¹⁴

Casa, la casa,
me'n torno a casa quan el cel es pon,
canta, la casa.
I tornar a casa suposava llit immediat, reposar tot l'endemà i desinflar les articulacions, suportant les tortures i adormir-les entre coixinets, car aquets dolors no minvaven ni amb un dia i mig de repòs, quan a l'endemà tornava a llevar-me per anar a classe i amb grans treballs era pujada a un cotxe o bé empenya trossos a peu fins que algú s'apiadava de mi.

¹⁴ Els versos que cita Palmira Jaquetti en el text de Matheu no es corresponen exactament als del poema publicat al llibre, en són un resum i barreja d'algunes estrofes.

Me'n torno a casa per sentir-me el cor.
me'n torno a casa i tot em crida el nom,
el nom de casa. (Matheu 1972: 185)

D'aquí també, el desig amagat d'escapar-ne, mitjançant tot un seguit d'imatges de tenir ales per volar «Tinc una ala a cada mà» (Jaquetti 1939: 3) o de barques i naus, com les de «M'he fet una nau» que l'ha dut al «cor del palau // del meu somni blau.» (Jaquetti 1938a: 50-51);

Són l'estil, el to i la musicalitat lligada a les cançons els que converteixen el dolor en optimisme o llum. Amb poemes que parlen de la vida domèstica —cosir, fer la bugada, planxar o fer ganxet— i del món dels infants —o dels infants i els seus jocs i joguines—, molt diferents d'altres posteriors, de després de la guerra, en què els climes de dolor i solitud —plors, roses negres, hivern...—, hi prenen més presència.¹⁵ I, així, malgrat el que explica de la seva situació real, en canvi, en el recull, el seu «Bon dia» és un cant vitalista:

Bon dia!
Ja vessa, ja canta, ja riu
la vida! (Jaquetti 1938a: 11)

Jaume Corbera afirma que Palmira Jaquetti «és encara un personatge a reivindicar, tant des del camp de la literatura com des de la musicologia» (2020b: 3), fent referència tant a la faceta de poeta com a la de recopiladora i compositora de cançons. I és que, en el seu cas, poesia i cançó van unides, dins d'una tradició poètica catalana, inspirada en el folklore i la cançó popular, que enllaça amb el Romanticisme i la Renaixença i, posteriorment, amb el neopopularisme conreat per poetes de les primeres dècades del segle xx, tant noucentistes o avantguardistes, com de la generació de Jaquetti, la de la República (Romeu 1974). Per això, segons Corbera, Pau Casals i Baltasar Samper consideraven l'obra *L'estel dins la llar* de Jaquetti «digna de ser musicada» i ho van fer tot i que, a causa de la guerra, no es

15 Dels 13 poemes compilats de Palmira Jaquetti al web «Poesia clàssica contemporània» (<http://www.poesia.cat/poesia/otros_autores/poesia_otros_autores_listado_poemes_per_poetes.php?IDregistre=Jaquetti%20i%20Isant,%20Palmira>) [darrera consulta setembre 2020], 4 porten al títol la paraula solitud i, tot i el to vitalista que es manté, hi pesa més aquest sentiment. Com, per exemple, el poema «Oh solitud, oh port, sol matiner», que s'obre amb aquests versos: «Oh solitud, oh port, sol matiner // de l'ànima... // Tenir-te lluny i al cor sentir-se el pes // del teu cel com un ala.»

van estrenar.¹⁶ Tanmateix, «Palmira Jaquetti és, juntament amb Clementina Arderiu —amb la cançó Anacreòntica d'Eduard Toldrà (1927; estrenada en versió orquestral el 1931)— i Maria Antònia Salvà, una de les poques dones incorporades al corpus liderístic noucentista català» (Corbera 2020b: 3).

Ja des dels inicis, des dels poemes publicats a *Marinada* amb el pseudònim P. de Castellvell, queden marcades unes característiques líriques que es mantindran en les obres posteriors. La primera prosa poètica, «Impressions» (Jaquetti 1922: 156-157), s'obre amb una breu introducció sobre una rosa, un tema reiterat en la poesia sobretot d'aquells anys: «Quan la rosa vermella s'esfulla de sobte, cau tota sencera. Els pètals de vellut, al matí, són piquets plens de rosada; si ve un cop fort de vent, es tornen ales; però si ve la pluja, devenen vaixells.» I segueixen cinc paràgrafs amb el títol «Passeig», en què, en primera persona va descrivint just una passejada entre acàcies, amb la presència d'ocells i el soroll de les cigales i que passa de la llum del sol —un motiu que es repetirà abastament en les obres posteriors— fins al vespre i l'aparició de la lluna, les estrelles i el rucar de les granotes. El darrer text, el poema «Perfums» (Jaquetti 1924: 95-97), de nou estrofes, ens marca també, com les proses poètiques anteriors, els motius de la natura que usará posteriorment, així com, en aquest cas, la mètrica de la cançó amb heptasil·labs. Com en el primer, hi ha diferents elements que trobarem en totes les poesies, referents al món natural —cel, ocells, granotes, llum o aigua, entre d'altres. I ens relata, amb dolça sensualitat, com, a l'hora del capvespre, amb un «cel càndid, rosa i mel», quan al «cel bru, d'intimitat, // els primers estels tremolen», els dos enamorats, que conversen sense deixar-se de les mans, s'han de separar.

Aquest to líric es manté a *L'estel dins la llar*, també influenciat per la dedicació a la música i la recopilació de cançons populars de l'autora. Així, Vinyes i Leonart hi destaquen, sobretot, el «cant». Leonart que, com hem comentat, parlava del seu «engrescament ingenu», incidia en destacar el

16 Josep M. Figueres (2017: 144) explica que la segona peça que compondrà Pau Casals durant la guerra civil —la primera fou sobre un text de Ventura Gassol— va ser «La Cançó dels elefants el 1938 sobre un text de Palmira Jaquetti.». Corbera (2020b: 3-4) afegeix que la composició de Casals era una versió per a veu i piano —enregistrada per primer cop el 2012 per estudiants de l'Escola Superior de Música de Catalunya (ESMUC)— i que Samper va musicar els poemes «Portal de febrer», «Casa» i «Barca», per a veu soprano i música de cambra. També comenta de la possible coneixença entre Samper i Jaquetti, ja que «tots dos havien treballat a l'Obra del Cançoner i es movien pels mateixos ambients culturals, catalanistes i republicans».

cant i les formes populars, la seva inventiva graciosa que «treu partit fins de la repetició grata a les canterelles de carrer, a les “rondes” dels jocs infantils.» (Lleonart 1938: 2). Vinyes també va posar èmfasi en el cant, en la seva «admirable sensibilitat» i el so dels seus poemes, «un so tan immaterialment dringant com el seu: dringar mut de llum; claror harmoniosa de somni» i que en els seus poemes Jaquetti «Canta gronxant-se en el cant, en el cant que és ella, un cant d'incorporeïtat, fugitiu; un cant que es lliga amb el cant de les coses sense lligar-se amb les coses.» (Vinyes 1938: 3).

Tant Lleonart com Vinyes es referien a *L'estel dins la llar*, però els seus comentaris es poden aplicar també a les poesies publicades a *Meridià*, així com d'altres posteriors després de la guerra.¹⁷ Els metres dels diferents poemes marquen el vitalisme i la musicalitat. Si bé alguns dels primers poemes publicats tenien algunes fluctuacions i impressions de rima, amb majoria assonants i esparses, en aquest recull i altres poemes posteriors, tendeix a rimes consonants i correctes. Hi destaquen les cançons, amb versos heptasil·labs seguint la tradició d'aquest gènere popular. També hi destaquen la varietat de metres, com hem vist en alguns exemples citats, amb molts versos pentasil·labs, tetrasil·labs i octosil·labs, i, fins i tot, el vers curt. Combina, doncs, diversitats mètriques, això sí, tornem a insistir, tendint a les fórmules populars, a l'heterometrisme de la combinació de versos curts amb d'altres encara més curts i, en canvi, hi trobem poc vers de la poesia culta, algun decasil·lab, per exemple, però cap alexandrí. Lligada, com hem dit, a la cançó i a la poesia popular, la de Palmira Jaquetti empra molts tipus de versos i utilitza poc les estrofes regulars.

A vegades, sobretot els poemes que conreen el neopopularisme i les formes tradicionals i relacionats amb el món infantil, pequen d'extrema simplicitat —la «senzillesa» que esmentava Malé (2015: 69)—, com «Bon dia»:¹⁸

Em llevo i m'abrigo
amb un raig de sol.

17 Un tret diferent a la poesia de postguerra serà el component religiós. Roser Matheu (1972: 175-176), referint-se a les Nades —i la fe i el sentiment religiós que traspuaven—, constata que, «pujada en un ambient laic i mancant-li el fonament i el suport d'una religió», segurament aquesta *conversió* prové del dolor tant físic com del cor que patia.

18 Aquest poema també porta el títol de «Bon dia» com l'esmentat anteriorment (Jaquetti 1938a: 11)

I em cofo i clenxino
amb pintes de sol.

Qui em digui bon dia
li donaré el sol. (Jaquetti 1938a: 37)

En d'altres, seguint les formes de les cantarelles i repeticions de les cançons i jocs infantils, com assenyala Cardona (1938: 3), opta per trencament de ritme i aparellaments inesperats, com és el cas de la «Cançó dels elefants» —musicada, com hem esmentat, per Pau Casals:

Un elefant, dos elefants, tres elefants,
corrua blanca d'elefants,
trena de plata;
un elefant, tot un riu d'elefants
i jo un pirata.

Jo cantaré, tu cantaràs, ell cantarà;
m'agradaria més volar
fora de classe;
jo volaré; l'elefant menjarà
paper d'estrassa.

Deu elefants, onze elefants, dotze elefants
eren petits i s'han fet grans
i obren la porta
i un riu d'ocells picant de mans
se me n'emporta. (Jaquetti 1938a: 39)

Tot i que els poemes traspuen la tristor i el dolor de l'abandonament amorós —i també l'enyorament de la maternitat—, hi preval el vitalisme, lligat amb la natura. Cant, llum, amor o flors —amb diverses variants del seu camp com cançó, sol o roses— són mots reiterats en els poemes. Les primeres poesies publicades a *Meridià* s'aplegaven en la secció «Gronxador de la llum». Són constants que trobem abastament:

Tota la vida una llum, // tota la llum dins ma vida. (Jaquetti 1938c: 23)

Salta l'espurna d'un cant
i sobre una margarida
dintre l'obac de ma vida.
Vull el sol! I em surt davant. (Jaquetti 1938a: 31)

Sol, salta, sol!
cada dia un pas enrere,
sol, ple de sol. (Jaquetti 1938d: 5)

I ara un sol a cada mà
proa al cel lliure.
Sempre dia i sense fi
fins a morir. (Jaquetti 1939: 3)

Palmira Jaquetti es refereix a *L'estel dins la llar* i als versos publicats en aquells anys com a poesia «fresca i joganera» (Matheu 1972: 185), que ens mostra aquest seu món personal de la casa i l'escola, amb tot de referents als elements de la natura i empeltats de neopopularisme. I, malgrat els esculls, «Però l'amor, foll veí, // d'un bot m'ensorra la barca.» (Jaquetti 1938a: 27), la resposta sempre és optimista i vital: «Salto i ballo, // que m'encallo // si mai faig cas de la gent. // I visc a cavall del vent.» (Jaquetti 1938a: 29).

Referències

- ALBERT, Esteve *et alii* (1975) (eds.): *Les cinc branques (poesia femenina catalana)*. Andorra: Edició d'Esteve Albert.
- BARCARDÍ, Montserrat; GODAYOL, Pilar (2008): «Traductores: de les disculpes a les afirmacions». *Literatures* núm. 6: 45–66.
- CARDONA, Osvald (1938): «*L'estel dins la llar*, de Palmira Jaquetti». *Meridià* núm. 28 (22 de juliol de 1938): 3.
- CORBERA, Amadeu (2020a): «Dues dones recol·lectores de cançons: la relació entre Maria Antònia Salvà i Palmira Jaquetti». Dins Bàrbara DURAN (coord.): *Vint segles de música a Manacor. Homenatge a Aina M. Sansó*. Manacor: Escola Municipal de Mallorquí, p. 17–29.
- (2020b): «Cercadores i creadores: música i cançons de Maria Antònia Salvà i Palmira Jaquetti». <https://www.researchgate.net/profile/Amadeu_Corbera_Jaume/publication/340105578_Cercadores_i_creadores_musica_i_cancons_de_Maria_Antonia_Salva_i_Palmira_Jaquetti/links/5e79ede64585158bd501d181/Cercadores-i-creadores-musica-i-cancons-de-Maria-Antonia-Salva-i-Palmira-Jaquetti.pdf> [data de consulta: setembre de 2020].
- FAULÍ, Josep (2002): *Els Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili: 1941–1977*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FIGUERES, Josep M. (2017): «Pau Casals: música i compromís en la guerra civil espanyola en el periodisme del moment (1936–1939)». *Ebre* 38 núm. 7: 137–169.
- JAQUETTI, Palmira (1922): «Impressions». *Marinada* núm. 107 (octubre 1922): 156–157.
- (1923a): «Tebior del foc de febrer». *Marinada* núm. 111 (febrer 1923): 220.
- (1923b): «La celística». *Marinada* núm. 112–113 (març-abril 1923): 23.
- (1923c): «Croquis». *Agrupació excursionista Júpiter* núm. 12 (març 1923): 10–11.
- (1923d): «La tronada». *Agrupació excursionista Júpiter* núm. 15 (juny 1923): 9.
- (1923e): «El port». *Agrupació excursionista Júpiter* núm. 17 (agost 1923): 8–9.
- (1924a): «Perfums». *Marinada* núm. 7 (juliol 1924): 95–97.
- (1924b): «El riu neix». *Agrupació excursionista Júpiter* núm. 23 (novembre 1924): 10–11.

- JAQUETTI, Palmira (1924c): «Amb l'oreneta he topat». *Agrupació excursionista Júpiter* núm. 24 (desembre 1924): 11.
- (1938a): *L'estel dins la llar*. Barcelona: Oasi.
- (1938b): «Gronxador de la llum». *Meridià* núm. 36 (16 setembre 1938): 6.
- (1938c): «Gronxador de la llum». *Meridià* núm. 39 (7 octubre 1938): 3.
- (1938d): «Gronxador de la llum», *Meridià* núm. 46 (26 novembre 1938): 5
- (1938e): «Poemes». *Meridià* núm. 50 (24 desembre 1938): 6.
- (1939): «Tinc una ala a cada mà». *Meridià* núm. 53 (14 gener 1939): 3
- (1949): *Roda de Nadals*. Barcelona: Tip Studium.
- (1956): *Goigs de Sant Pelegrí d'Arties*. Barcelona: Tip Studium.
- (1958): «A la Verge de Montserrat». *Serra d'Or* núm. 44 (juliol 1958).
- (1961): *Poema de Santa Llúcia*. [Edició de l'autora].
- (s/d): 13 poemes recollits a *Poesia clàssica contemporània*: <http://www.poesia.cat/poesia/otros_autores/poesia_otros_autores_listado_poemes_per_poetes.php?IDregistre=Jaquetti%20i%20Isant,%20Palmira> [data de consulta: setembre de 2020].
- (2021a): *Em lliga la beutat de cada flor. Poesia escollida de Palmira Jaquetti i Isant*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.
- (2021b): *L'estel dins la llar*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- LARA, Jordi (2019): «Descobrir Palmira Jaquetti». *La lectora* (19 novembre 2019): <<http://lalectora.cat/2019/11/19/descobrir-palmira-jaquetti/>> [data de consulta: setembre de 2020].
- LLEONART, Josep (1938): «Llibres i publicacions. Palmira Jaquetti i Ramon Bech en les edicions "Oasi"». *La Humanitat* núm. 2093 (10 novembre 1938): 2.
- MALÉ, Jordi (2015): «Poetes catalanes i poetes angleses als anys d'entreguerres. A propòsit d'una antologia ja feta i una per fer». *Caplletra* núm. 59 (tardor 2015): 35–73.
- MANENT, Albert (1990): *Del noucentisme a l'exili: sobre la cultura catalana del nou-cents*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MATHEU, Roser (1972): *Quatre dones catalanes*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- MIRALLES, Carles (2012) (ed.): *Cartes de Carles Riba. Recollides i anotades per Carles Jordi Guardiola*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans:

- <<https://www.iec.cat/carles-riba/presentacio.asp>> [data de consulta: setembre de 2020].
- MURIÀ, Anna (1938): «*L'estel dins la llar*. Palmira Jaquetti. Edicions Oasi». *Diari de Catalunya* núm. 269 (29 juny 1938): 2.
- PANYELLA, Vinyet (1999): *Contemporànies. Antologia de poetes dels Països Catalans*. Tarragona: Paraula de Dona (URV) i Institut Català de la Dona.
- (2005): «Les poetes del segle xx». Dins *Nadala 2005. Escriptors. De Caterina Albert als nostres dies*. Barcelona: Fundació Carulla, p. 57–67.
- PINYOL, Ramon (2002): «Contribució a l'estudi de la col·lecció "La Novel·la Estrangera"». *Revista de traducció* núm. 8 (2002): 29–40.
- REAL, Neus (2006): *Dona i literatura a la Catalunya de preguera*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RIBA, Carles (1937): *Tres suites*. Barcelona: Edició de la Rosa dels Vents.
- ROMA, Josefina (2014): «La vocació pedagògica en tres generacions: Rosend Serra i Pagès, Sara Llorens i Palmira Jaquetti». Dins Alexandre BATALLER i Margalida COLL (eds.): *Literatura oral i educació: simbiosi i complicitats*. L'Alguer: Arxiu de Tradicions de L'Alguer, p. 45–52.
- ROMEU I FIGUERAS, Josep (1974): *Poesia popular i literatura*. Barcelona: Curial.
- TASIS, Rafael (1938): «Sis poetes de l'"Oasi"». *Revista de Catalunya* núm. 88 (15 juliol 1938): 473–478.
- TEIXIDOR COLOMER, Anna; TEIXIDOR PLANAS, Josep (2017): *Un segle d'història de la premsa de Palamós (1879–1975)*. Palamós: Ajuntament de Palamós.
- SINGLA, Carles (2006): *Mirador (1929–1937): un model de periòdic al servei d'una idea de país*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- VERDURA CAMPENY, Francesc (2011): «Sobre els Jocs Florals a l'exili». *El Sot de l'Aubó* núm. 39 (2011): 24–26.
- VINYES, Ramon (1938): «Talaia. Palmira Jaquetti». *Meridià* núm. 29 (29 de juliol de 1938): 3.

PALMIRA JAQUETTI ISANT. DE L'OBRA DEL CANÇONER
POPULAR DE CATALUNYA AL CACIONERO POPULAR ESPAÑOL

Esther Navarro Justicia
Comissió científica per l'any Palmira Jaquetti
e.navarro.justicia@gmail.com

Actualment i sobretot a partir d'enguany, Palmira Jaquetti és considerada una icona del feminisme cultural del segle xx i un gran referent de l'Obra del Cançoner (OCPC). Hi va participar activament i amb iniciativa en una època d'esplendor per als estudis folklòrics, però també en moments polítics adversos. Aquesta tasca està estretament lligada a tota la seva producció musical i a la seva obra pedagògica (Navarro 2020). Encara que amb entrebancs a causa d'una malaltia i de la Guerra Civil Espanyola, la seva activitat recopiladora abasta més de dues dècades i va des de l'any 1922, amb el primer concurs convocat per l'Orfeó Català per a l'Obra del Cançoner, fins al 1945, amb una missió per a la Secció de Folklore de l'*Instituto Español de Musicología* (IEM), avui Institució Milà i Fontanals (CSIC-IMF).

El terme *folklore* ens remet de manera automàtica a un context focalitzat, sobretot, en l'Europa d'entre finals del segle xix i primera meitat del segle xx. Hi ha molta literatura sobre l'origen d'aquest concepte, les seves connotacions i la repercussió que va tenir en persones i institucions. S'ha fet recerca sobre folklore i folklorisme i sobre figures clau al seu voltant, també amb les seves pròpies idees, que ens van deixar un llegat documental que hem d'observar i saber valorar molt més enllà de la producció de cançoners.

La influència del pensament folklòric també es fa molt evident en el discurs i metodologia de Palmira Jaquetti. El seu teixit ideològic —i idealista— es nodreix de corrents filosòfics que prengueren força al segle xix, principalment a Alemanya i Anglaterra. Ràpidament, podem esmentar l'evolucionisme, l'essencialisme, el krausisme, el nacionalisme romàntic o el positivisme. Despuntaren metodologies com els estudis comparatius,

i, com a punt de partida, foren recurrents hipòtesis que se'n deriven de construccions com el mite del bon salvatge, la distinció entre música culta i popular o la certesa que tota època passada era millor. L'estètica folklòrica parteix de l'afirmació que el veritable esperit del poble s'ha d'anar a trobar en tot allò que no sigui producte del progrés i de la societat moderna, en tota manifestació espontània, innocent i que s'allunya de la ploma i el paper. Parlem de la societat rural i de la seva expressió a través de l'oralitat.

L'anyhel de retrobar-se amb la pròpia essència, amb la pròpia cultura primitiva i la por que caigués en l'oblit va encetar una recerca esvalotada per recuperar la memòria oral en tota la seva puresa —sinònim d'autenticitat— i preservar-la. Però malgrat aquesta primera intenció, les bases ideològiques del folklore no deixaren d'actuar com a prejudicis que filtraven tot allò que el subjecte recollia. En el cas de la cançó popular, moltes peces foren descartades per motius temporals o d'autoria, lingüístics, estètics, morals, polítics, religiosos i fins i tot, quant a la música, formals o rítmics.

A Catalunya, van ser els estudis de poesia popular i la Renaixença les que van nodrir la flama d'aquest motor de recerca.¹ I, com a altres llocs, es van succeir tota una sèrie de projectes impulsats per persones, associacions i, finalment, per institucions que van voler consolidar el folklore com a disciplina acadèmica.² Globalment, es va generar molta discussió quant a metodologia, tant a través de l'associacionisme com de l'acadèmia, en els àmbits nacional i internacional, però els resultats en els estudis no van anar gaire més enllà de la mostra.³

L'etnomusicologia, que encara no veuria la llum com a disciplina acadèmica fins a la dècada dels anys 50 als Estats Units, començà a treballar des d'altres àmbits epistemològics i a qüestionar precisament tota la metodologia i els conceptes dels quals se servia l'estudi del folklore, com per exemple els d'identitat, autenticitat i tradició. Tenint en compte l'estat en què es trobava, en el període en què ens situem a través de Palmira Jaquetti, l'estudi de la memòria oral i la cançó popular, no podem par-

1 Per a obtenir un panorama de l'evolució dels estudis folklòrics a Catalunya, vegeu Ayats 2005.

2 Vegeu Vilar 2017 per consultar el llistat cronològic de persones, associacions i institucions a Catalunya.

3 Per a obtenir una síntesi sobre aquestes relacions, vegeu el punt «Antonio Machado y Álvarez y las sociedades para el estudio del *folklore*» (Navarro 2019: 192-193) i «El Archivo de Etnografía y Folklore de Cataluña» (Navarro 2019: 195-197).

lar d'etnomusicologia a Catalunya, ni podem parlar de Palmira Jaquetti com a etnomusicòloga. Sí que podem parlar d'una figura pionera en les seves tasques, sobretot per la seva condició de dona provinent de família treballadora, però també pel valor afegit dels seus reculls per a l'Obra del Cançoner. Aquest valor ve donat per la quantitat de peces que va recollir i per les memòries enormement descriptives del seu diari de camp, que constitueixen una font amplíssima de dades etnogràfiques, així com de coneixement sobre ella mateixa i la seva manera de contemplar el món. Com ja s'ha dit moltes vegades, és igualment destacable la riquesa de la seva prosa poètica.

El folklore al voltant de Palmira Jaquetti. L'associacionisme

A la segona meitat del segle XIX, el regionalisme i el nacionalisme, l'impuls que van prendre els estudis antropològics i la influència de la *Folklore Society* de Londres van ser brou de cultiu perquè l'estudi del folklore prengué força dins del nou associacionisme cultural. Aquest moviment va despertar la set de saber, de compartir la cultura i de treballar el mètode científic en l'àmbit popular. Va impulsar estudis i disciplines que no eren a l'abast de tothom o que fins i tot no s'havien consolidat en el terreny universitari, i va crear un important moviment d'intercanvi de producció en l'àmbit nacional (Puig i Gordi 1991).

En el camp de l'associacionisme veié la llum l'excursionisme, moviment amb una forta presència a Catalunya des del darrer quart del segle XIX, que encara perdura avui dia. El paper dels centres excursionistes fou, des d'una perspectiva nacionalista i també científica, el d'estudiar i difondre el patrimoni natural, artístic i literari. La seva activitat s'articulava a través del col·lectiu i el col·laboracionisme. S'organitzaven excursions, cursos, cicles de conferències i es duïen a terme multitud d'iniciatives i projectes culturals. En concordança amb els ideals del fet excursionista, l'estudi del folklore hi tenia tota la representació.

Una de les conseqüències de tot això, fou la forta presència d'excursionistes a les càtedres universitàries. I al seu torn, les càtedres —i, com veurem, la Càtedra d'Ètica de la Universitat de Barcelona— es van recolzar en les biblioteques i altres recursos que oferien els centres excursionistes.

No sabem la data exacta de la seva adhesió, però sabem que Palmira Jaquetti era membre de l'Agrupació Excursionista Júpiter (AEJ), creada al barri del Poblenou l'any 1921 des de la Secció Excursionista del Club De-

portiu Júpiter (1916).⁴ Això no vol dir que les relacions amb el moviment excursionista comencessin en aquell moment. L'any 1918, per exemple, el Club fou l'organitzador de l'Aplec Excursionista de Catalunya a Sant Miquel del Fai (Roma 2020: 23). En aquest esdeveniment, va donar una conferència Rossend Serra i Pagès (1863–1929), també col·laborador de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya i llavors president de la Secció de Folklore del Centre Excursionista de Catalunya (1904).⁵ Aquest col·lectiu havia estat molt en contacte amb el moviment associacionista d'Antonio Machado i la influència del cercle londinenc es feia palesa en tots plegats.

Degut a la dimensió del fenomen excursionista, es promogué la creació de la Lliga de Societats Excursionistes de Catalunya (1920–1923). El 1921 es va celebrar la primera reunió de delegats, on l'AEJ ja tenia representació.⁶ Les associacions intercanviaven les seves publicacions periòdiques. Aquesta, per exemple, ho feia amb el Centre Excursionista de Catalunya (CEC) i, probablement, també fes intercanvi o mantingués algun tipus de comunicació directa o indirecta amb l'Agrupació Excursionista de Catalunya, creada el 1912 per cantaires de l'Orfeó Català, del qual Lluís Millet (1867–1941) era director, i Francesc Pujol (1878–1945) sotsdirector. Aquest podria haver estat un primer canal a través del qual Palmira Jaquetti hagués sabut de l'OCPC. Tampoc podem oblidar que ella havia estudiat a l'Escola Municipal de Música i al Conservatori del Liceu, entorns igualment favorables i per on havien passat personalitats amb les quals en un futur coincidiria.⁷

L'any 1925, l'AEJ es va fer ressò de la primera missió de Palmira Jaquetti i Maria Carbó per a l'OCPC a través del seu butlletí (Roma 1998). Aquell any també va inaugurar la Biblioteca Popular Catalana, des d'on començaren a impartir-se conferències. Altres personalitats que van col·laborar amb el centre van ser Josep M. Batista i Roca (1895–1978), soci del Centre Excursionista de Catalunya des de l'any 1914, autor del *Manual d'Excursionisme* (1927), deixeble de Tomàs Carreras i Artau (1879–1954) i

4 El 1931 l'AEJ esdevingué el Casal Icària i, actualment, podem trobar la seva seu al carrer de Llull núm. 184, amb el nom d'Agrupació Excursionista Icària.

5 La documentació relacionada es pot trobar al Fons Serra i Pagès, a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

6 Centre Excursionista de Catalunya 1921: 319–322, «Lliga de les Societats Excursionistes de Catalunya. Primera Reunió del Consell de Delegats del dia 8 de desembre».

7 Lluís Millet, Joan Tomàs, Francesc Pujol, Robert Gerhard, etc.

membre fundador de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (1915); i Maria Teresa Gibert Perotti (1904–1991), escriptora republicana. El feminisme cultural de la primera meitat del segle xx apuntava també cap als centres esportius i excursionistes i de ben segur que a Jaquetti això no li devia passar inadvertit. Francesc Roma, citant Emili Jové, escriu:

Quan en 1912 es fundà l'Agrupació Excursionista Catalunya, constituïda per membres de l'Orfeó Català, de bon principi es volgué incloure les dones en les seves sortides. Per això es va convidar les membres del Sindicat Barcelonès de l'Agulla, una entitat que només treballava pel benestar social de les obreres de l'agulla, les cosidores a domicili. Des d'aquell moment, en les seves sortides hi hagué més dones que no pas homes (Roma 2006: 326).⁸

Quant a l'AEJ, Roma ens diu que «tenia un caire d'acostar la cultura a l'obrer». Llegim també les següents consideracions recollides al butlletí de l'entitat l'any 1931:

[...] la dona del Poble Nou, aquesta dona, la major part obrera, esclava del deure, tancada tot el sant dia dintre d'una d'aquestes fàbriques o tallers, més o menys antihigiènic, completament inhàbils de procurar-se per si soles una cultura, una educació prou forta, per a poder contribuir el dia de demà a portar el seu gra de sorra a la formació d'una generació nova, d'una generació lliure de tot perjudici (Roma 2006: 327).

Això ens porta a parlar d'una altra possible antena per a Palmira Jaquetti, ja que mantenia també un vincle amb l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona, fundat l'any 1909 per Francesca Bonnemaison (1872–1949).⁹ Aquesta entitat, catalanista i feminista de caire conservador, tingué el suport de Rafael Patxot i Jubert (1872–1964), que va ser el mecenes de l'OCPC. I en aquest mateix context hem de citar de nou Rossend Serra i Pagès, que fou col·laborador habitual d'aquest centre. Entre d'altres, l'any 1915 hi va impartir un curs de folklore. Tot i que no ens consta cap tipus de relació posterior amb Palmira Jaquetti, és probable que haguessin coincidit en algun moment o que Palmira fos coneixedora de la seva activitat i de la seva obra, que posteriorment interessaria a l'OCPC.

⁸ Totes les transcripcions de fonts originals d'aquest estudi són literals.

⁹ Sabem d'aquest fet gràcies al *Dietari de l'Obra del Cançoner* (Massot 2020), però la font primària es troba exclosa de consulta.

Veurem, també, com d'aquest vincle amb l'Institut de Cultura van dependre alguns fets relatius amb les missions de Palmira Jaquetti per a l'OCPC.

El folklore al voltant de Palmira Jaquetti. La universitat

Palmira Jaquetti va completar els seus estudis a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, des del curs 1924-25 fins al curs 1926-27. El 1924, ja feia dos anys que havia respost a la primera crida de l'Obra del Cançoner amb el seu primer treball de camp.¹⁰ La universitat havia sigut i encara era llavors un entorn favorable per al desenvolupament de l'estudi del folklore català. Malgrat el recent canvi polític, esdevingut amb la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), assignatures com la de literatura espanyola dedicaven les seves últimes lliçons al romanticisme europeu, lamentaven l'hegemonia de l'escola castellana durant el primer romanticisme i reivindicaven figures com Bonaventura Carles Aribau (1798-1862) —autor d'un dels primers poemes romàntics escrit i publicat íntegrament en llengua catalana, *La pàtria* (1833)—, Ramón López Soler (1806-1836), Manuel de Cabanyes (1808-1833), Joaquim Rubió i Ors (1818-1899) i Marià Aguiló (1825-1897).¹¹

Des de l'any 1912, Tomàs Carreras i Artau era catedràtic d'Ètica. L'any 1915, amb voluntat d'institucionalitzar el folklore, va crear l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (AEFC) al si de la Universitat, amb el que fou el seu secretari Josep M. Batista i Roca. Els anys 1915-1922 van ser anys de plenitud per al funcionament de l'AEFC. La dictadura, ja instaurada el primer curs acadèmic de Palmira Jaquetti, seria un primer desavantatge per a la seva continuïtat, però la seva activitat no cessà i, tot i la seva intermitència, no s'acabà d'aturar fins a l'any 1968 (Roma 2016).

¹⁰ L'any 1922, quan tenia 27 anys, va presentar el seu primer recull, *Cançons populars catalanes. Lema: Les velles cançons, dolces i belles*, al primer concurs convocat per l'Orfeó Català per a l'arplega de cançons destinades a nodrir l'Obra del Cançoner. Va ser premiat amb un accésit de 75 pessetes. Consta de 55 peces populars i una rondalla recollides a Vilaplana (Baix Camp) i al Solsonès. Document original consultable al centre de documentació de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural amb la signatura C-188, dins dels materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

¹¹ Universitat de Barcelona. Facultat de Filosofia y Letras (1927a): *Programa de lengua y literatura españolas: curso de 1926-27*.

Com l'OCPC, el projecte tenia pretensions d'obra magna. No només pretenia abastar l'àmbit de la cançó popular, sinó qualsevol manifestació que es pogués analitzar dins d'altres àmbits com, fins i tot, el jurídic, l'econòmic o el polític. A més a més, es parlava de la creació d'una biblioteca i d'un museu etnogràfics.

Des de la perspectiva de la demopsicologia comparada, Carreras escrigué:

La missió del nou Arxiu consistirà essencialment en recercar, recollir i sistematitzar aquelles manifestacions espontànies i populars, actuals o històriques, reveladores de la psicologia moral del poble català en ses relacions amb els altres pobles ibèrics.

Anem, doncs, a escometre una empresa d'exploració de l'espiritualitat col·lectiva catalana, sobretot d'aquelles capes més ingènues i sentimentals, que avui per avui són encara les que resten més inèdites. (Carreras 1916: 7-8).

El gran referent per a aquesta tasca fou Manuel Milà i Fontanals (1818–1884); i la seva obra, el punt de partida. Trencant barreres, va fer una crida a la col·laboració extra-acadèmica i va obrir les seves portes a alumnes i persones interessades, oferint també cursos complementaris a través de la universitat:¹²

Intentem organitzar un nou centre de treball a l'entorn del nucli permanent de la nostra Càtedra, una mena de cooperativa de producció intel·lectual, amb la mira expressa ara d'acoblar valiosos elements extra-universitaris. No's tracta d'anul·lar o absorbir els esforços individuals o col·lectius dels nostres folkloristes, ans al contrari, l'existència i vigorisació llur és condició necessària per a la nostra actuació. Aspirem solament a imprimir unitat, cohesió i disciplina a aquelles iniciatives isolades i a procurar per tots els mitjans que les recerques disperses, deixant en tot cas d'ésser objecte de pur entreteniment, esdevinguin materials útils de ciència.

Heusaquí com, sense proposar-nos-ho, àdhuc procedint d'altres camps d'estudi i intentant finalitats més complexes, la nostra Càtedra entra a conrear, en la mateixa casa pairal de la Facultat de Filosofia i Lletres de Barcelona, una part —i no la menys important— del copiós heretatge del doctor D. Manuel Milà i Fontanals, introductor i mestre del Folklore entre nosaltres.

A més dels treballs dels alumnes i ex-alumnes, l'Arxiu es nodrirà amb la contribució que voluntàriament vulguin aportar-hi els estudiosos extra-universitaris, qualsevulla que sia llur procedència. Tots tindran la consideració de cooperadors (Carreras 1916: 9-10).

12 Universitat de Barcelona (1917): *Cursos complementarios y de investigación de las facultades de Filosofía y de Ciencias. Año 1917*. Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona.

Entre molts altres col·laboradors, hi van participar Rossend Serra i Pagès, Felip Pedrell (1841–1922), els seu deixebles Robert Gerhard (1896–1970) i Higiní Anglès (1888–1969) —els quals participarien a les missions de l'OCPC i, aquest darrer, també a les de l'*Instituto Español de Musicología*— i l'antropòleg basc i futur catedràtic d'Antropologia de la Universitat de Barcelona, Telesforo Aranzadi Unamuno (1860–1945). Aranzadi havia fet ja una conferència al Centre Excursionista de Catalunya el dia 28 de novembre de 1916 (*Butlletí* 1916: 329). Reivindicava la creació d'un museu d'Etnografia (*Butlletí* 1916: 326). El mateix any consta al programa de l'AEFC com a futur conferenciant.¹³ En relació també amb el CEC, Josep M. Batista i Roca explicava:

L'Arxiu està en relació ab el Centre Excursionista de Catalunya, refugi en aquests últims temps dels estudis folklòrics, y d'una manera especial ab la «Secció de Folklore». Al Centre som deutors d'un lot de llibres contenint la major partida d'obres folklòriques per ell editades. (Carreras 2016: 18)

Donat el perfil dels estudis de Palmira Jaquetti, la seva implicació en el món associatiu, les seves aspiracions i la seva iniciativa, no és gens improbable que també estigués al cas del naixement i evolució de l'AEFC. I la Càtedra d'Ètica també li ho posava fàcil. Com ja hem dit, no només era l'excursionisme el que anava a l'acadèmia, sinó que també era l'acadèmia que s'implicava en el món excursionista. L'activitat de la Càtedra respecte l'AEFC en l'època universitària de Palmira Jaquetti queda reflectida en els documents històrics de la Universitat. Per exemple, el dia 5 de juny de 1926 Carreras oferí una conferència al CEC que portava per títol «El refranero y la filosofía popular catalana». Encara havia de passar un mes perquè Palmira Jaquetti i Maria Carbó comencessin la seva missió al Pallars i la Conca de Tremp per a l'OCPC, i és probable que assistís a aquest esdeveniment i a alguns altres. I dins el seminari de la Càtedra d'Ètica, podem llegir que «Han continuado los trabajos de recolección y sistematización de materiales [...] del “Archivo de Etnografía y Folklore de Cataluña”» (Universitat de Barcelona 1927b: 4, 12).

Els llaços i entramats entre persones, associacions i institucions es troben ràpidament si hom vol indagar en cadascun dels noms referenciats.

13 Carreras 1916: 109. Llegim: «Plan de un Museo de Etnografía y Folklore en Cataluña. Conferencia pel Dr. Telesforo de Aranzadi. D'acord amb la Secció Folklòrica del “Centre Excursionista de Catalunya”».

No sabem amb exactitud si Palmira Jaquetti va assistir concretament a alguns d'aquells curssets o conferències, però a més del fet que ja coneixem la seva activitat excursionista, ella mateixa ens diu, situant-se en una època prèvia als seus estudis universitaris, que es preocupà de demanar llibres a les biblioteques, d'assistir a conferències i a instituts de llengües i durant la seva vida no va abandonar mai el món associatiu i els cercles intel·lectuals (Jaquetti 1972: 181).

Palmira Jaquetti i l'OCPC

Ja hem vist que Palmira Jaquetti formava part d'una xarxa teixida pel món associatiu i acadèmic que, amb probabilitat, va ser un dels elements clau que despertaren el seu interès pel folklore. Aquesta xarxa emetia amb prou antenes com perquè també estigués assabentada de la creació de l'OCPC l'any 1921 i que li arribés la notícia de la seva primera crida a la participació a través del concurs públic de 1922.

Aquesta obra magna que va proposar Rafael Patxot a Lluís Millet i que perseguia igualment l'objectiu de trobar l'expressió més genuïna del poble a través de la cançó, bevia de les mateixes fonts que l'AEFC. De fet, aquest fou un projecte referencial per als impulsors del Cançoner. Els seus predecessors més immediats col·laboraren estretament en les seves bases, metodologia i corpus. Parlem de Felip Pedrell, Josep M. Batista i Roca, Higiní Anglès, Robert Gerhard... i, principalment, Tomàs Carreras i Artau, que fou consultat expressament per Rafael Patxot (Calvo 2005: 51). Carreras i l'AEFC passaren a formar part del Consell Consultiu, així com l'Institut d'Estudis Catalans, el CEC, l'Orfeó Català i la Fundació Rabell i Cibils (Massot 2005: 74). Va ser igualment consultat Rossend Serra i Pagès, però per desavinences en la metodologia, finalment no es va arribar a materialitzar la seva col·laboració. Paradoxalment, part de la seva obra va anar parar al Cançoner, sense que s'hi hagi trobat cap explicació (Crivillé 2005: 68-69; Massot 2005: 74).

No ens aturarem més a explicar la gènesi i el desenvolupament d'aquest projecte perquè existeix literatura suficient. Ens hem de fixar, però, en els entramats de fets i persones que mogueren la societat en l'esfera cultural i portaren Palmira Jaquetti a viure aquest episodi de la seva vida i que no només va marcar la seva trajectòria professional, sinó també el nostre llegat cultural.

Dos anys després del naixement de l'OCPC, el dia 28 d'abril de 1923, el director Francesc Pujol rebia una carta de Palmira Jaquetti en què, en un to cordial però potser una mica agosarat, li comentava que havia guanyat un concurs de dictat de cinquè curs de solfeig i que, respecte al concurs convocat per l'Orfeó, se sentia intranquil·la i voldria saber si també el seu recull havia resultat premiat o rebutjat, perquè estava molt disposada, si fos el primer cas, a seguir amb la recerca.¹⁴ No sabem si va obtenir resposta. Un dissabte 16 de juny del mateix any, es presentà a l'oficina de l'OCPC i es declarà autora del recull que finalment va ser premiat (Massot 1995: 53). El següent que podem saber és que el dijous 9 de juliol de l'any 1925, una Palmira Jaquetti universitària partia cap a la terra del seu pare en qualitat de missionera.¹⁵

Com ja hem vist, Palmira Jaquetti estava vinculada a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona de Francesca Bonnemaison, el qual gaudia del suport Rafael Patxot i a més, havia estat convidat a la primera reunió de l'OCPC (Massot 2005: 73). No sabem amb certesa quin paper va jugar aquesta entitat com a *antena*, però sí sabem que d'aquí obtenim tres noms més de dona que seran vinculats a les missions de l'OCPC a través de Palmira Jaquetti: Maria Assumpta Pasqual, Maria Carbó Soler i Mercè Porta. El dia 7 de juliol de 1925, dos dies abans de començar el viatge, s'esperava Palmira Jaquetti i Maria Assumpta Pasqual, «de l'Institut de Cultura», a les oficines de l'OCPC, per signar el contracte. Finalment, en lloc de Maria Assumpta Pasqual hi va anar Maria Carbó, «també de l'Institut», deien (Massot 1995: 104). Maria Carbó acompanyaria Palmira Jaquetti en quatre missions els anys 1925–1927 i 1931. Mercè Porta ho faria els anys 1933 i 1934, arran de dues cartes que Jaquetti escriuria a Francesc Pujol l'any 1932. La primera, que introduïa el tema, és del 10 de maig. La segona no té data, però Palmira hi torna a insistir:

Molt respectable senyor: tinc el gust de presentar-li la senyoreta Mercè Porta, que ha estat alumna meva durant tot el temps de carrera, i ara, si a vostè li fos grat i plagués podria, salvant millor parer de vostè, acompanyar-me a la recerca de cançons a Cerdanya.

14 Jaquetti 1923. Document disponible per a consulta al Centre de Documentació de l'Orfeó Català (CEDOC).

15 Missió de Palmira Jaquetti i Maria Carbó a la Seu d'Urgell, Pallars, Andorra i Vall d'Aran. Documents originals amb signatura C-29 a C-32, C-213 i B-131, editats a *Materials* VI: 99–232.

Unicament espero la seva aprovació per dir-li-ho a ella, i a més, fóra al mes d'agost, setembre, del 20 al 20, por més o menys, car ara aniré a Alemanya amb l'Institut.

Crec que podria convenir a vostès, jo li responc d'ella i de la seva formació. Actualment és a la Biblioteca de l'Institut de Cultura.

Maria Carbó no pot venir, tot i sentint-ho molt totes dues.

Li sembla bé? Jo demà passaré, em sembla, pel Cançoner. Molt atentament el saluda,

P. D'A. Jaquetti. (Jaquetti ca.1932).

L'esclat del feminisme cultural de primera meitat de segle no va trucar a la porta de l'Obra del Cançoner per sorpresa. El 16 de juliol de 1926, Rafael Patxot escrivia en una carta a Francesc Pujol:

[...] Adjunt així mateix una nota —per-l Dietari del Cançoner— consignant la sessió de les missioneres Jaquetti i Carbó. En aquest temps de feminisme val pendre esment regularment de la col·laboració de la dona (Patxot 1926).

El feminisme es respirava a l'ambient ja fa un segle i la consciència social sobre la dona i el seu accés a la cultura i a la vida laboral, encara que amb uns altres matisos, ja havia començat a obrir-se pas.

L'any 1935, un any abans que l'oficina de l'OCPC hagués de tancar i un any abans que el seu marit l'abandonés a l'hospital on era des de feia un any, arribà una invitació adreçada al personal de l'oficina del Cançoner situada a la via Laietana número 21, això és, a Mossèn Joan Puntí (1886–1962), Francesc Pujol, Baltasar Samper (1888–1966) i Josep Maria Casas (1894–1979):

Molt respectables senyors: em fa alegria d'incloure la invitació a l'exp. d'Enric. Es pintura feta amb tota l'ànima i amb aquella sinceritat que tanta por fa de pronunciar (massa l'han entelada, fent-ne bovades gratuïtes). Ens convé de vendre. Per això els prego de parlar-ne a les amistats que compren.

Segueixo optimista a estones. Són els únics moments que puc oferir a les amistats. (Jaquetti 1935).

Amb el temps i els contactes, Palmira Jaquetti es va esforçar a guanyar amistats i a fer créixer el seu petit cercle dins la burgesia catalana. Podem veure com la seva relació amb persones del seu àmbit laboral i sociocultural transcendeix a poc a poc al terreny personal a través del seu epistolari. En relació amb l'entorn del Cançoner, la correspondència amb Rafael Patxot es mantindria fins, al menys, l'any 1944 (Massot 2020; Godoy 2001-2002: 39–44). Entre la correspondència de Robert Gerhard també apareix

el seu nom, així com el de Lluís Millet entre els poemes dedicats escrits per Palmira Jaquetti.

Francesc Pujol reconegué públicament la immensa tasca de Palmira Jaquetti (Rebés 2020). L'Orfeó Català li dedicà un espai en la seva revista amb motiu de la seva defunció l'any 1963.

Palmira Jaquetti i el Cancionero Popular Español

Centelles, 8 d'agost de 1944: «He sabut per Mn. Higini Anglès que V. forma part de l'Institut de [Musicologia], y això em plau moltíssim, perquè d'aquesta manera seran aprofitades les seves dots d'investigador dintre de la susdita institució, que, no dubto, serà fructuosa en molts aspectes» (Carreras 1944). És un fragment de la carta que escrigué Tomàs Carreras i Artau a Francesc Pujol. Ens trobem ara en un context polític totalment diferent, el de la dictadura franquista, que havia aturat o fet desaparèixer multitud de projectes anteriors. Molts, i alguns —com Rafael Patxot— per sempre, van haver de trobar refugi en l'exili, i els que es quedaren van haver d'adaptar-se a les exigències del règim com van poder.

Amb l'objectiu explícit d'institucionalitzar la ciència a Espanya, veié la llum el *Consejo Superior de Investigaciones Científicas* (CSIC). Tres anys més tard, el 1943, obrí les portes l'*Instituto Español de Musicología* (IEM), i era Higini Anglès qui n'estava al capdavant com a director. Una de les seves primeres funcions fou la de «constituir una secció de folklore musical español, encargada de recoger y editar científicamente, según los métodos de la musicología moderna, la canción popular de las diferentes regiones españolas, sistematizando la labor realizada en algunas comarcas» (CSIC, 1944: 98). I per això va comptar amb Marius Schneider (1903–1982), ex-director de la Secció de Fonogrames del Museu d'Etnografia de Berlín i, en paraules textuals, expert en la cançó popular europea i els pobles primitius. S'encarregaria de la recol·lecció, l'estudi i l'edició del *Cancionero Popular*.

L'objectiu d'aquesta secció ens resultarà també familiar: «salvar y redimir del olvido y de una pérdida irreparable nuestra canción popular» mitjançant la recopilació de peces que, fins llavors, resultava que havia estat «obra de aficionados» (CSIC, 1945: 176 i següents). Tota aquesta feina s'articulava a través de concursos públics i missions, amb unes normes específiques que tampoc tenien res d'innovador, puig totes les referències ja eren a l'OCPC i encara més enrere.

Un dels col·laboradors tècnics de la Secció de Folklore, juntament amb el *padre* José Antonio Donostia (1886–1956), era ni més ni menys que Francesc Pujol. I seguim trobant noms relacionats amb l'OCPC, com Joan Tomàs Parés (1896–1967), Josep Maideu (1893–1971) i Palmira Jaquetti. I encara més, seria l'any 1945, el mateix en què Palmira Jaquetti va realitzar la seva primera i última missió «M12» per a l'IEM, l'any que l'AEFC, amb els materials recuperats per Carreras i Artau després de tots els entrebancs, s'incorporaria també als arxius d'aquesta institució. Lamentablement, també va ser l'any que morí Francesc Pujol.

Recordem que en esclatar la Guerra Civil Espanyola, Palmira Jaquetti es trobava a l'hospital, d'on va sortir al cap d'un any. Però ni això ni la guerra van ser cap impediment per a seguir recopilant pel seu compte, primer a l'hospital, després al balneari on s'acabaria de recuperar, i de nou al Pirineu, en una missió voluntària l'any 1940, tot amb l'esperança que es pogués reprendre l'OCPC.

Tenint en compte que encara mantenia contacte amb Rafael Patxot i que alguns vells companys es trobaven ara a l'IEM, l'únic que ens queda és el document que acredita l'acord entre Palmira Jaquetti i la nova institució, ja que els fets es poden intuir. Encara tenim, però, un document que els podria corroborar, perquè semblen ser la segona part d'una conversa anys enrere. Es tracta d'una carta dirigida a Mn. Higini Anglès, escrita a Arties i datada el 24 d'agost de 1953:¹⁶

Rvd. Mestre Mn Higini Anglès
Arties, Vall d'Aran
24 ag. 1953

Ben reverenciat en el Senyor!

Voldria trobar les paraules, després de saludar-lo per destorbar el menys possible la seva atenció. Només concretar uns moments el que em mou a escriure-li.

Vaig pertànyer al Cançoner molts anys. Amb gran intensitat treballava. La meva collita donarà, crec, el dia venturós que pugui ésser oferta a la llum, moltes i bones sorpreses. Vaig passar més treballs dels que anunciava en els diaris, que varen fer-me famosa en el cercle que em llegia. Tot el gran des-

16 He pogut disposar de la transcripció d'aquest document gràcies a la recerca de Mariàngels Subirats Bayego, igualment membre de la comissió científica per l'Any Palmira Jaquetti, al Departament de Musicologia del CISC-IMF l'any 2005. Quedo molt agraïda pel seu gest.

conhort i la gran duresa de la recerca –que em curtí per a tota la vida– la vaig guardar per a mi. No volia deixar-la traspuar per amor creixent al treball que feia i per por que me'n deslliuressin. Tornàvem de certes recerques, poble a poble, casa per casa on hi hagués el que cercàvem, més que amb extenuació i amb més que brutícia. No vaig tenir mai hora per a mi. Esperava el pagès abans de la llum, pacientment i acabava de deixar la pluma, sovint, molt més enllà de la meva son. Les meves facultats naturals per la captació ràpida de la música es varen consolidar i augmentaren, en el meu esperit tan dissortadament ingenu, fort i bona fe de noia, amb adonar-me que tenia grans facilitats per inventar música. Ara n'escric seguidament, o escriuria, però em freno i continuo estudiant i vigilant el que faig.

Molts anys després, i fortament colpejada per la vida, el nomenament que m'adscrivia a l'Institut de Musicologia em féu reviure aquell temps tan fort i tan actiu de recerques cançonístiques.

La recerca no donà fruit suficient, i mentre jo secretament esperava de tornar encara a les Cases de Beneficència que em foren assignades, veïem si l'ingrés d'algú de nou pogués augmentar el contingut del fitxari, em fou redemanat el que era just que entregués i em vaig veure posada al marge d'aquella benemèrita institució, amb la minsa collita entregada.

No m'ha estat possible en les dures condicions actuals d'allotjament, de fer cap recull pel meu compte. El desplaçament i les estades impliquen sumes que no puc reeixir mai a veure'm sobrereres i si no fos aquest risc que no puc córrer, hauria mirat de presentar alguna cosa a correus, com també em fou indicat.

Així, torno a pregar a l'il·lustre reverend que té ara la paciència de llegir-me, de volguer tornar a creure en mi i d'assignar-me per l'esdevenidor, un treball que em torni a aquest fogar musical que mai no he abandonat i que nodreix el meu esperit, en el més pregon.

Atentament agràida, el saluda besant la s. m. i en ella el seu altíssim ministeri.

Palmira Jaquetti

La carta no va tenir, però, els resultats esperats perquè Palmira Jaquetti no tornà a fer cap més recerca. En aquesta etapa de postguerra, es va dedicar en cos i ànima a la seva obra pedagògica, musical i poètica. Alguns llibres seus amb cançons d'infants van publicar-se en llengua castellana i això li donà l'oportunitat de projectar-se també en altres cercles culturals i de consum. Encara alguns treballs de fora de Catalunya l'esmenten entre les poetesses o compositoras de cançons infantils més rellevants d'aquesta època. El músic i compositor Pedro Echevarría Bravo, que també va

presentar els seus reculls als concursos de l'IEEM i va treballar-hi com a missioner, la va citar al capítol «Canciones infantiles» del seu *Cancionero Musical Popular Manchego*:

[...] este grupo es de una riqueza tal, que merece se le dedique gran atención, por lo que encierra en sí mismo la *canción infantil*, pues, como dice muy bien la insigne pedagogo Palmira Jaquetti, «hace falta devolver al alma infantil a sus ansias de canción y ritmo, hilos de melodía que ya condujeron su gozo en pretéritas juventudes, como hebra de Ariadna» (Echevarría 1951: 103).

El declivi de la *Sección de Folklore* de l'IEEM comença l'any 1968. En aquell moment, l'OCPC es trobava encara desapareguda i Palmira Jaquetti morí l'any 1963 amb el neguit de no saber si les seves memòries veurien la llum.

Conclusions

Aquest escrutini del context social i cultural que envoltà Palmira Jaquetti durant aquesta etapa folklorica ens ajuda, per una banda, a situar i entendre millor alguns episodis de la seva vida i, per una altra, a albirar, encara que sigui a grans traces, el seu imaginari entorn el folklore i a comprendre la seva obra i metodologia.

Quant a la primera qüestió, hem de reconèixer el seu talent innegable, la seva voluntat i iniciativa i la seva actitud vers les arts i l'educació. Però també és veritat que aquestes raons, per a una dona en aquell temps, potser eren encara insuficients. Palmira va haver de treballar-se el seu cercle social i molts cops va haver d'insistir o explicar més del compte. Així ho veiem en el seu epistolari, del qual aquí només s'ha exposat una petita part. Potser encara podria haver transcendit més en altres circumstàncies, si prenem en compte la seva malaltia i altres patiments. Tanmateix, el mèrit és inqüestionable i, malgrat els entrebancs, va semblar, sense saber-ho, un camí que la convertiria en la icona que és actualment.

Quant a la qüestió sobre els seus ideals i metodologia, òbviament, també podem topar amb les seves particulars exigències —era molt meticulosa en el llenguatge i les formes— o podem passar per alt que, en algun moment i sense mostra explícita, podien anar per davant els interessos polítics que s'imposaven en un determinat moment. Però en general i en referència a tot aquest substrat folklorista, trobem exemples molt concrets en les seves recopilacions.

Una anàlisi superficial de la seva manera de pensar i la seva metodologia ens porta a les peces numero 2, «Patriòtica» i 28, «Cançó del Garberet», del seu primer recull (1922), que presenten els següents comentaris, respectivament: «Les estrofes continuaven encara, però no he continuat perquè en realitat això no és interessant»; «Lletra immoral, que no volguí prendre». Veiem que aquí, efectivament, s'imposa el criteri personal i la cerca d'uns ideals dins d'un perfil més aviat, encara que sigui aparentment, conservador.

Els següents comentaris són molt rellevants. Els trobem a les memòries de la seva primera missió per a l'Obra del Cançoner, quan ella tenia 30 anys:¹⁷

[...] no és pas difícil d'establir certes cançons com a populars, creades pel poble, amb regust de pebre i all, vestides de xaronisme, on l'odi o l'amor campegen. Són, generalment, de sàtira, de burla cruel. També de viu entusiasme, com les de falles i bodes. Ara, les cançons fines, les de tonada i poesia delicada, àdhuc adaptades a algunes menes de treball o ofici, bressol, teler, dalla o trull, no són —ho demostra la manca d'aptitud actual— producte del poble. No s'han produït simultàniament, com bolets, en diferents indrets, sinó que són variants d'un mateix tipus, eixit d'una sola i sàvia mà. [...] El poble riu, es diverteix vivament, innocentment (Massot 1996: 152).

Poc després, continua:

La cançó eixida d'unes primeres mans, creada, ha trobat en el poble l'artífex habilíssim, l'únic, el poderós, el d'innúmeres facetes, el forjador que l'ha encesa en infinites guspies i l'ha mantinguda sempre en estat de gràcia, com una deu viva. És clar que el poeta és un home eixit del poble, sovint. Però ja no és del poble en el fet que n'ha eixit, s'ha tancat, reclus, elevat, els seus soterranis no escriuen, ni el correntiu dels rierols no els dicta cap cançó. El poble, per molt potent que sigui la força dels elements que el volten, no crea cap cançó, però la canta amb goig, quan és pur, quan no sent vel·leïtats de ciutadania, quan estima la terra i el treball afaiçona la cançó a la seva ànima, la fa viure, la recrea. Darrere de tot, queden, però, els poetes i músics (Massot 1996: 153).

Com a catalanista, refusà recollir gèneres considerats no catalans, com la jota. L'any 1926 va fer una missió al Pallars i a la Conca de Tremp, acompanyada també de Maria Carbó. El dia 20 d'agost, escrigué: «Encara hem volgut fer una recerca a Sant Martí, que és a mig quart d'ací. Però no

17 Any 1925. Missió amb Maria Carbó a la Seu d'Urgell, Pallars, Andorra i Vall d'Aran.

se n'ha tret res de bo; si volguéssim jotes, podríem emplenar-ne tots els papers [...]» (Massot 1997: 50).¹⁸

Quant a les seves referències, sabem que coneixia prou bé el *Romancerillo Catalán* (1882) de Manuel Milà i Fontanals, perquè al seu primer recull identificà totes les peces que també figuren en el primer, encara que fossin variants, i deixà una nota al costat de cada lletra, assenyalant el número de plana on es podia trobar. Per exemple, a la peça número 7, una oració en castellà titulada «El rostro», Palmira afegeix la nota «Cançoner de Milà, plana 56». Si anem a consultar-ho, veiem que es correspon amb la peça número 47, que porta per títol «María» i n'és una variant. La següent peça sense títol correspon a «El Castigo», i es troba, com apunta, a la plana 18 del *Romancerillo*. I, així, podem trobar-ne un bon grapat.

En general, seguí les directrius de la direcció, encarregant-se de transcriure la música mentre la seva o el seu acompanyant s'encarregava del text literari. Feia fotografies amb una càmera que li va deixar en Francesc Pujol i les vinculava a cada informant, les dades del qual s'ampliaven notòriament a les seves memòries. Com es recomanava, recollia variants d'una mateixa cançó i apuntava algunes especificacions, tot i que a vegades la seva lletra no era prou polida i presentava una mica de desordre sobre el paper.

Com hem vist, hi ha patrons ideològics i bases metodològiques que es reiteren contínuament al llarg de tota la producció al voltant del folklore. En una àmplia línia de temps, podríem referenciar multitud de fonts que recullen discursos amb un rerefons idèntic o semblant a nivell estètic i metodològic. Des de la *Folk-Lore Society* de Londres (1878) fins a l'*Instituto Español de Musicología* (1943), passant per *Folk-lore Español* (1881), la Secció Folk-lòrica del Centre Excursionista de Catalunya (1904) i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (1921–1936). Persones i col·lectius surten i tornen a sortir en un entramat d'influències que es tradueixen en manuals, qüestionaris i metodologies gairebé idèntics, des de les darreries del segle XIX fins la segona meitat del segle XX. Encara més, salvant les distàncies que venen donades sobretot per les noves tecnologies i el desenvolupament de la disciplina etnomusicològica, podríem anar fins la Fonoteca de Música Tradicional Catalana, projecte que dirigí Josep Crivillé

18 En referència a les jotes, aquest no és un comentari aïllat. Per ampliar nocions sobre aquest tema, vegeu Roma 2020.

amb Ramon Vilar amb el suport de l'actual Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural, des del 1987 fins al 2010.

Els mateixos preceptes que guiaren l'obra i el pensament dels folkloristes van servir igualment a ideologies polítiques de diferents polaritats, a les quals molts d'ells, en un moment determinat, es van haver d'adaptar d'una manera o una altra per a poder seguir amb la seva activitat sense haver d'exiliar-se.

Referències

- AYATS, Jaume (2005): «Breu panorama de l'etnomusicologia a Catalunya entre 1875 i 1936». *Recerca Musicològica* núm. XIV-XV (2004-2005): 123-138.
- Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* núm. 263 (desembre de 1916). Dipòsit digital de la UAB <<https://ddd.uab.cat/record/27613>> [data de consulta octubre de 2020].
- núm. 323 (desembre de 1921). Dipòsit digital de la UAB <https://ddd.uab.cat/pub/butcenexccat/butcenexccat_a1921m12v31n323.pdf> [data de consulta octubre de 2020].
- CALVO CALVO, Lluís (2005): «L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya i la cançó popular». Dins Josep MASSOT I MUNTANER (dir.): *El Cançoner Popular Català (1841-1936)*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 46-51.
- CARRERAS I ARTAU, Tomàs (1916): *Arxiu de Etnografia i Folklore de Catalunya. Estudis i Materials* vol. I. Barcelona: Oliva de Vilanova.
- (1944): Carta amb signatura 231-234_0232. Correspondència entre Tomàs Carreras i Artau i Francesc Pujol. Fons Francesc Pujol i Pons. Centre de Documentació de l'Orfeó Català <<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/PujolOC/id/506>> [data de consulta octubre de 2020].
- CRIVILLÉ I BARGALLÓ, Josep (2005): «Rossend Serra i Pagès i la seva escola». Dins Josep Massot i Muntaner (dir.): *El Cançoner Popular Català (1841-1936)*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 64-71.
- CSIC (1944): *Memoria de la Secretarí General 1943*. Madrid: CSIC.
- (1945): *Memoria de la Secretarí General 1944*. Madrid: CSIC.
- EHEVARRÍA BRAVO, Pedro (1951): *Cancionero Musical Popular Manchego*. Madrid: CSIC.

- GODOY, Joan *et alii* (2001-2002): *Palmira Jaquetti i Isant*. Memòria del projecte de recerca becat pel Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, 2 vol. (B227, B232). Departament de Cultura: Generalitat de Catalunya.
- JAQUETTI ISANT, Palmira (1922): *Concurs 1922. Recull* N° 26. *Cançons populars catalanes*. Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, C-188. Centre de documentació de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural.
- (1923): Carta amb signatura 732-752_0749. Correspondència entre Palmira Jaquetti i Francesc Pujol. Fons Francesc Pujol i Pons. Centre de Documentació de l'Orfeó Català <<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/PujolOC/id/3133>> [data de consulta octubre de 2020].
- (1935): Carta amb signatura 732-752_0751. Correspondència entre Palmira Jaquetti i Francesc Pujol. Fons Francesc Pujol i Pons. Centre de Documentació de l'Orfeó Català <<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/PujolOC/id/3174>> [data de consulta octubre de 2020].
- (1972): «Intent de fer-me jo mateixa una fitxa [1958]». Dins Roser MATHEU 1972, p. 179–189.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (ed.) (1995): *Materials. Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. vol. v. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1996): *Materials. Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. vol. vi. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1997): *Materials. Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. vol. vii. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (2005): «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER (dir.): *El Cançoner Popular Català (1841-1936)*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 72–87.
- (2020): «Cartes de Palmira Jaquetti a Rafael Patxot i Jubert (1938-1939)». *Estudis de Literatura Oral Popular* núm. 9 (2020).
- MATHEU, Roser (1972): «La vida i l'art de Palmira Jaquetti (1895-1963)». Dins *Quatre dones catalanes*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, p. 169–192.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1882): *Romancerillo Catalán*. Barcelona: Librería de D. Álvaro Verdaguer.
- NAVARRO JUSTICIA, Esther (2018): «Pedro Echevarría y su relación con actual institución Milà i Fontanals». *Pedro Echevarría Bravo. Músicas y*

- Etnomusicología en La Mancha. Actas del Congreso (Villanueva de los Infantes, 15-17 de julio de 2016. RECM núm. extra 2 (2018): 187–234.*
- (2020): «Influències i aspectes a tenir en compte en les composicions musicals de Palmira Jaquetti Isant». *Caramella: revista de música i cultura popular* núm. 43 (setembre – desembre 2020): 18–21.
- PATXOT, Rafael (1926): Carta amb signatura 1524-1549_1537. Correspondència entre Rafael Patxot i Francesc Pujol. Fons Francesc Pujol i Pons. Centre de Documentació de l'Orfeó Català <<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/PujolOC/id/2038>> [data de consulta octubre de 2020].
- PUIG I GORDI, Lluís, Coord. (1991): *Associacions. Cultura i societat civil a Catalunya*. Tarragona: Edicions El Mèdol.
- REBÉS MOLINA, Salvador (2020): «Palmira Jaquetti Isant. Tota la vida, una llum». Dins Carme ORIOL (coord.): *Llum a l'ànima. Palmira Jaquetti (1895-1963)*. Catàleg de l'exposició [en premsa].
- ROMA I CASANOVAS, Francesc (1998): «Dona i excursionisme: una passejada per la literatura excursionista de muntanya». <<http://www.francescroma.net/web/genere.pdf>> [data de consulta: octubre 2020].
- (2006): «L'excursionisme a Catalunya. 1876–1939». <<http://www.francescroma.net/web/social.pdf>> [data de consulta: octubre de 2020].
- (2020): *Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya 1920-2020. Cent anys caminant i guardant el país*. Valls: Cossetània Edicions.
- ROMA, Josefina (2016): «L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Tomàs Carreras i Artau i Josep M. Batista i Roca». *Revista d'Etnologia de Catalunya* núm. 41 (març 2016): 56–66.
- (2020): «La jota en les memòries de camp de Palmira Jaquetti per a l'Obra del Cançoner». *Caramella: revista de música i cultura popular* núm. 43 (setembre – desembre 2020): 10–13.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (1917): *Programa de los cursos complementarios y de investigación organizados por profesores de las citadas facultades para el 1er semestre de 1917*. Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona. <<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/122957>> [data de consulta: octubre de 2020].
- (1927a): *Programa de lengua y literatura españolas: curso de 1926-27*. Guies d'assignatures històriques. Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona <<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/47778>> [data de consulta: octubre de 2020].

- (1927b): *Trabajos realizados durante el año académico 1925-1926*. Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona. <<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/63838>> [data de consulta: octubre de 2020].
- VILAR I HERMS, Ramon (2017): «La recolección de la canción popular en el ámbito de la lengua catalana». *Boletín de Literatura Oral* núm. extraordinari 1: 245–272.

«VAIG COMPRENDRE QUÈ DE VIA ALS MEUS PARES».
APÈNDIX A LA BIOGRAFIA DE PALMIRA JAQUETTI I ISANT

Salvador Rebés Molina
Grup d'Estudis Etnopoètics
salvador.rebes@gmail.com

Qui conegui, poc o molt, els orígens humils de Palmira Jaquetti sabrà que va néixer amb un horitzó difícil de superar sense l'ajut dels seus pares. Per dir-ho amb les seves pròpies paraules: «Els pares feren grans sacrificis per a fer-me estudiar. Àdhuc el de separar-se perquè Cuba proporcionava millors jornals» (Jaquetti 1972: 180). Mèrit de tots dos, pare i mare. Convé insistir-hi perquè l'estudi biogràfic utilíssim de Roser Matheu se centra en la voluntat del *pater familias*, l'obrer de la construcció Ignasi Jaquetti Cerdà (la Seu d'Urgell, 1861 – Barcelona, 1924). L'Ignasi, que era fill d'un metal·lista de la Seu d'Urgell, Antoni Jaquetti Puyet, va seguir el camí de tants altres joves, atrets per una Barcelona en plena expansió, i es va establir al Poble-sec, una barriada nova, d'habitatges senzills per a famílies treballadores. Dotat d'un esperit inquiet i receptiu, suplía la falta d'estudis

per assídues lectures fins adquirir, pel seu compte, la cultura la qual, d'altra manera, no hauria pogut posseir [...] Els ideals d'instrucció i de saber que hauria volgut per a ell, procurà, amb totes les seves forces, que es realitzessin en la seva filla i a aquesta finalitat féu convergir les seves energies i els seus esforços de treball. El penós treball que no sempre li aportava el rendiment necessari (Matheu 1972: 171-172)

Matheu no el va conèixer,¹ així és que la font d'aquest testimoni ha de ser la mateixa Palmira. Només ella sabia que la formació primària l'havia rebuda «a una escola particular que responia a les conviccions del pare;

1 El 20 de desembre de 1935 escrivia Palmira Jaquetti a Clementina Arderiu: «Voldria conèixer la senyoreta Roser Matheu; vol saludar-la de part meva?» (Arxiu Nacional de Catalunya, fons Carles Riba i Clementina Arderiu, ANC/1-26, T-1448, doc. 11). L'Ignasi era mort des del 28 de març de 1924 (Rebés 2021: nota 7).

aquest era el que en deien aleshores “d’idees avançades”; l’escola proporcionava un ensenyament perfecte; sols que, amb un pietós eufemisme, podríem dir que era areligiosa [*sic*]» (Matheu 1972: 171-172.). Ara en diríem una escola racionalista, moderna, neta de prejudicis religiosos i burgesos. Palmira el presenta des de l’amor i l’admiració més pregona: «El pare, un home ardit, valent, muntanyenc, de Seu d’Urgell. Molt fort i molt intel·ligent. Parlava anglès i francès. Gran excursionista. Gran lector a les vetl·lades» (Jaquetti 1972: 179). Personifica el tipus d’autodidacte que freqüentava els casals i ateneus populars d’aquell temps. L’emancipació obrera, per mitjà de la cultura. Així ho posava en relleu un dels anarquistes que van respondre l’enquesta sociològica de l’escriptor francès Augustin Hamon:²

La première cause qui m’a fait anarchiste fut ma curiosité de lire les journaux, et quelques livres... Comme j’ai vu qu’on ne m’avait privé du droit de parler et d’écrire à ma façon, d’aller où je veux... Ils (les bourgeois) ne s’occupent que de me tenir dans l’ignorance, et de me donner des coups. (Hamon 1895: 117-118)

I unes pàgines més amunt, aquest mateix obrer manifestava:

Ensuit, étant déjà un peu débarrassé des préjugés religieux³ et voyant que les journaux que je lisais méclairaient sur la question religieuse, tandis que les journaux bourgeois me la rendaient plus obscure, je comparais les deux tendances et je sus distinguer où était la vérité... Comme j’ai vu que c’est le caprice qui gouverne... Comme j’ai vu qu’on ne m’avait rien enseigné pour gagner ma vie, ni aider à me faire homme, et qu’on m’avait privé du droit de parler et écrire à ma façon, d’aller où je veux en me faisant porter le sac et un fusil que je dois décharger au commandement d’un autre sans savoir contre qui et pourquoi on m’impose une besogne si vile. Dans le même temps, j’ai vu que quand nous autres ouvriers réclamions quelque amélioration on nous donne des coups et on nous emmène en prison, tandis que quand c’est le bourgeois qui réclame quelque chose contre le travailleur, il n’y a pas de police et de gendarme pour nous aider et pour suivre les bourgeois. De sorte que j’ai compris que le gouvernement ne sert que pour défendre cette bande de voleurs bourgeois... Et si j’ai appris un peu à démêler la comédie politique cela a été à force de volonté... Ignacio Jacquetti, maçon, 33 ans. Espagnol. (Hamon 1895: 48-49)

2 Sobre Hamon (Nantes, 1862 – Penvénan, 1945), vegeu <https://fr.wikipedia.org/wiki/Augustin_Hamon>. Totes les consultes d’internet són del mes d’octubre de 2020.

3 El pare de la Palmira tenia un germà sacerdot, Vicenç Jacquetti Cerdà (Rebés 2021: nota 5).

Ignacio Jaquetti, «maçon», és a dir, obrer de la construcció, i de 33 anys el 1894. Professió, edat, nom i cognom coincidents amb el pare de Palmira Jaquetti. Pura coincidència? A banda d'això, l'activista i pedagog llibertari Alban Rosell i Llongueras (Sabadell, 1881 – Montevideo, 1964) havia conegut de jove un tal Jaquetti Jordá, anarquista igual que ell, «capacitado obrero del gremio de la construcción de final de siglo, que actuó en Barcelona y América» (Rosell 1957: 17). Més coincidències? Rosell sabia que Jaquetti Jordá i el dramaturg àcrata Felip Cortiella Ferrer, tipògraf de professió, havien traduït plegats *Les mauvais bergers* d'Octave Mirbeau.⁴ Resulta, però, que el «Jordá» de Rosell és un lapsus de memòria, un petit error, perquè el cartell de l'estrena d'*Els mals pastors*, al Teatre Lope de Vega del Poble-sec, el 5 de gener de 1901, proporciona el nom precís del traductor: «Ignasi J. Sardà» (Padullés 2006: 168). Sardà, no pas Jordá ni «Jorda», que és com l'ortografiava Lily Litvak quan reproduïa els records de Rosell (1981: 224). La confirmació definitiva la tenim en una carta guardada al fons Felip Cortiella de la Biblioteca de Catalunya (ms. 1413/1, F. 186):

Amigo Cortiella. Habiéndome enterado ya de tu atrevida empresa respecto á la impresion de *Los malos pastores*,⁵ debo manifestarte que quedo del todo agradecido por tu invitación en la empresa, deseándote buena suerte y buen éxito en la venta del libro. Yo no estoy dispuesto á sacrificarme tanto como tu haces por esta obra, autorizándote para que hagas con ella lo que mejor te convenga.

Queriendo como quieres hacer constar la cooperacion que tuve en dicha obra, puedes poner lo que pusistes cuando los programas del estreno. Tuyo. Ignacio Jaquetti. Salud.

Doncs bé, aquesta carta l'escrivia de pròpia mà i la signava el pare de Palmira Jaquetti: Ignasi Jaquetti i *Cerdà*. Això és d'un valor extraordinari. És la prova fefaent que clarifica de cop el circumloqui de Matheu, «era el que en deien aleshores “d'idees avançades”». Ras i curt: era anarquista. Anarquista, amic i col·laborador de Cortiella, i freqüentava l'Agrupació Avenir, raó per la qual devia ser un concurrent fidel a les Vetllades Avenir,

4 Vegeu Rosell i Cortiella al diccionari de Martínez de Sas/Pagès (2000: 1204 i 433). Ignasi Jaquetti no figura en aquesta obra gruixuda de 1.482 pàgines.

5 Conservo l'ortografia de totes les citacions epistolars. Aquí he fet l'excepció d'afegir majúscula inicial i cursives. El llibre editat a la fi és *Los Malos pastores. Drama en cinco actos por Octavio Mirbeau, traducido del francés por Felipe Cortiella*. Barcelona, Tip. de Félix Costa, 1913.

de teatre social, organitzades per Felip Cortiella a partir del 1902. I per si no n'hi hagués prou, «[a]l crearse el Centre Fraternal de Cultura, se le designó como Conserje, por necesitarse una persona de calidad para organizar actos y atender los pormenores de una entidad como la que veíamos a crear» (Rosell 1957: 17). Conserje significava aquí encarregat, organitzador. El Fraternal, obert l'any 1903, era una mena d'ateneu obrer on s'impartien conferències, es prestaven llibres i s'organitzaven excursions, vetllades musicals i obres de teatre, com ara la *Casa de nines*, de Henrik Ibsen, representada al Teatre Novetats (Padullés 2006: 172). Així és que la petita Palmira va tenir l'ocasió d'aprendre a casa seva, per un costat, l'amor a la lectura, i per un altre, que l'art dramàtic no era un luxe privatiu de la minoria burgesa.

Examinem ara el nom Palmira. Mancat d'antecedents familiars (Maria, Josepa, Antònia, Rosa, Francisca, Dolors, Raimunda...), no era tampoc dels noms femenins més comuns (Maria, Josepa, Antònia, Rosa, Francisca, Teresa...) ni obeïa al santoral del natalici, 21 de setembre (Mateu i Ifigenia). Sí que suggeria, en canvi, l'aura llibertària de *Les ruines ou méditation sur les révolutions des empires*, l'obra del comte de Volney aclamada arreu d'Europa per tota mena de lliurepensadors, amb una trentena de traduccions a la llengua castellana, moltes de les quals afegien al títol la paraula «Palmira»: *Las ruinas de Palmira o meditación sobre las revoluciones de los imperios* (Ramírez 2019). L'any 1892 circulava per Barcelona una edició popular, al preu d'una pesseta. Diguem tan sols que el pseudònim *Palmiro de Lidia*, del famós anarquista Adrián del Valle Costa (Barcelona, 1872 – l'Havana, 1945), provenia de Volney.

L'acció més compromesa de Jaquetti Cerdà hauria estat, potser, acollir l'anarquista italià Michele Angiolillo: «cuando Angiolillo se propuso realizar el ajusticiamiento de Cánovas del Castillo por su acción del Montjuich trágico,⁶ tuvo que ponerse en contacto con camaradas de Barcelona, y durante unos días, fué en casa de Jaquetti que pernoctó mientras planeaban el asunto» (Rosell 1957: 17). Si això és cert, i hem de creure que Rosell n'estaria ben assabentat, s'entén que l'Ignasi anés amb peus de plom

6 Antonio Cánovas del Castillo, president del Consell de ministres d'Espanya, mort a trets de pistola el 8 d'agost de 1897 al balneari de Santa Àgueda d'Arrasate (Guipúscoa) en represàlia pel Procés de Montjuïc, el judici militar que va concloure amb desenes d'empresonats i desterrats, i amb l'execució de cinc anarquistes als qui s'acusava d'haver causat l'atemptat contra la processó del Corpus de Barcelona, el 7 de juny de 1896.

amb la policia. Les matrícules de la Palmira a l'Escola Normal de Mestres, signades com a «padre o encargado» per la Maria Isant, el situen fora de Barcelona entre 1910 i 1913. No mèstranyaria gens que fos un allunyament preventiu, després de la Setmana Tràgica, i no tal sols «perquè Cuba proporcionava millors jornals».

Finalment, Rosell el relacionava amb un conflicte viscut a Barcelona durant la construcció d'un gran hotel: «Los obreros reclamaron algunas mejoras, que les fueron negadas por la empresa... Pero, cuando se inauguró dicho Hotel, la mayoría de caños de desagüe y cañerías de servicio se hallaron obstruidos, singularmente en el sector donde trabajaba Jaquetti» (1957: 17). Eren les obres del Ritz, afectades per les llargues turbulències de l'any 1919,⁷ el de la vaga de la Canadenca, el primer locaut patronal, etc. Sobren indicis per pensar que l'Ignacio Jaquetti de l'obra de Hamon era, així mateix, Jaquetti Cerdà: «Enfin, comme jusqu'à présent il n'y a pas d'autre idée qui puisse délivrer le peuple de l'oppression [...] et comme par cette idée seront abolies les frontières et les haines de race et la paix régnera dans l'univers, c'est pour cela que je suis devenue anarchiste» (Hamon 1895: 149-150).

Costa d'entendre com és que aquell obrer *conscienciat* del Poble-sec es prestava a cantar al Teatre del Liceu: «dotat d'una bona veu, ingressà als cors del Liceu on, al mateix temps que esplaiava el seu sentiment musical, percebia una retribució, per modesta que fos» (Matheu: 1972: 172). Cal admetre-ho, malgrat tot, perquè la seva noieta hi va estudiar tres cursos de solfeig seguits, de 1906 a 1908. Importava que tingués la millor educació possible, també en l'esfera musical. Serveix per il·lustrar l'amor al cant de l'Ignasi una fotografia en què el veiem escoltant, al carrer, la Societat Coral La Maquinista, un dia de novembre de 1914.

La darrera via d'aproximació a l'Ignasi és la correspondència familiar. Tinc comptades fins ara onze cartes, totes a la seva filla. La primera l'adreça a les colònies que dirigia la Palmira a Banyoles, amb la mestra auxiliar Teresa Iglesias, l'agost de 1917. Després hi ha dues cartes del temps en què mare i filla es restablien d'una afecció lleu a Corbera de Llobregat, l'octubre de 1920. I les vuit restants són de l'estada de Palmira Jaquetti a l'escola de

7 A més dels petits sabotatges, algú hi va posar un petard de poca potència, sota les finestres de la Gran Via. En fou inculpat el tipògraf Miquel Martorell Garcia. Vegeu «La bomba del Ritz», *La Veu de Catalunya*, a. xxix, núm. 7.407 (15.12.1919): 7 <https://arca.bnc.cat/arca-bib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1252601>.

Vilaplana, el febrer i el març 1922. Cal advertir que no se sentia còmode amb el català escrit. Escrivia en castellà. A part de petites notícies sobre l'àmbit familiar i veïnal, els temes dominants al seu discurs són l'alimentació, els estudis i la professió de la filla, i un sol cop, si bé prou interessant, l'actualitat política, vista a través dels diaris. La carta de 1917 és un compendi de tots els motius exposats, començant pel menjar: «nos alegramos que sigas bien [...] y que te comas gruesas rebanadas de pan con leche; la leche solamente para pasar toda la mañana no te irá muy bien sin almuerzo, pero, si comes tanto pan, ya es otra cosa». I també, «bebe abundante agua pudenta, ya que te conviene, asi como las inhalaciones, que no debes descuidar» (text núm. 1). Tothom temia llavors el flagell de la tuberculosi. A la primera de Vilaplana, l'1 de febrer de 1922, hi ha una sospita de diabetis, «en una cantidad muy pequeña, [te] han encontrado el azucar; hemos creído conveniente ir á ver al medico Naturista S^{or}. Mora para que dijera lo que podrias comer á este proposito, porque conviene atajar cuanto antes» (text núm. 2). Dues setmanes més tard, el 14 de febrer, li aconsellava infusions d'herba centaurea:⁸

trabajando en un piso de la calle de Rauric [...] la cocinera me invitó a que me sentara en la cocina á comer en vez de comer al patio contiguo [...] y hablando de comidas y cocina y cosas por el estilo me dijo que la señora de la casa hera [sic] diabetica y que acababa de curarse con una hierba que les trajeron de Mallorca [...] y resultó ser la Santaura, que ya conoces y tenemos en casa.

Les herbes era l'altre fort del bon Jaquetti: «el S^{or}. Benabarre y yo fuimos á Vallvidrera en una fuente muy lejana y bonita dentro de un espeso bosque de pinos, y trajimos mucho romero y otras hierbas» (text núm. 1). Al cap i a la fi, es tractava d'un urgellenc trasplantat a Barcelona: «Aquest amor a la natura ja me l'infiltrà ell que estimava tant la seva terra pirinenca i els prats en flor» (Jaquetti 1972: 180).

Pel que fa al lector de diaris, la carta de 1917 comenta, primer, el sepeli de Prat de la Riba, gegantesc, «nunca visto [...]. Guardo la reseña del entierro, que ocupa una plana y media del diario»,⁹ i després, reprova la política opressora d'Eduardo Dato: «El gobierno que desgobierna á la pobre España

8 *Centaureum erythraea*, herba de Santa Margarida o pericó vermell, de tradició digestiva i contra la diabetis.

9 Traspasat l'1 d'agost. Vegeu com a mostra d'edició necrològica la de *La Veu de Catalunya*, a. 27, núm. 6546 (2.8.1917) <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1249611>.

había levantado la censura á los periodicos,¹⁰ pero anuncia ponerla otra vez con motivo de la huelga poroxima [sic] de los ferroviarios de España. (No f'alarmis per això)» (text núm. 1). Volia tranquil·litzar-la en català, la llengua familiar genuïna. Recordem que allò va desembocar en la Vaga General Revolucionària de 1917, que es va saldar amb una setantena de morts, incomptables ferits i uns 2.000 empresonats. El tercer focus d'atenció era l'inici de la batalla de Passchendaele, al nord de Bèlgica. L'infern de fang: «Segun los diarios estas lluvias han sido muy generales especialmente en Belgica y Francia [...] y tanta fué el agua que dificulto la Ofensiva inglesa que habian empezado con muy buen éxito» (text núm. 1).

L'Ignasi vetllava per la filla instruïda: «Te recuerdo escribas al S^{or}. Goberna,¹¹ si es que no pensabas» (text núm. 1); «te escribí el martes acerca de la Muñoz, diciendo lo que pedia, que es: Pedagogia de Barbarin,¹² literatura y alguna otra cosa si la tienes» (carta del 8.10.1920); «El boletín dels mestres, si lo quieres, ya lo dirás» (del 3.2.1922), «han venido los del consell de Pedagogia para que renovaras los libros, ó pagarás, de lo contrario, 10 centimos cada dia» (del 16.2.1922), etc. Quan ho creia oportú, però, no s'estava de fer-li una estirada d'orelles, amb el tremp d'un soldador de metalls: «y cuando escribas, pon la fecha, que no la pones nunca!» (del 8.2.1922). I encara més: «no me entretengo á contestarte nada de lo que dices en tu larga carta, y que por cierto que con la velocidad que la he leído y además escrita en catalan, casi no se podia sacar en limpio; y de aquí en adelante escribe en castellano y haz buena letra ó al menos, entendible» (carta del 3.2.1922).

Arribats a aquest punt, podem plantejar-nos l'afirmació segons la qual havia rebut, des de Cuba, «cartes precioses on el meu pare, home enamorat de la natura, descrivia meravellosament la seva vida i viatges; parlava a la meva fantasia de noctiluques i tiburons i caimans i peixos voladors i de prades oceàniques» (Jaquetti 1972: 180). Les que acabem de resseguir són

10 Van restar tancats *El Progreso*, *La Veu de Catalunya*, *La Publicidad* i el diari de Marcel·lí Domingo, *La Lucha*.

11 El seu mestre de música Robert Goberna i Franchi (Barcelona, 1858–1934) <<https://www.encyclopedia.cat/ec-gem-11419.xml>>. Palmira el va convidar al casament, «pero més impossible deixa la tasca meva, qu' es molta [...] prego al bon Deu que sian ben feliços [...]. Recorts á la seva bona mare i saludint al P. Abad de Montserrat i manin á son invariable amic...» (carta del 10.6.1927; fons dels hereus de Palmira Jaquetti i Isant [HdPJI]).

12 Probablement, la 4a. edició augmentada del manual d'Eugenio García y Barbarín, *Historia de la Pedagogia con un resumen de la española*. Madrid: Sucesores de Hernando, 1917.

d'una traça ben senzilla. Seria un record magnificat? O potser «descrivia meravellosament» més pel contingut que no per la forma, i és per això que apel·laven a la seva fantasia? S'acompliria així l'encertada sentència d'Unamuno: «¿Qué me importa que no leas, lector, lo que yo quise poner en ella, si es que lees lo que te enciende en vida?». La de l'Ignasi es va apagar, als 63 anys, el 28 de març de 1924. Pulmonia. Se'n va anar, estic segur, amb el descans d'haver portat a bon terme el seu propòsit, una filla perfectament instruïda, devota de l'escriptura, de la música, de l'art, de les muntanyes. Encesa en vida. I amb prou solvència professional per fer-se càrrec de la seva mare vídua.

Palmira Jaquetti vivia molt unida a la seva mare, Maria Isant Torra (Vilanova de l'Aguda, 1865 – Barcelona, 1939). No la va deixar mai, ni tan sols els anys de matrimoni amb l'aspirant a pintor Enric d'Aoust, de 1927 a 1937. Al final del poema «Joc» (Jaquetti, 1938: 38), una veu d'infant, reflex de l'autora, demana: «I vós, mare amb mi, / que la via és llarga / i no sé el camí».

La tendra figura de la mare, protectora i consellera, es posa de manifest més d'una vegada a l'esbós autobiogràfic: «la mare molt bonica i bona, excel·lent administradora de la llar»; «dèia la mare, que fins que s'ha consumit una gran mesura de sal a les sopes diàries no es coneix un home», a propòsit de l'Enric; «La meva mare patia mentre no hi era, i em rebia als braços, en tornar», per les bombes de 1938; «ningú no pot saber què era en tornar als braços de la meva *santa* mare, amb els genolls martiritzats, inflades les articulacions, àvida de repòs, de llit» (Jaquetti 1972: 179, 182 i 184).

Torno a remarcar que la Maria no va ser menys sacrificada ni menys defensora de la instrucció de la seva filla. L'única germana que tenia, la Dolors Isant Torra, que vivia al Meix Vell de Lladurs, una masia del Solsonès, no se'n sabia avenir d'aquella rara decisió de fer-la estudiar en compentes d'encaminar-la cap a un ofici productiu:

La tia no estava mai d'acord amb la meva mare:

Per què la fas estudiar tant? No veus com se't posa, de prima? Les meves [filles] guanyen més guardant el ramat. I si no, mira a quin preu l'hem venut enguany.

La mare no es podia defensar sinó portant-los de tot i varietat de robes i ajudant-los amb el seu bon consell a tallar-se'n bons vestits. (Jaquetti 1972: 180-181.)

Era una dona discreta, que es feia estimar. En una carta que la Palmira li escriu el 5 de juliol de 1931, hi ha un comentari que ho ratifica: «La gent de la Plana [de Mont-ros] m'han donat vius records i m'han parlat molt de tu. T'estimen molt». Quan la Palmira deia que la seva mare «procedia, per línia materna, dels Castellvell, noblesa antiga de la seva contrada, Vilanova de l'Aguda» (1972: 180), no feia sinó honorar aquella finor d'esperit. Per això també va adoptar el pseudònim «P. Castellvell» per als primers poemes i proses poètiques.

Els Isant eren molt religiosos. M'ho explica una besneta de la tia Dolors, la professora Maria Àngels Clotet, a qui agraeixo l'atenció. I com que l'Ignasi no n'era gens, es pot conjecturar que la llavor de la fe, tan arrelada al cor de la Palmira, li devia venir de la mare. «La història del seu camí de Damasc resta, per ara, un secret entre Déu i ella», deia Matheu (1972: 175-176).¹³ Certament. Tot i així, fa l'efecte d'haver estat un procés gradual que hauria madurat durant l'estada de l'Ignasi a Amèrica. Gràcies a la informació apareguda en una carta de Mn. Sebastián Pueyo y Salamero, professor de l'Escola Normal de Barcelona, disposem almenys d'una fita segura, l'any 1913:

Muy estimada discípula: [...] Huelga exponerle mi satisfacción por el contenido de su grata [carta] del 9; pensaba mucho en este asunto y le pedía a Jesús con muchas instancias. Él nos ha escuchado y a Él tan solo debemos dar las gracias. El corazón me decía que de un día a otro tendría noticias de tan grato acontecimiento y así sucedió. ¡Que grata satisfacción se experimenta cuando se contribuye al bien de un semejante! ¡Y qué mayor bien se puede proporcionar que unir con Dios un alma criada para Él!

Dios la quiere a V. mucho, Palmira, y Dios espera mucho de V., es inducible. V. puede contribuir a dar gloria a Dios [...]; y yá que debe a Dios tanta gratitud, pues le ha concedido la gracia de la fé, que tantos y tantos otros no llegan a merecer, manifiéstele esta gratitud con oraciones, sí, pero con obras mejor; y la mejor y más grata obra será ejercer su apostolado del Magisterio con la fé del creyente y con la caridad del cristiano [...]. Felicito al mismo tiempo a sus buenos Padres por no haberse opuesto a sus santos propósitos, etc. (Benasc, 23.8.1913; fons dels hereus de Palmira Jaquetti i Isant [HdPJI]).

13 Desconeixem si va ser batejada al moment de néixer. Els llibres de baptisme de la parròquia corresponent, Santa Madrona, es van perdre durant la guerra, igual que els de Sant Pau del Camp, la més propera al domicili de 1913. I resta sense emplenar el punt de l'expedient de l'Escola Normal de mestres on havia de dir «bautizada en la parroquia de...».

La fe l'ajudarà a superar les adversitats de la vida, com ara el traspàs de la mare estimada, el 7 d'abril de 1939: «Oh, mareta meva, que dur fóra, sense Déu. Els qui no creuen en Ell, com poden suportar el mai més?» (text núm. 5). La religiositat de Jaquetti és més palesa després de la Guerra Civil.¹⁴ Als seus quaderns literaris i musicals sovintegen les accions de gràcies a Déu i les lloances com aquesta, de l'estiu de 1940: «Accepteu, Déu meu, la meva vida, que heu fet passar pel foc i que us fa flor constant de lloança; tota la meva obra només vol lloar-Vos, Déu meu!» («Quadern x de Cançons», inèdit; fons HdPJI).

Pel que fa a la correspondència entre totes dues, les deu cartes que conec, adreçades totes a la Maria, corresponen als estius de 1927 (cinc), 1930 (una) i 1931 (quatre), és a dir, tres sortides en missió de recerca per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Enviava la primera des de Sort, el 29 de juny de 1927, dos dies després d'haver-se casat a la basílica de Montserrat amb Enric d'Aoust. Crida l'atenció especialment l'avís «no diguis que som a recollir cançons a ningú. Això no interessa als altres». Per què? Crec que per evitar sornes a compte de l'insòlit «viatge de noces» que acabaven d'emprendre. És clar que, tot seguit, se n'anaven a París. I la mare amb ells: «Per això aniràs a treure't un passaport allà a la Jefatura, al costat de la Llotja, amb la cèdula i un retrat, i quan tornarem vindràs amb nosaltres» (text núm. 3). En diverses ocasions, s'amoïna per haver-la deixada a Barcelona: «Em sap molt greu [...] amb nosaltres no hi podries pas anar, amb prou feines es troba llit» (Sort, juliol de 1927); «Només em sap greu pensar que estàs sola» (Sort, 29.6.1927); «Ves al cinema» (Verges, 14.9.1930); «No ets sensu sola? Ha vingut Antònia?» (Montsor, 5.7.1931); «em sembla que no surts i no et cuides prou. No deixis de fer-ho» (Llesp, 13.8.1931), etc.

Les cartes de 1927 irradiaven felicitat: «Estimada mareta: som a Sort, és a dir, a Alp, que és del partit de Sort. Tot ens va molt bé; el *nen gran* [Enric] està molt content, menja molt i avui ha copiat 31 cançons. La nena petita [Palmira] s'ha cosit la bata en una màquina d'ací i tot marxa» (Sort, 29.6.1927). El *nen gran* mirava de divertir-se tant com podia: «Ahir va

14 La seva afillada Guillermina Juggle Soler diu que començava el dia amb la lectura del devocionari. Comproveu també la inquietud que tenia quan havia d'anar a Sallent, a fer una conferència a la Biblioteca Popular: «Respecto a lo de la misa, no se preocupe ya que aqui hay a las diez y media y a las once y media» (carta del bibliotecari E. Molas, 27.5.1949; fons HdPJI).

pescar una truita grossa, a Gerri de la Sal. Ja cal que el felicitis quan l'escriguis. Estava molt content» (Sort, 15.7.1927)¹⁵. L'alegria d'aplegar cançons junts es va acabar, si no abans, quan l'Enric la va deixar penjada enmig de la missió de 1930 per anar-se'n a Alcanar (de pesca?).¹⁶ Ho revela aquesta confiança a la mare: «No sé res d'Enric. Suposo que a tu et deu passar el mateix. Dissimula-ho a tothom. [...] encara que ell deia que no escrivís, vaig haver d'escriure per força; però no he rebut contesta» (text núm. 4). La marxa del company era una defecció greu perquè els contractes de l'Obra del Cançoner estipulaven el treball per parelles. L'un i l'altra havien comès un incompliment que calia ocultar a la institució. Per això es manté el plural al dietari: «13 de setembre de 1930. Verges. *Hem fet* matinejar Torrenta [...] *hem anotat*, etc.» (Massot 2004: 28-29). I per acabar-ho d'adobar, la crònica dels dies 15, 16 i 17 va ser copiada, a posteriori, amb la lletra d'Enric d'Aoust. Ficció inútil. El pescador belga hi exhibia una gràcia d'estil fora del seu abast,¹⁷ l'estil peculiar de Palmira Jaquetti: «Els seus ulls, petits, rodons i vius, semblen dos ocells perduts en un niu massa gran...» (Massot [ed.] 2004: 33). L'estiu següent, Jaquetti va recuperar la companyia de Maria Carbó, amb qui havia explorat els camins del cançoner del juliol de 1925 al gener de 1927.

Tal com havia fet temps enrere l'Ignasi, la Maria vetllava pels afers professionals de la seva filla i la manté informada de tot allò que li demana: «No et descuidis de dir-me si les 3 cartes que vaig enviar per catequètics han arribat a llur destí» (la Pobla de Segur, 28.7.1927). O sobre la senyoreta Segarra, una alumna particular: «en què l'han suspès. Què ha de repetir? La memòria o què?» (Salàs de Pallars, agost de 1927). Un tercer exemple: «diga'm tot seguit el resultat de les notes de les alumnes» (Sort, juliol de 1927). Hi ha un interès mutu per l'alimentació que no cal detallar més. I persisteix el neguit pels nivells de sucre: «Diga'm a la teva pròxima si tinc glucosa o sacarosa als orins, i quina proporció» (Naens, 20.7.1931).

15 Data establerta per la memòria de la missió: «hem trobat una canya i llangots a la vora del riu [...] ha sortit una truita de l'aigua; cuejava i tallava el sol; l'Enric botava d'alegria», etc. (Massot [ed.] 1997: 321).

16 No ho dic pas de broma: «A Gerri, cada dia pescava truites» (la Pobla de Segur, 28.7.1927); «Enric m'escrui que està bé. Disfruta amb la pesca» (Naens, 20.7.1931); «Està bé, segons diu, i es diverteix molt pescant» (Caldes de Bohí, 2.8.1931).

17 És que quatre anys abans desconeixia el català: «M'agradarà molt fer-ne la coneixença, tractant-se d'un estranger (vull dir, qui no coneix la nostra llengua; ni a fons, sense dubte, la espanyola)» (carta de Josep Ferran i Mayoral a Palmira Jaquetti, 12.7.1926; fons HdPJI).

Per acabar, un breu esment a l'herència lingüística, a la qual m'he referit fa ben poc (Rebés 2021). L'Ignasi i la Maria parlaven un català ric i expressiu, la llengua de la pagesia: «Vaig viure, sense adonar-me'n, en aquella riquesa de llenguatge de tots dos, com en un paradís». Per això mateix, quan Jaquetti es va veure, diu, «al cor de la parla nostra conservada a la cançó, vaig comprendre què devia als meus pares: l'ànima humil i tan bella dels dos em quedava, com unes ales, als dits» (1972: 180). Cada poema escrit per ella, cada pàgina de prosa, cada cançó és una mirada a l'interior d'aquell paradís, no tan sols de l'idioma, sinó també de l'estudi, de la constància en el treball i de tantes altres coses que Palmira Jaquetti i Isant devia als seus pares.

*Textos*¹⁸

1. BARCELONA, 6 DE AGOSTO DE 1917.

Querida hija:

Hemos recibido tu postal y la carta, y nos alegramos mucho de que llegaseis á Bañolas sin novedad salvo el polvo, que esto es pasajero y de poco valor. Tambien nos alegramos que sigas bien, tu y toda la cohorte de niñas y ayudanta Iglesias, y que te comas gruesas rebanadas de pan con leche; la leche solamente para pasar toda la mañana no te irá muy bien sin almuerzo, pero si comes tanto pan, ya es otra cosa. Nosotros seguimos bien por ahora.

Ya se pagó á Rosita, que importo la cuenta 29 pts.

Te recuerdo escribas al S^{or}. Goberna, si es que no pensabas.

Cuando salimos de la estación de Francia el dia que os fuisteis, nos encontramos con la madre de una niña llamada Encarnacion Coi, hija de la labandera [*sic*] de la Madalena de la calle del Olmo (la lechera), que te la recomienda.¹⁹

Tambien hemos recibido 2 postales de niñas del colegio que ibas antes, y te las adjuntamos por si es necesario escribirles.

Ya debes saber que el S^{or}. Prat de la Riba murió y que se le hizo un entierro Mónstruo, nunca visto. Guardo la reseña del entierro, que ocupa una plana y media del diario.

18 Conservo l'ortografia dels originals, accents inclosos, i en regularitzo només la puntuació.

19 Lliçons particulars. Palmira en feia des que va acabar el estudis de magisteri (1914).

El gobierno que desgobierna á la pobre España había levantado la censura á los periodicos, pero anuncia ponerla otra vez con motivo de la huelga poroxima [*sic*] de los ferroviarios de España (No t'alarmis per aixó).

Aqui tambien llovió unas 8 horas; lluvia espesa y menuda precedida de una fuerte tormenta horas antes, pero que no llovió apenas con la tormenta, sino despues que reinaba la calma. Segun los diarios estas lluvias han sido muy generales especialmente en Belgica y Francia; en la primera llovió por espacio de 48 horas sin parar, y en la segunda tambien mucho, y tanta fué el agua que dificulto la Ofensiva inglesa que habian empezado con muy buen éxito.

Hoy dia de la fecha á las 6 y media [de la] mañana llueve á ráfagas alternando con truenos y relámpagos; haber [*sic*] si hará como el otro dia. Con motivo de la lluvia pasada el tiempo habia refrescado mucho, pero ayer Domingo el calor fué insoportable.

Ayer Domingo, el S^{or}. Benabarre y yo fuimos á Vallvidrera en una fuente muy lejana y bonita dentro de un espeso bosque de pinos, y trajimos mucho romero y otras hierbas.

Come mucho y bebe abundante agua pudenta, ya que te conviene, asi como las inhalaciones, que no debes descuidar.

Tus padres, que te quieren,
Ignacio Jaquetti.

2. BARCELONA, 1 DE FEBRERO DE 1922.

Querida hija:

Hemos recibido la tuya junto con la partida de nacimiento, la que he entregado al juzgado para que ellos se encarguen de legalizarla por los tres notarios, y me han dicho que el dia 2 por la tarde vaya por ella, y me han cobrado 9 pts. por este trabajo. En cuanto la tenga, el mismo dia se te mandará.

Respecto al analisis de los orines ha resultado el descubrimiento de una cosa bien diferente de lo que os creiais, y es que han encontrado un principio de la diabetis, pero como ya verás en la recepta, en una cantidad muy pequeña han encontrado el azucar; y por este motivo hemos creido conveniente ir á ver al medico Naturista S^{or}. Mora para que dijera lo que

podrias comer á este proposito, porque conviene atajar cuanto antes, y como le hemos enseñado el analisis del boticario, ha recetado las comidas que puedes comer: en las ensaladas nada de sal, y muy poca para los pures ó verduras y legumbres hervidas. En la receta dice que á la ensalada puedes poner un poco de zumo de limon, pero mejor seria que te la comieras sin ello, pues ya sabes que no te prueba. De momento te mandaremos algunas de las cosas que puedes comer creyendo que tal vez no se encuentren en Reus, y menos en Vilaplana; despues ya mirarás por alguna persona de los de la tartana á ver lo que te pueden traer de Reus.

Advierte que broquil negro no puedes comer, todo ha de ser blanco. Cuando te pueda visitar el S^{or}. Mora, entonces ya te dará tal vez el regimen de vida que te convenga más; no comas carne de ninguna clase; aunque la receta no lo dice, puedes tomar algun huevo, pero pocos.

Tambien miraremos haber [*sic*] si podemos obtener aquella hierva que se curó el S^{or}. Casasola, procedente de Buñol (Valencia).

Adjunto mandamos una carta del S^{or}. Duran, y que si no le has contestado como te indiqué ayer, le contestes lo mas pronto posible.

Tus padres, que te quieren,
Ignacio Jaquetti.

[PS.] Por no cargar tanto de papel no te mando la receta y te diré los gramos por litro de glucosa: 1'57; además, un exceso de fosfato sobre la cantidad normal.

Debes vigilar que no te hagan nada salado, sino dulce; todo lo que sea, hervido y el pan mira si hay en Reus de integral, y en todo caso, come poco pan. Tambien nos ha dicho el S^{or}. Mora que no tengas cuidado por los orines espesos, pues aun te es bueno, que te conviene este desahogo.

Me descuidaba en decirte, pues tu madre se va acordando, de alguna cosa que le dijo el S^{or}. Mora, y es que la cebolla cruda es conveniente, salvo en los casos de tener que frecuentar á personas.

3. SENSE LLOC NI DATA [SORT, JULIOL DE 1927]²⁰

Estimada mareta,

varem tornar a Sort i no hem trobat cap carta teva. Ho vaig trobar molt estrany. Ara no en puc rebre cap fins a tant que tornem a Sort. I espero que contestaràs. Em sap molt greu que no puguis sortir a fora; amb nosaltres no hi podries pas anar, amb prou feines es troba llet, ous per sopar, algun cop llet i patates, sempre. Som a muntanya i tenim molt fred; ell [Enric d'Aoust] compren una mica tard que teniem raó de que s'emportés roba.

Menja força i dig'ám totseguit [*sic*] el resultat de les notes de les alumnes. Ací hi ha una carta per [a] la Mercè [Carbó]. Suplica-li que fassi el que li dic.

Hem pensat que vindràs amb nosaltres a París. Per això aniràs a treure't un passaport allà a la Jefatura, al costat de la Llotja, amb la cèdula i un retrat teus, i quan tornarem, vindràs amb nosaltres.

Ell menja molt i es troba força bé; treballem de debò. Saluda les nenes i la senyoreta Vaquero, la Lola i nens, i tots els altres.

Anem sempre amb pluja. Més amunt ha nevat molt. Plou tant que sovint ens veiem privats de sortir quan volem.

T'estima molt la teva filla,²¹

Palmira. Lil.²²

4. [VERGES] 14 [DE] SETEMBRE [DE] 1930

Estimada mareta,

encara sóc a Verges. Vaig i vinc a un poblet, La Tallada, que és ple de bons cantaires. Ja m'has vist treballar. No puc dir que un sol dia hagi parat un moment.

Vaig rebre carta de Menero²³ i com que em parlava de l'Institut, vaig creure que tornaria a escriure explicant-me el què. Potser es referien a la

20 Aquí hem de donar la raó al seu pare perquè no hi ha data.

21 Adreça dels remitents afegida al marge: «Hotel Pallars. / Sort. Por Tremp. / P[rovin]cia. Llérida».

22 «Lil», nom familiar de l'Enric d'Aoust.

23 No sabem qui devia ser aquesta persona.

conveniència que demanés Institut de Sarrià. En aquest cas, que ho digui a l'acte, i faré la Instància.

No sé res d'Enric. Suposo que a tu et deu passar el mateix. Dissimulo-ho a tothom. Als altres no els interessen les nostres coses. Jo necessitava escriure al Cançoner²⁴ i em calia lletra d'Enric. I havent enviat una primera, no puc enviar una segona carta sense lletra d'ell. Així li ho vaig significar en una carta dirigida a Alcanar, on, encara que ell deia que no escrivís, vaig haver d'escriure per força; però no he rebut contesta. I no esperaré més de dos dies a escriure al Cançoner.

Si de cas Enric torna aviat, amb intenció de venir-se'n ací, li dones la combinació vermella —és a l'armari, ja la veuràs— i aquell sueter gris, meu, amb mànigues, i una camisa de dormir, la groga i prima.

Ací hem passat, després d'un primer dia de pluja, d'una calor de forn a una temperatura de tardor. Que durí! I tu que estiguis en iguals condicions.

Records al Brillant.²⁵ Penso que si Enric t'hagués escrit en la carta de Menero, se me n'hauria parlat. No vull fer cap comentari. La vida s'ha de prendre sempre tal com ve, i amb una rialla. Vés al cinema i dona al Brillant una cosa ben bona.

D'ací una setmana, si Déu ho vol, tornaré a escriure.

T'estima molt i molt la teva filla Palmira.

5. PALMIRA JAQUETTI. «QUADERN VII. CANÇONS D'INFANTS» (INÈDIT).

29 de març, 1939

Trista represa de les cançons. La meva mare, la meva pobra mare que ara passa a ser la meva filla, desvalguda i malalta, als meus dits desolats. Mare meva, estimada mare meva, no em deixis, dona'm la mà, encara!

[8? d'abril, 1939]

Semblava anar millor, la meva mare, quan vaig començar la cançó del carrusel, que ara he acabada. I ara ella ja no hi és. És morta, està freda i

24 Els coetanis entenien que el nom d'aquella empresa cultural era «Cançoner Popular de Catalunya», i així consta a la capçalera de les cartes que enviava la institució.

25 Brillant era el gos de casa. Les cartes de Lola Anglada solien acabar també amb un record per a aquest gosset. Se'l veu al costat de la Maria Isant a la darrera foto que tenim d'ella. Sobre la família Isant, vegeu ara Clotet 2021.

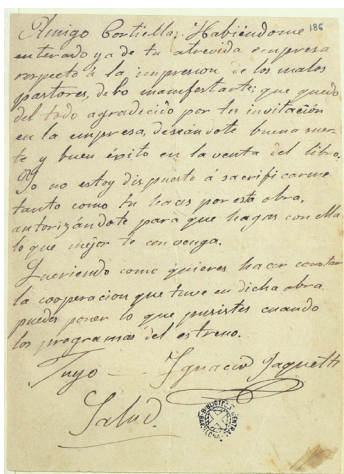

arraulida dins aquell petit clos fosc on el seu cos es fondrà, vençut, dins aquella mena, tota altra, de vida que hi comana. Mare, el vostre esperit deu ésser sempre molt a prop meu; deu ésser ara ací, a tocar de les meves ratlles perquè no deu poguer apartar-se de mi, com jo no puc apartar-me de vós. Oh, mareta meva, que dur fóra, sense Déu. Els qui no creuen en Ell, com poden suportar el mai més?

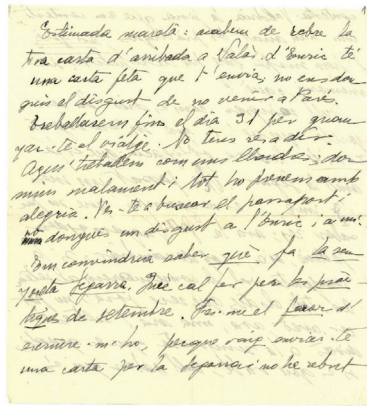
1. El pare, Ignasi Jaquetti i Cerdà (Fons HdPJI).

2. Carta d'Ignasi Jaquetti a Felip Cortiella (Biblioteca de Catalunya)

3. Carta a la mare, Maria Isant (Fons HdPJI).

Estimada marela: acediu de rebre la
tra carta d'arribada a Barcelona i
una carta feta que t'envia, en cas de
quin el dia que no veniu a l'acte.
Escolliu fins el dia 31 per quan
vau al viatge. No tens res a dir.
Agra't treballen com una llouca, don
amen malament i tot ho fan amb
alegria. No t'obscuro el parafent i
una d'elles un dia just a l'horari, a mi
don comendria saber que fa la sua
pau de guerra. Que cal per per la pau
fins de setembre. Tan, el febrer d'
estimar-me ho, perquè veig curar-te
una carta per la guerra i no he rebut

4. Maria Isant amb el gos Brillant, c. 1938 (Fons HdPJI)

Referències

- CLOTET, M. Àngels (2021): *Les cosines Isant: La iaia Maria Codina Isant i Palmira Jaquetti i Isant*. [Solsona:] Gràfiques Muval (ed. de l'autora).
- HAMON, A[ugustin]. (1895): *Psychologie de l'anarchiste-socialiste*. Paris: P. V. Stock <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k81496t.image>>.
- JAQUETTI, Palmira (1938): *L'estel dins la llar*. Barcelona: Oasi.
- (1972): «Intent de fer-me jo mateixa una fitxa». Dins Roser MATHEU 1972, p. 179–189.
- LITVAK, Lily (1981): *Musa libertaria. Arte, literatura y vida cultural del anarquismo español (1880-1913)*. Barcelona: Antoni Bosch <<https://archive.org/details/00014MusaLibertaria>>.
- MASSOT, Josep (ed.) (1997): *Materials. Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Memòries de missions de recerca*. Volum VII. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (ed.) (2004): *Materials. Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Memòries de missions de recerca*. Volum XIV. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARTÍNEZ DE SAS, Maria Teresa; PAGÈS, Pelai (coord.) (2000), *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*. Barcelona: Universitat de Barcelona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MATHEU, Roser (1972): «La vida i l'art de Palmira Jaquetti (1895–1963)». Dins *Quatre dones catalanes*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, p. 169-192.
- PADULLÉS, Xavier (2006): «Felip Cortiella: dramaturg anarquista fundador del teatre polític català del segle XX». *Assaig de teatre. Revista de l'Associació d'Investigació i Experimentació Teatral* núm. 50 (2006): 167–192 <<https://www.raco.cat/index.php/AssaigTeatre/article/view/146178>>.
- RAMÍREZ, Carmen (2019): «La recepció de Constantin-François de Volney en España». *Meta* vol. 64 núm. 1 (abril, 2019): 165–193 <<https://doi.org/10.7202/1065333ar>>.
- REBÉS, Salvador (2021): «Palmira Jaquetti i Isant. “Tota la vida una llum”. Biografia» [llibre catàleg de l'exposició d'homenatge de l'Any Palmira Jaquetti, en premsa].
- ROSELL, Albano (1957): «Rasgos y anécdotas de algunas personas». Mecanoscrit conservat a la Biblioteca Arús de Barcelona.

SALUT I MALALTIA EN LES MEMÒRIES DE PALMIRA JAQUETTI PER A L'OBRA DEL CANÇONER POPULAR

Josefina Roma Riu
Universitat de Barcelona
j.roma@ub.edu

Com hem dit tots els que hem anat a pourar en les memòries de les campanyes que Palmira Jaquetti va fer per a l'Obra del Cançoner, ens trobem davant d'unes extraordinàries descripcions, reflexions i teoria de la cultura com un tot. A Mn. Puntí, que dirigia tot el grup de recerca, li semblava que Palmira Jaquetti no se cenyia a una descripció estricta i curta dels cantaires, però malgrat les seves advertències, ella va seguir fins al final descrivint, analitzant, reflexionant i fins bolcant els seus sentiments i reaccions en les memòries, i per això, avui dia podem gaudir d'un veritable tresor etnogràfic de les comarques que va visitar, malgrat que no podia fer llargues estades enlloc, ja que se li havia fixat un nombre de pobles a visitar en cada campanya. Només en poques ocasions va poder fer estades més llargues que li permeteren assaborir i endinsar-se en el coneixement dels pobles, dels cantaires i de l'entorn cultural i social de les cançons. També va tenir ocasió de retornar a visitar pobles que ja havia visitat en altres campanyes i gairebé sempre rep amb satisfacció les antigues coneixences. Això ho reflecteix també en les memòries, i fins en una ocasió, l'any 1934, surt de l'itinerari marcat per l'Obra, per a visitar Prats de Molló, al Vallespir, a l'altre costat de la frontera, amb un resultat molt enriquidor.

Més enllà de la recollida i transcripció de cançons, la descripció dels cantaires i la font d'on havien après les cançons, una de les realitats que més van impressionar Palmira Jaquetti va ser el contrast de les condicions higièniques, de salut i malaltia, en els pobles que va visitar, amb la seva vivència i formació familiar i acadèmica. Aquesta realitat que troba, la detalla amb gran precisió i fins intenta millorar la situació en què viu la gent, intervenint, tot donant consells i en alguna ocasió aportant remeis. Fins i tot, en el cas de l'analfabetisme a muntanya, critica un govern que

prou recapta impostos però no proporciona escoles als pobles. El resultat bé es podria comparar amb el de les topografies mèdiques de la Reial Acadèmia de Medicina. També expressa ben clarament el xoc cultural davant d'un altre poble, tan propi de la recerca antropològica, en endinsar-se en el treball de camp. I ella en fa una reflexió sobre com n'eren de diferents les condicions de vida d'uns pobles que pertanyien, com ella, a la mateixa cultura. «Fa vergonya pensar que aqueixa gent és germana, de terra i parla.» (Gavàs, 13/07/26, vol. VII p. 18-19).

Per al present treball he fet un buidatge temàtic de la publicació de Josep Massot i Muntaner, *Materials. Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, en tots els volums on hi ha les memòries de les campanyes de Palmira Jaquetti, amb Maria Carbó, Enric d'Aoust o Mercè Porta, com a companys, fixant-me en totes aquelles referències que Palmira Jaquetti descriu, referents a la higiene, la salut i la malaltia en el seu treball de camp. Per tal de recollir la informació contextual de les referències, no s'ha seguit el model autor-data, sinó que s'inclouen la població i la data en què van ser escrites per Palmira Jaquetti, i el volum i les pàgines de *Materials. Obra del Cançoner Popular de Catalunya* en què apareixen.

Podem estudiar la visió de Palmira Jaquetti sobre la higiene i la salut en diferents àmbits. En primer lloc, la seva preocupació per la seva higiene personal i dels llocs on dormir i menjar. En segon lloc, la higiene o la seva manca en la gent i les seves cases i els carrers, amb una referència molt explícita al bon o mal estat físic, la dentadura, la sordesa, la ceguesa. En tercer lloc, les malalties amb què topen en el seu treball, les malformacions i les persones esguerrades o discapacitades. Reflexions sobre els remeis populars i els remeis proposats per ella. Les grans malalties, com les feridures o la tuberculosi, que requerien una segregació del malalt. Fins i tot, després d'assenyalar totes les condicions d'higiene, Palmira Jaquetti es disculpa d'aquestes descripcions, que són la realitat que troba, tot dient que no és la seva intenció criticar ningú. Malgrat això, fa un judici de valor assignant a la muntanya i a la ruralia, la brutícia; i, a la ciutat, la netedat. Així, a Buira, escriu:

Tot el que podem dir de la manca general d'higiene i de la manca de gust i pulcritud en la indumentària diària infantil i femenina, sigui pres, no com una crítica, ni d'ací ni d'un altre poble determinat, sinó com a constatació de la veritat i desig de millora a muntanya. És una observació que fem, per dissort, a cada poble, però que s'accentua, sens dubte, amb l'altitud i la vida ramadera.

Per contra, una pacient mansuetud i conformitat, una activitat fermíssima en caracteritzar el veritable muntanyès.

I a cada poble hi ha també cases i nens de pulcritud remarcable i ciutadana. (14/07/28, vol. IX p. 41-42)

Higiene i paràsits en els habitatges

La primera condició amb què s'enfrontava en arribar a un poble era buscar un contacte —el rector, gairebé sempre—, entregar-li cartes de recomanació i, acte seguit, buscar on poder passar la nit o les nits que havia de sojornar en la població. Això es convertia en un mal de cap per a trobar un llit net i una habitació endreçada, amb palangana per a rentar-se. En aquell moment, moltes habitacions estaven plenes de xinxes i altres paràsits, i Palmira Jaquetti i els seus companys van haver de sofrir-ne les picades. De manera que, molt aviat, van dedicar força temps a trobar un lloc per a dormir, que, com deia ella, no estigués ocupat. Contra aquest fet, tenia diferents opcions. La primera era anar a l'abadia, que solia reunir les condicions d'higiene que necessitaven. Però sovint no era possible, ja fos perquè el mossèn era fora i la majordona no en volia saber res, o perquè no tenia lloc, o perquè en algunes poblacions no hi havia mossèn. Aquesta preocupació és visible des de la primera campanya. Així, a Cerbi, podem llegir: «L'hostalera assegurava que dormiríem soles, però al matí he trobat una nimfa a la coixinera.» (11/07/26, vol. VII p. 17).

A poc a poc, va anar deixant de costat la timidesa, i amb la seva companya i sobretot amb el seu marit, amb el qual inspira més respecte a la gent pel fet d'ésser casada, i per tant, dins del que tothom considerava correcte per a una dona, treien el matalàs del llit i el situaven on hi havia més garanties. Sovint, anaven a parar a la pallera o amb el matalàs al solanar, on eren gairebé a la intempèrie i podien remullar-se en cas de tempesta, però on estaven més tranquils pel que fa als paràsits. No sembla que aquesta solució disgustés els amfitrions, o com a mínim, no ho esmenta. Més endavant, va optar per remullar els llençols i els llocs sospitosos amb Flit o Zotal. A Enviny, comença a utilitzar Flit (01/07/27, vol. VII p. 305). El Flit, va ser comercialitzat als EUA el 1923 per ESSO. El 1926, se'n troba propaganda a Espanya en els diaris. Es composava de pelitre o piretre, petroli refinat i acetat d'amil. Pel que fa al Zotal, era d'origen anglès i va ésser comercialitzat a Espanya per J. Tejera, de Camas, de Sevilla, a partir de 1909. Per sort, el Flit no va afegir DDT fins als anys 40.

Les al·lusions al problema dels paràsits als llocs on havien de dormir, són constants. A Malmecat, li diuen: «Ací n'hi trobaran, poques o moltes» (15/07/27, vol. VII p. 322). A tots els llits, l'obsessió són les xinxes. A Tendriu, ens diu: «De vegades, sota els cobrellits color de mel, se'ns butllofa la pell. Córrer els llits que posseeixen rodetes per fugir d'aquelles innobles cambres que en diuen alcoves.» (24/08/26, vol. VII p. 53). A Baro, la viuda a casa de la qual volien dormir els va dir que tenien moltes xinxes «I hem anat a casa la Ramona. Diu, com que la casa dóna a sol ixent, tenim moltes tites [...] jo preparava el Flit, que, si més no, té una missió totèmica» (04/07/27, vol. VII p. 309). En aquesta afirmació, Palmira Jaquetti fa servir el concepte de tòtem, que a començaments de segle xx havia trasbalsat el coneixement de la cultura dels pobles i la seqüència de l'evolució de les religions. Però Palmira Jaquetti emprà el terme de forma inexacta, potser volia dir missió simbòlica, en lloc de totèmica.

Són molts els pobles on l'hora de dormir es converteix en un malson. A Sellui, ens conta com: «La nit ha estat un xic trista. Hem rebut visita desagradable i ha calgut fer funcionar el Flit» (10/07/27, vol. VII p. 314). A Useu, Enric d'Aoust, marit de Palmira, parla d'una «nit tràgica» a causa de les xinxes (24/07/27, vol. VII p. 332). A la Pobla, veiem que el Flit també el fan servir de dia a les cases on van i sobre les persones (03/08/27, vol. VII p. 342). A Hortonedà, expressa les seves pors: «Els meus dubtes sobre l'eficàcia de la llum d'acetilè per a la inspecció de les robes han estat corroborats al matí, amb unes troballes desagradables» (05/08/27, vol. VII p. 345). Això que els van dir que aquell any encara no n'havien vist, de xinxes. De fet, ací comença, crec, el costum del trasllat del matalàs a la solana. A Pardines, en canvi, escriu amb satisfacció:

Hem mudat de casa. Però si hi hem guanyat en un ordre, hem passat la nit en gran agitació. Tal nombre d'enemics brincadors ens ha donat assalt, i l'espelma era tan anèmica, que ha calgut treballar sense repòs per tal d'assolir la continuïtat de la lluita.

Ara tenim una llauna de Zotal, preuat tresor, i al vespre farem una cosa que estarà bé. (14/07/34, vol. XVI p. 248).

Una altra dificultat que trobaven en les cases on s'hostatjaven, quan no era l'abadia o alguna casa forta, era poder fer efectiva la higiene personal, ja que no hi havia aigua corrent, excepte en alguna casa que esmenta amb gran alegria, com a Sant Adrià «una cambra pagesa amb lavabo d'aigua corrent» (25/08/26, vol. VII p. 55). El comú era la palangana amb aigua,

que en molts llocs era ben escassa. No oblidem que l'aigua s'havia d'anar a buscar al riu o a la font, i portar a pes de braços. Això encara es feia més difícil com més alt fos situat el poble. A Unarre, es demostra que, a muntanya, com més es puja, més petites són les palanganes: «Ens hem mullat els caps dels dits en un atuell que se'n diu palangana, com si prenguéssim aigua beneïta.» (14/07/26, vol. VII p. 19). A Ginestarre, es van trobar amb una cambra com una carbonera, semblant a una presó però sense finestra, sense palangana ni lavabo (25/07/26, vol. VII p. 29). A Espot, van observar que les palanganes eren més grans a can Saurat (18/07/26, vol. VII p. 22). A Llessui, a la fonda, els donen una cambra sense finestra i amb un lavabo primitiu (05/08/26, vol. VII p. 40). A Talarn, «Rosa ens informa de la casa mal endreçada i l'hem ajudat a netejar la taula dels atuells que s'hi amuntegaven» (01/09/26, vol. VII p. 59) i «Ens estremen records d'altres éssers infinitament més xics i innobles, que han vetllat a risc de la nostra salut en el moble que havia de donar-nos dolç descans.» (01/09/26, vol. VII p. 60). A Tendriu, ens comenta: «Necessitem palanganes i aqueix és un estri inusitat.» (24/08/26, vol. VII p. 53). Aquests comentaris són reiteratius en cada poble en les primeres campanyes. Amb el temps, la seva actitud es fa més benèvola i ja no creu que aquestes condicions siguin dignes d'esment quotidià. Es feia evident en totes les cases on s'hostatgen, que l'aixovar que tota dona portava al matrimoni només era per a les grans ocasions, el tenien però no el feien servir. Palmira descriu a vegades com n'és de complicat preparar-los l'habitació, perquè cal fer servir els llençols guardats per a moments importants, i coixins. Fins i tot, a vegades, posen gerros amb flors. Sembla que només feien llits extra, per a convidats, per la festa major, potser per altres festes i quan es combregava un malalt. Els altres dormien en llits, amb coixins sense coixineres o amb coixineres molt bastes, i a la pallereta.

Brutícia en els pobles

Tampoc la tasca d'escoltar els cantaires i transcriure la lletra i melodia estava exempta del perill d'embrutar-se, no sols per transitar pels carrers, sinó que molts cops havien de seure a terra sobre les pedres, esquivant les cagades i els orins abundosos. Palmira Jaquetti ho esmenta sempre. Així, a Montardit: «Aqueix sistema d'empedrat no priva, però, el carrer de bassiols no molt transparents.» (02/07/27, vol. VII p. 306). A Malmercat, «Tots [els carrers] s'assemblen en el gruix de fems que els encatifa.» (15/07/27,

vol. VII p. 322). A Perves, es lamenta que, com l'any anterior, «Els carrers encatífats de la mateixa matèria orgànica, ni més deletèria, ni més fosca.» (30/06/29, vol. XI p. 14). A Sirès: «Triosa, sempre al portal, ens reté asseguts al carrer, damunt els còdols mal afermats i mig negats en una flonjor inconfusible i de la més detestable fetor.» (02/08/29, vol. XI p. 43). A Setcases: «Al poble míser, els ramats fan l'únic treball d'urbanització visible. Però quan plou és cosa paorosa.» (01/09/33, vol. XVI p. 19).

I ja dins de les cases, intentaven situar-se en l'ampit de les finestres per evitar sutge i fum. Un altre aspecte a tenir en compte era el menjar i l'aigua per beure i les vaixelles, gots, coberts i plats. Pel que fa als àpats, recordem com, fins a la guerra del 36–39, en molts pobles, les dones i les criatures, sense els homes, que eren al tros, dinaven al carrer davant de l'entrada. A més, el sopar era a la vora del foc, amb estris com les *mosses*, per a posar els plats de les persones importants com els vells, l'amo i la mestressa, i només es feia servir la taula quan hi havia els homes i els mossos que treballaven per la casa.

Moltes vegades, patien veritable set, perquè es negaven a beure en gots plens de brutícia, i on l'aigua era compartida amb les mosques —en veritables manats—, i preferien beure d'una font o rierol, cosa que essent campanyes d'estiu, representava un veritable sacrifici físic. A Gavàs, ens diu: «No fóra res si els gots i copes no fossin vells i, per tant, amb relleus que el temps s'ha cuidat d'omplir. Això fa que ens abrasem, però no bevem aigua ni vi, sinó al raig viu dels torrents i fonts.» (13/07/26, vol. VII p. 18-19). A Unarre, troben que la llet té mal gust i no en prenen; a més, descriuen el que mengen i amb quins coberts i plats ho fan: «el que fa servei a la cuina [un ganivet], va i ve contínuament a la meva dreta. [...] però de feina per donar-nos dos plats i una forquilla, no en vulgueu més.» (13/07/26, vol. VII p. 19). A Tendriu, «Les copes eren camp de les mosques, els plats blancs no són d'ús corrent, ganivets i forquilles són estris rars.» (24/08/26, vol. VII p. 53). També a Baén: «Copes brutes i porrons que mai no han rentat.» (21/07/27, vol. VII p. 329). A Esplugafreda, «Els càntirs, en el secret d'una corpulència greixosa i descolorida, serven manadets de mosques.» (23/08/31, vol. XIV p. 174).

Sovint, a les cases, tampoc diferenciaven gaire l'espai dels animals del de les persones. Així, a Salàs: «Dintre el pis de Tonya Cuto hi ha fetor d'avi-ram, que és tan desvergonyida, pren la casa per corral, almenys les mostres fresques i flairoses ho delaten. Una mosca li pica a l'Enric: una butllofa, era vermella.» (15/08/27, vol. VII p. 355). I a Aneto:

La porta forana i única comunica l'eixida amb l'estatge d'aquells animals immunds, que el llenguatge popular no anomena sense demanar-ne excusa. Dintre la cort, d'inqualificable fetor i deliquescència, hi ha, com a senyal divisor i entre la locomoció humana i la d'aquells paquiderms [vol dir porcs], uns rocs per passera que us fan enyorar la blavor dels rierols. És indispensable arriscar-hi les sabates. Us conduiran a l'escala i al primer pis, on té lloc la vida humana. (12/07/29, vol. XI p. 23).

A Gavàs, «és molt lleu la diferència entre les cambres humanes i els jaços dels animalets» (13/07/26, vol. VII p. 18), la cita reflecteix que els animals són tractats per Palmira amb més simpatia que els humans.

Higiene personal

Pel que fa a la higiene personal dels cantaires, Palmira Jaquetti descriu la brutícia que els caracteritzava, tant en la pell, com a les mans, el pit, la cara o el cabell. A Salàs: «Els grans van, sovint, coberts de parracs i sutzura; el mocador dissimula els cabells, que només reben la carícia de la pinta sinó el diumenge.» (11/07/28, vol. IX p. 40). En la primera campanya, ens conta com a l'asil de la Seu en lloc de pagar als cantaires asilats, els fan un regal pel que veuen que necessiten, i a un home de l'asil li regalen mitja dotzena de mocadors perquè «l'altre dia, dissimuladament, recollia terra per substituir el mocador» (20/07/25, vol. VI p. 109). Li crida molt l'atenció l'estat deplorable dels vestits de la gent, de color indeterminada per l'ús, i dels parracs, a vegades més abundosos que la tela original. En canvi, quan s'havien de retratar, es rentaven i endreçaven per a immortalitzar una figura acceptable. A Llarvén, ens diu com, en fer fotos als informadors: «La minyona s'havia rentat la cara i s'havia pentinat; i àdhuc l'amo s'havia netejat la cara amb la navalla» (2/07/27, vol. VII p. 306). A vegades, els cantaires es canviaven de roba per a atendre Palmira, i ella els donava temps perquè es poguessin botonar les bates, encara que molts cops, per les presses, no encertaven els traus correctes.

Contínuament fa referència a la brutícia de la gent, homes i dones, però sobretot de les dones, que són les que accedeixen a cantar majoritàriament. I no sols li crida l'atenció la brutícia, sinó també la deixadesa de la persona. A Boixols, comenta que la gent és malmenjada i bruta (12/08/25, vol. VI p. 129). A Abella: «Una dona llogada també n'ha cantada una; duu bigoti i barba», cosa que assenyala una deixadesa molt generalitzada (12/08/25, vol. VI p. 130). A Gavàs:

La brutícia no s'amaga. [...] Les dones amb el mocador al cap, amaguen més de mitja testa i el tros d'ulls i nas que deixen al descobert, és objecte de l'assiduitat de les mosques, amb altres detalls que per desplaents no es poden esmentar.» (13/07/26, vol. VII p. 19).

A Lladorre: «A la cantaire La Santa, les mosques se li embotonaven en cinyells que li fermaven la roba [...] i les mans, brutes.» (24/07/26, vol. VII p. 28). A Envall: «El gipó descordat ens ha mostrat, el temps d'esborronar-nos-hi, una pitrera negra com el sutze que ho patina tot.» (30/06/31, vol. XIV p. 127). A Ainet: «Una dona que tenia una llebre penjada i escorxada, vermella, sangonosa, i amb els ulls oberts, amenaçadors. La sang feia dibuixos orientals al banc, i les mosques hi afegeixen la decoració de clarobscur.» (27/07/26, vol. VII p. 30). D'Escàs, en diu: «Pobles míser, plens de pedres i fems, amb gent vestida de parracs i brutícia, més poblats d'avirams i tocinos que de gent com nosaltres, amb cara i ulls visibles.» (3/08/26, vol. VII p. 37). En les campanyes que té per company el seu marit, Enric d'Aoust, intenten menjar pels horts o els camps, per defugir la manca d'higiene de les cases. Així ho fan a Llarvén: «Hem dinat a l'hort, tou de la pluja i perfumat, lluny dels eixams de mosques domèstiques.» (02/07/27, vol. VII p. 306). Efectivament, les mosques turmentaven de dia i les xinxes, de nit. A Peramea, a la botiga de la Magdalena, la filla té la virtut de matar mosques, i la botiga al migdia n'és un bullidor, tot és cobert de mosques: «Com més en mata, més n'hi ha.» (13/07/27, vol. VII p. 319). En les primeres campanyes, són freqüents les al·lusions a la brutícia generalitzada, de manera que aquesta sembla cobrir tota explicació de les seves causes. A Hortonedà: «No hem vist poble més brut»; era més ric en mosques que els altres llocs: «l'interior de casa seva [de la Fàbrega], com tots els que hem vist a Hortonedà, esborrona. Els mitjons i mitges fora d'ús s'apilen amb les bledes. Els pollets broden la resta. El sentit de l'odorat pateix tant com el de la vista.» (06/08/27, vol. VII p. 346). També a Hortonedà troba que, llevat de la casa del rector, és difícil trobar-ne una de neta (10/08/27, vol. VII p. 348). A Abella: «Una dona *tolida* ha volgut cantar, del llit estant. [...] Una rata ha traspasat i desaparegut sota la calaixera.» (12/08/25, vol. VI p. 129).

I si en els adults la brutícia li resulta colpidora, en els infants, encara detalla més l'efecte de la brutícia, les mosques i els vestits, perquè la falta d'higiene era total i, fins en alguna ocasió, Palmira els ofereix alguna llepolia a canvi que es rentin la cara. Però el cert és, i Palmira se'n meravella, que solien gaudir en general de molt bona salut, encara que també descriu

les malalties que pateixen els infants. A Salàs, parla de la brutícia i la poca dignitat que donen als nens: «als infants, se'ls concedeix, amb la minsa corpulència, menys dignitat. I poden mostrar-se en pitjor estat que un garrí [...] El que més sorprèn és que sota una coberta repulsiva hi ha un infant, gairebé sempre, sa» (11/07/28, vol. ix p. 40). A Hortonedà, a casa de la Música, una dona vella mig cega, ens descriu el procés de menjar i embrutar-se en un infant:

Mai no deixa la néta que és un àngel d'un any, amb una cara que esparvera de bruta, cara, mans, peus i vestit. [...] Amb l'últim menjar es renta la cara, bruta de la penúltima menja, i la seva pell va passant de l'arròs al greix de tocino, a la sopa i al vi. La seva boca de querubí és una cascada de materials i colors, que s'interromp al vestit de color indefinida, amb protesta de tots els sentits i alegria de les mosques. (5/08/27, vol. vii p. 344-345)

A Salàs, parla d'una «xicota que donava sopes a un vailet, ple de mosques i mal a les orelles.» (14/08/27, vol. vii p. 354). A Envall: «Botiguera és encesa de cara, galtones de nina antiga, cosset pinçat i àgil. [...] Deixa el bres per rebre'ns i a l'infant se li estela la cara de mosques.» (02/07/31, vol. xiv p. 128). Encara que li crida molt l'atenció la brutícia i la poca dignitat que donen als infants, moltes vegades també descriu la tendresa amb què els tracten els pares i padrins. Per exemple, a Aneto: «El pare [Puiol] renya l'un, besa l'altre, usa el mocador per a tots, el seu.» (12/07/29, vol. xi p. 24).

Quan per fi troba un poble on la higiene està generalitzada, gairebé s'emociona descrivint-ho. Així, a Pessonada, ens diu: «els gats comencen a ser bonics i lluents. Hi ha ventalls damunt la taula. La gent es renta la cara i duu el vestit net. Són usades cortines de saca per evitar les mosques.» (10/08/27, vol. vii p. 348). O també a Aramunt: «Coneixeu la Conca per les persianes i l'enginy per evitar mosques. Ací, el Flit és conegut i usat.» (11/08/27, vol. vii p. 350). Però això només ho pot dir unes quantes vegades, com a excepció.

Salut dental

Palmira Jaquetti, tot descrivint els personatges que entrevista, posa molta atenció en la dentadura, tant si és per a assenyalar la manca de peces —fins i tot en dones joves— i, alguna vegada, peces dentàries rares i ullals singulars, com per a meravellar-se de la perfecció i blancor de la dentadura, fins i tot en persones d'edat. A Tremp, coneixen una mestra jubilada, «és petita,

amb una sola dent.» (19/08/25, vol. vi p. 135). A Organyà, parla d'una vella esdentegada (07/08/25, vol. vi p. 122). A Sant Adrià, un home gran «ens ha contat facècies de la vida de soldat, amb el mentó pronunciat endavant, la boca esdentegada al fons, el cap aureolat de blancor.» (25/08/26, vol. vi p. 54). A Sas, «Teulera té la boca despullada com un infant.» (25/07/28, vol. ix p. 53). A Perves, la Magina té «la boca pobra, però la veu segura.» (14/08/28 vol. ix p. 70). A Pont de Suert: «Domenica té la rialla fàcil, ensenya les genives decorades d'ullals.» (11/07/29, vol. xi p. 22). A Envall: «Botiguera és encesa de cara, galtones de nina antiga, cosset pinçat i àgil. Desdentegada a la cinquantena.» (02/07/31, vol. xiv p. 128). A Montsor: «Quica és ampla i folgada, amb un ullal sobreeixit que li davalla per la barba.» (06/07/31, vol. xiv p. 132). A Prunyana, observa Silia, que «Duu l'últim infant al pit i la segueixen sis boques més que demanen coca. Té 32 anys» i ja és desdentegada (15/07/31, vol. xiv p. 140-141).

Com hem dit, també descriu les dentadures perfectes, blanques, ben posades, fins i tot en persones grans. Aquest és un fet que gairebé considerem com inesperat. És un tret de la personalitat dels cantaires que no deixa mai d'esmentar. A Fígols: «ella d'uns 35 anys, alta, prima, rossa, ulls clars i profunds, de fixesa felina, a penes obre la boca; quan s'hi decideix, mostra dentat molt blanc» (06/08/25, vol. vi p. 121). A Peramea, troben la Magdalena, als volts dels vuitanta anys, que tenia: «ulls clars i un dentat perfecte» (13/07/27, vol. vii p. 320). A Aramunt: «La dona canta un xic més i ensenya, en la seixantena avançada, la blancor i integritat d'un dentat perfecte» (12/08/27, vol. vii p. 351). A les Esglésies: «La Genoveva, de dentat blanc i rialla fresca» (11/07/28, vol. ix p. 39). A Boí, un home «va esfonsant la càrrega d'oli i vinagre dintre el dentat blanquíssim.» (21/08/29, vol. xi p. 62). A Astell, Sorda canta i: «Les cançons semblen perles, com el dentat perfecte de la cantaire.» (28/08/29, vol. xi p. 70). A Cérvoles: «Casona té un dentat blanc en la cara bruna com una nou» (29/07/31, vol. xiv p. 154). A Sopeira, Marçoleta «fa bo de veure-li riure les dents blanques.» (17/08/31, vol. xiv p. 170). També a Sopeira: «Junperna, alta, massissa, ben dentada, tota tendresa.» (21/08/31, vol. xiv p. 173). A Tegurà: «Casanova és una dona de mitja edat, amb una rialla de dents blanquíssimes, esquitxos de llet i sol» (11/09/33, vol. xvi p. 40). A Molló, la Biela té el «dentat de panolla, blanc com llet fresca» (11/07/34, vol. xvi p. 205).

Alcoholisme

Una característica que troba constantment i en molts pobles que visita és l'afecció perniciosa al vi, tant d'homes com de dones, i si en les primeres campanyes no ho suportava, i procurava allunyar-se'n per a no sentir la fetor del vi, a poc a poc va començant com les persones, moltes vegades, beuen per sostreure's a una realitat molt dura, i sent compassió més que no pas rebuig. A la Seu, parla d'un «home xaruc [...] amb veu una mica enterbolida pel vi.» (20/07/25, vol. VI p. 110); i a Castellciutat, de qui «li agrada molt el vi que acolora les galtes.» (25/07/25, vol. VI p. 114). A Borén: «Volia cantar Nieves de Nalló però era perquè duia un poc més de vi de la mida regular.» (06/07/26, vol. VII p. 15). També a Borén troben la Lluqueta, que beu molt i Palmira Jaquetti afegeix al text una expressió que aprèn, «posar-se la mantellina», per a manifestar que una persona és alcohòlica, encara que no especifica si es diu només de les dones, però se suposa que es tracta només de les dones, ja que eren les que podien portar mantellina:

La Lluqueta, que també es posa la mantellina, i això que és una dona alta i cepada que aixecaria una muntanya. No estava gaire emboirada, però, perquè hem tingut la precaució de fer-la cridar de pressa. L'hem feta esperar mentre dinàvem, i pensàrem que l'espera li faria bé perquè fóra una ocasió de beure retardada. (07/07/26, vol. VII p. 15)

A Ribera, coneixen el vell ferrer Peret, amic de beure (27/07/26, vol. VII p. 31). A Caregue: «ha cantat la Macarena, que és amiga del vi.» (04/08/26, vol. VII p. 38). A Tremp, parla de l'home d'un matrimoni: «engoleix el vi amb una fruïció que fa fer mals pensaments.» (12/08/26, vol. VII p.46). A Verges, Moí deia que «si cantava, dirien que tenia un got massa» (08/09/30, vol. XIV p. 24). A Setcases, Olivera es dona al vi: «En la confusa penombra del vi sangonent, ofega la pobra dona tots els dolors i esperances» (28/08/33, vol. XVI p. 14). En aquest moment, en les darreres campanyes, es veu com l'ètilisme ja no li causa repulsa, sinó comprensió per les causes que el provoquen.

Hipotiroidisme

Hi ha malformacions físiques i psíquiques en llocs de muntanya, mal comunicats, que havien de colpir a la força Palmira Jaquetti i el seu equip. Per exemple, a dia d'avui, se sap que l'hipotiroidisme feia estralls en els pobles on l'aigua no tenia prou iode. Els treballs que es van fer a las Hurdes

(Lellep 1990: 35 i ss.), per exemple, posaven de relleu aquesta circumstància, que feia que gran part de la població tingués una estatura semblant al nanisme, acompanyada d'una abundor de golls i, moltes vegades, de discapacitat mental. Aquest fet, que tant va influir en l'opinió pública sobre la comarca de las Hurdes i que tenia una base en la condició econòmica i social de dependència abusiva respecte de la població de la Alberca, i fins va ser objecte d'estudi pel Dr. Marañón i d'una pel·lícula de Buñuel, no era pas exclusiu d'aquella zona, sinó que en pobles de muntanya i en comarques aïllades, com el Solsonès, eren malformacions endèmiques fins mitjans del s. xx. Només cal recordar que, en el moment de l'aparició de la Mare de Déu nena, del Miracle (Riner), l'inquisidor que va fer la recerca del cas, va preguntar si no fora pas que els nens de la Cirosa, havien vist una «velleta», que en aquell temps i lloc eren freqüents (Christian 1981: 188–289). Per *velletes* volien significar persones molt petites d'estatura, però no, segons l'edat, arrugades de cara, i que formaven grups allunyats de les poblacions com a poblacions rebutjades, sotmeses a condicions molt dures de subsistència, i que no es consideraven que formessin part de les poblacions majoritàries agrícoles i ramaderes, sinó que eren caçadores i recol·lectores, descendents de pobles anteriors, rebutjades als llocs feréstecs, però que a vegades eren vistes i fins tractaven amb les poblacions majoritàries esporàdicament, però que eren mirades amb desconfiança tot atribuint-los poders màgics, perquè dominaven un gran coneixement de l'entorn.

Doncs bé, al Solsonès, però també en moltes altres comarques del pla, com el Segrià, per exemple, les persones amb goll eren molt abundoses fins als anys 40 i 50 del s. xx. Per això, Palmira Jaquetti se'n troba sovint en les campanyes de recerca, tant homes com dones. A Boixols, «La nostra vella tan vermella encara, s'estrenyia el mocador vermell sota el goll.» (12/08/25, vol. vi p. 128). A Mencui, «La Quica té una remota semblança amb la Pia de Montardit. És golluda, també.» (07/07/27, vol. vii p. 311); de l'altra no ho diu específicament. A la Vileta d'Areny, «La Masovera és una geganta, vella, amb un ventre enorme, golluda» (12/07/28, vol. ix p. 40). A Avellanos, descriu un home, que conviu amb el cantaire Capellà: «Hem distingit el cos d'un home que avança en la fosca. Se li acostava. Per tot llenguatge, remou un goll enorme i emet un so gutural que vol ésser una pregunta.» (16/07/28, vol. ix p. 43). A Montanui, troben «Un home d'ulls blaus i vermells, amb un goll enorme que li decantava el cap i enteniment» (17/07/29, vol. xi p. 29). Al Mesull, la Peranera «duu al coll múltiples es-

tigmes de la muntanya» (17/07/28, vol. ix p. 46). Palmira Jaquetti, en això, segueix la visió del moment que assignava a la muntanya, un hipotiroïdisme endèmic, encara que també fos freqüent en altres zones rurals. Al voltant dels anys 20 del s. xx, la medicina coneixia que la manca de iode provocava l'hipotiroïdisme, però la profilaxi no arribava als pobles aïllats. Al Pont de Suert, veuen dues dones que es barallen: «una dona amb un goll trilobal, enorme, desferma una ira folla damunt una altra» (07/07/29, vol. xi p. 20).

Deficiència intel·lectual

La deficiència intel·lectual, lligada o no, a l'hipotiroïdisme també té una àmplia representació en les memòries de Palmira Jaquetti. A Gavàs:

Observem que aqueixes terres són, tot i curtes d'habitants, riques de gent imbecil. Hem retratat dos germans, de 39 a 36 anys, de l'alçada d'un vailet de 12, amb unes cares enormes, bàrbares, de Menina. Són nans, sords, muts, d'intel·ligència inferior a la d'una bestiola domèstica. (13/07/26, vol. vii p. 18-19)

I afegeix el que ja hem esmentat adés: «Fa vergonya pensar que aqueixa gent és germana, de terra i parla». A la Seu, ens conta com a l'asil hi havia «Margarida, de 35 anys. Una mica lironeta, però bona com un pa de pessic» (12/07/25, vol. vi p. 102). A l'asil de la Seu, també, «El sereno té una filla una mica beneïta; és millor evitar-la per defugir complicacions.» (20/07/25, vol. vi p. 109). A Isavarre, fins i tot la dona que fa de majordona és deficient: «La majordona ha obert uns grans ulls; l'estranyesa li feia més còmica aquella cara, amb un pic d'imbecil·litat.» (26/08/25, vol. vi p. 139). Molta gent deficient mental fa feines de pastor o altres de la casa i el camp. A Burgo, «El pastor [de casa Preso] té cara d'òliba, i un punt de beneït.» (14/07/26, vol. vii p. 19). A Jou: «Hem anat a Jou, amb un ruquet espavilat i una dona beneïta.» (16/07/26, vol. vii p. 20). A Son: «El primer home del poble de Son que se'ns ha presentat al davant és mut i veí de quatre infeliços com ell.» (16/07/26, vol. vii p. 21). En aquesta afirmació, podem copsar com una deficiència sensorial pot arribar a semblar també una deficiència intel·lectual. A Espot, en una casa on havia nascut un prohom de la medicina —fet recordat amb una placa de marbre— explica: «he vist l'home més estraftet i monstruós de tots els que he topat fins ara»; hi troben, a més, cinc deficientes mentals, ell «té una germana, que, si l'avanatja en seny, no arriba, amb tot, al comú dels altres.» (18/07/26, vol. vii

p. 22). També a Espot, «els acompanya a pasturar i banyar-se una xicota dels sis beneitons del poble» (19/07/26 vol. VII p. 23). A Baiasca, ens dona una dada inquietant: «Hem trobat tres noies imbècils, filles d'una mateixa mare» (30/07/26, vol. VII p. 33). La repetició de fills deficients és realment una tragèdia, que Palmira cita de passada, però que presenta tot un món d'impotència i aïllament. En un poble veí de Baiasca es troben que «un ramadet de nens [*sic*], no ens entenien; eren sordomuts i els que parlaven eren inintel·ligibles» (30/07/26, vol. VII p. 33). A Tremp, parla d'una dona que els canta «la Miquela, que és vella, sola i captaire de necessitat. Te el cervell una mica desllorigat» (12/08/26, vol. VII p. 46). A Montardit, diu d'una dona que es deia Pia: «és pia, no per natura, que la inclinés a la gràcia, sinó que ho és per beneitona» (03/07/27, vol. VII p. 307). A Baro, es troben una mare, ja vella, amb una filla completament deficiente: «una mena de monstre amb ulls, mans i dents, descolgava patates. Tenia una expressió d'estupidesa, en tota la tarda no hem aconseguit d'atreure-li la mirada. [...] la filla encara tenia la boca oberta, plena d'un riure bàrbar i d'admiració» (04/07/27, vol. VII p. 308). A Tornafort: «La Teixidora té la mirada innocent, estúpida. Té el cap de la proporció d'una testa de llumí» (15/07/27, vol. VII p. 324). A Mont-ros, ens comenta: «Hem fet cap a casa una pobrissona, neulida de cos i cervell» (26/08/27 vol. VII p. 369). També a Mont-ros comenta: «Després hem anat a veure la Jepa Martí, que en sabia molt, però el tifus li ha llevat la memòria. [...] mentre la filla de la Jauma cridava idiotament per la finestra, movent, com una joguina automàtica, cap, mans, cos i cames en una contorsió repetida.» (28/08/27, vol. VII p. 370). A Torroella, Enric d'Aoust es topa amb un boig «que demanà a la Palmira, de quin sant era ermitana, puix que portava una capelleta!» (27/12/27, vol. IX p.15). No sabem què li va semblar una capelleta, potser la càmera fotogràfica? A les Esglésies, trobem un dels testimonis més colpidors sobre deficiència mental col·lectiva familiar. Van a casa d'una padrina que portava caputxa i, al pis de dalt, hi troben una noieta que fregava els plats:

Li hem fet preguntes i per tota resposta ha mogut una cama convulsa, amb una rialla d'imbecilitat. Amb tan poques però tan impressionants indicacions, hem avançat per un corredor obert a la roca, ennegrit pel temps i els fogars d'innúmeres generacions i hem fet cap a l'era, plena de sol. (10/07/28, vol. IX p. 38).

I, la vella Ribera «té el marit a la vora, baldat, amb la gran calma de l'inconscient als ulls, i filla i neboda [20 anys] mudes, inútils, ignorant l'una i completament mancada de llum de l'esperit, l'altra», una fregava els plats i la millor guardava les vaques (10/07/28, vol. IX p. 39).

A Avellanos, Palmira declara aterrida:

No em podia treure dels ulls, enmig de la tempesta, una visió que, per dissort, es repeteix massa sovint. La casa que ens ha rebut, i l'última que hem perdut de vista. Una dona nana, sense front, una mirada horrible, i en la cara una ganyota fixa, immòbil (16/07/28, vol. IX p. 45).

Al Mesull, ens parla amb pietat de l'Eusebi:

És un minyonàs fornit, bru, d'una expressió estranya i sospitosa. Sap cançons i té fama de cantaire verd, per la qual cosa el rector de Manyanet ve sovint a sermonejar-lo.

No obstant, cal reconèixer que l'Eusebi no hi posa malícia. No hi és tot. (19/07/28, vol. IX p. 48)

I és que els deficients mentals lleugers li causen pietat i tendresa, mentre que quan la deficiència és més gran, l'aterren. A Manyanet: «La tercera [cantaire] ens ha invitat a cantar i hem constatat que és mancada de seny.» (21/07/28, vol. IX p. 49). A Cérvoles, ens diu consirosa: «Asidra li queda un sol fill. És beneit» (23/07/31, vol. XIV p. 148).

Fata com a sinònim de deficient mental

Una denominació, que s'ha fet servir molt, tradicionalment i que Palmira recull, per a la gent discapacitada intel·lectualment, és la de *fato* o *fata*. Són noms que poden descriure des de gent presumida i ximple, fins a veritables deficients intel·lectuals. Aquest nom és pejoratiu i, en canvi, ha servit, després, per a designar éssers de la fauna espiritual, exquisits i poderosos, en rondalles i llegendes: les fades. En principi, es tractava de la denominació despectiva envers els pobles anteriors, caçadors i recol·lectors que poblaven les nostres terres abans dels pobles agricultors i ramaders, que els van marginar i fer recular a llocs inhòspits, com boscos, deserts, pantans, on podien seguir vivint, però on la manca de recursos i nutrients sovint els delmaven i degeneraven físicament, fins a l'extinció; a vegades, en ple segle XX. Per això l'apel·latiu de *fato* o *fata* va acabar per denominar les persones deficients, o amb hipotiroïdisme, o nanes, o golludes.

Potser la cita més interessant en aquest aspecte és a Envall:

En un racó hi ha dos ulls humans. És la dona «fata», que hom no deixa de trobar mai als llogarrets del Pirineu. Al damunt seu, els parracs de tots els vestits que han vist la llum de cada festa major, anyada damunt anyada, s'han ajuntat en una ignomínia de color i tristesa. (30/06/31, vol. xiv p. 126).

Ací es fa evident com la denominació *fato* o *fata* era corrent en aquells moments i indrets.

Però Palmira Jaquetti no es limita a descriure la desgràcia d'aquestes persones, que fins algunes vegades veiem que la impressionen vivament, sinó que en fa una reflexió per a situar la seva posició. No les descriu per afany de descriure les desgràcies de la gent en els pobles que visita, encara que en algun moment s'esveri i es pregunti com és possible que pertanyin al mateix país i cultura que ella. El que manifesta és una gran pietat per tots ells i es dol de l'abandó en què es troben. Així, a Avellanós:

Parlo massa sovint d'aquests rebrots de misèria. No me'n puc estar. Sento compassió i pietat per aquests éssers desvalguts, deixats a la bona de Déu com les pedres, i em fa mal al cor la seva inutilitat, l'oblit, de tan acostumar-s'hi, que hom fa d'ells, ací! Totes les privacions i desgràcies s'amunteguen al seu damunt. Viuen i moren amb menys sensibilitat que una herba. No compten per res. No són ningú. Destorben. (16/07/28, vol. ix p. 45)

Malformacions

Hi ha altres malformacions i malalties que desvetllen rebuig social per la seva alteració extraordinària de la «normalitat». Així, en la cita d'Espot esmentada abans: «En la casa on hi havia nascut un prohoms de la medicina i hi ha una placa de marbre, hi viu l'home més estrafet i monstruós dels que he vist fins ara.» (18/07/26, vol. vii p. 22). O a Baro, ja citat adés: «[Una doneta vella, i la filla] una mena de monstre amb ulls, mans i dents, descolgava patates. [...] En tota la tarda no hem aconseguit d'atreure-li la mirada. [...] la filla encara tenia la boca oberta, plena d'un riure bàrbar i d'admiració» (04/07/27, vol. vii p. 308). A Torroella: «En fi trobem un vellet, lleig a no poder més, amb un nas adornat amb potser dues dotzenes de berrugues» (25/12/27, vol. ix p. 14). A Oveix, Palmira Jaquetti es mostra sorpresa davant una persona, no pas deficient mental, però amb una presència terrible:

Pubilla de Pere apareix, precedida de grans elogis com a cantaire. La seva presència ens esborrona. Mai abans d'ara, no m'he sorprès de cap consemblant, sinó en aquest instant. Pubilla de Pere em dóna la primera visió aproximada d'un leprós. És bona i canta dolçament. Les ulleres grogues, no aconsegueixen d'ofegar l'horror d'una mirada que surt de la carn viva. La seva cara presenta els estralls d'un foc que no s'extingís mai. La pell, cendrosa, fluixa damunt la carn, com un vestit folgat, fuig d'uns racons per replegar-se en altres.

El vestit clou, a temps, la continuació d'aquest suplici. Les criatures no la fugen, ans la recerquen perquè és pacient i abnegada, i els estima i cura d'ells amb cor de mare. Infortunada pubilla de Pere! Abrigall d'aquesta dona bona i senzilla, feineria, intel·ligent, amorosa, destinada a una caducitat perpètua, com fas patir! (31/08/29, vol. XI p. 73)

Deficiència sensorial

La invalidesa o deficiència sensorial és molt present en totes les campanyes que fa Palmira Jaquetti. Sordesa i ceguesa acompanyen molts dels cantaires en la vellesa, i semblen generalitzades en una certa edat. La sordesa, moltes vegades, aïlla la persona i fins l'atansa a una consideració de deficiència intel·lectual. No és així depenent de la intel·ligència de qui la pateix, ja que sovint desenvolupa estratègies per a comunicar-se, de manera que la sordesa, llavors, no és un obstacle per a la vida familiar i social. Així, a la Tallada, Emília «S'ha adaptat sense esforç a un sistema de senyals, i malgrat de la sordesa, no crida ningú i ens entén perfectament.» (12/09/30, vol. XIV p. 28). A Ribera, diu d'una cantaire: «No he recordat que és sorda fins acabar. Tan fina és la seva comprensió.» (29/07/26, vol. VII p. 32). I al Mesull: «“Peranera” ens ha fet conèixer la seva mare, sorda. La sordesa no li impedeix d'intuir el que es diu.» (18/07/28, vol. VII p. 47). La ceguesa, en canvi, quan és total i fins s'acompanya de sordesa, representa una invalidesa i una solitud extremes, de manera que algunes persones que troba Palmira, només desitgen morir.

En les memòries de Palmira trobem vuit dones cegues, i set que només tenen un ull o que són gairebé cegues. D'aquestes, una també sordeja. Mentre que només hi ha sis homes cecs, un dels quals també és sord, i un altre de gairebé cec. Pel que fa a la sordesa, esmenta dotze dones sordes i dues gairebé sordes, més el ramadet de nens sordmuts que no quantifica. També troben alguna dona que ja coneixien d'altres anys, a la qual li ha empitjorat la sordesa. Els homes sords, són set i un que sordeja. No sabem si aquesta proporció és deguda al fet que troba més dones cantaires que

homes i que la seva relació s'estableix sobretot amb dones. Malgrat això, moltes vegades li donen raó de les malalties dels fills o dels marits, per tant, no podem afirmar res respecte a la gran proporció de dones amb dèficit sensorial.

A les Escaldes, «la noia Conxita és gairebé cega; guarda les vaques» (27/07/25, vol. VI p. 115). A Abella: «A una dona vella, li falta un ull.» (12/08/25, vol. VII p.130). «Un altre (fill) és mig cec». (30/08/25, p. 146). A Isil troben Modesta, una dona sorda i que «només recorda les lletres. Ultra això és sorda» (05/07/26, vol. VII p. 14). A Isona: «la mestra ens acompanya a casa d'una velleta cega» (14/08/25, vol. VI p.131). A València d'Àneu: «La cantaire de la cançó de St. Josep també té un pam de desgràcies a contar; les llàgrimes li han fet perdre un ull» (25/08/25 vol. VI p. 138). A Bossost: «Una dona cega, vídua, ha cantat» (01/09/25, vol. VI p. 150). A Son: «La Roseta, soltera, molt polida, ben educada, rossa, una mica sorda» (17/07/26, vol. VII p. 21). A Ainet, troba una «dona sorda» (27/07/26, vol. VII p. 30). A Cassibros, coneix el vell de Pedro, que «és molt sord» (27/07/26 vol. VII p. 30). A Estaon, Teresa, «Una veïna de la rectoria, sorda i neta» (28/07/26, vol. VII p. 31) i, a Ribera, una dona que ha cantat és sorda (29/07/26, vol. VII p. 32). En un poble veí de Baiasca, troben «un ramadet de nenes [sic] sordomuts i els que parlaven eren inintel·ligibles» (30/07/26, vol. VII p. 33). A Llessui, coneixen un padrí sord i les germanes Maria i Antònia, cegues de senectud (06/08/26, vol. VII p. 40). A Altron: «una dona, mare de cinc generacions vives, sorda.» (07/08/26, vol. VII p. 42). A Tremp coincideixen amb Roseta, jaia, cega, a qui la visió se li apagà feia 16 anys (14/08/26, vol. VII p. 47). A Sellui, el vell Xerinell, que, malgrat que feia quatre anys que era cec, no es va fer pregar per cantar; però els anys li havien pres veu i memòria (09/07/27, vol. VII p. 314). A Peramea: «La filla de la Magdalena porta un ull de vidre» i té arrugues del pòmul a la barba (13/07/27, vol. VII p. 320). També a Peramea veuen com l'home de la Magdalena se'n reia de la sordesa de la seva dona (14/07/27, vol. VII p. 321). A Gerri, coneixen la Manseta, que sordeja i l'home de la qual va estar cec els darrers anys, i malalt (27/07/27, vol. VII p. 336). A la Pobla troben unes quantes persones amb deficiències sensorials: «Hem fet cantar un velleta cega en un portal.» (29/07/27, vol. VII p. 337); a més, troben un vell sord (29/07/27, vol. VII p. 338), i «Ahir vàrem trobar un cec, amb els ulls oberts, embadocat.» (30/07/27, vol. VII p. 339) i la Ramona, «petita, airosa, una mica sorda» (31/07/27, vol. VII p. 340). A Hortonedà: «La Música és una dona vella mig cega, que viu al capdamunt del poble» (05/08/27, vol.

vii p. 344-345). A Aramunt, troben un cantaire, en Castells, un home vell i sord (11/08/27, vol. vii p. 350). A Erinyà, empaiten un home sord que creien que podia ser un bon cantaire, però que els canta jotes i cançons de ronda (19/08/27, p. 360). A Senterada, «hi ha una dona molt vella, blanca, santa fins a la beatitud, feble de cos, cega, majestuosa, cantava i refeia la joventut» (21/08/27, vol. vii p. 362). A Manyanet, descriu dues famílies amb tres problemes de ceguesa: «El vell de Monge ha arribat. És cec» (21/07/28, vol. ix p. 50). Al Mesull, de la vella de Metge, n'explica: «el seu marit és cec des de fa 16 anys; la Monge té només mig ull i treballa per tots dos.» (21/07/28, vol. ix p. 50). A Viu, retroben una cantaire de campanyes anteriors, empitjorada: «Graïda ha accentuat la sordesa» (2/07/29, vol. xi p. 16). A Verges, trobem un testimoni directe i colpidor de lamentació per la ceguesa com un dels mals pitjors, ja que provoca l'aïllament:

L'àvia Peric té 96 anys. És cega. Els seus mots són una interminable invocació a les santes de la seva particular estima, per demanar la vista o la mort. No podria cantar. S'ofega. Altrament, de la seva vida no recorda res més que la seva cecitat, que l'obsessiona i exaspera, malgrat la devoció atenuant i la feblesa.

—Ai, manyaga! Bé prou que havia cantat i ballat, a la juvenesa. Més ara, em falta el món, no sé on vaig, m'ofego. I no hi veig, no hi veig! (26/12/28, vol. x p. 245).

A Igüerri, diu que el vell Bernat «és sord» (24/07/29, vol. xi p. 36). A Boí: «El vell de Felipa és sord» (09/08/29, vol. xi p. 47). Al mateix Boí, troben que «Ferrera és una dona sorda.» (18/08/29, vol. xi p. 57). A Viu de Llevata, ens torna a parlar de Graïda i el seu empitjorament. «Graïda és una mica més sorda.» (24/08/29, vol. xi p. 66). A Antist, també fa notar que «Aleixa és pobra [...] L'oida, dura.» (01/09/29, vol. xi p. 74). A l'Escala, coneixen la mare de la Xica, «una vella molt sorda, com si ho fos de naixença.» (26/12/30 vol. xii p. 198). A la Tallada, troben una «Doneta dolça, blanca, una mica aturada per sordesa, quieta, sap cançons.» (02/09/30, vol. xiv p. 17), com fèiem esment adés, molts cops, la sordesa es confon amb la deficiència mental. A la Tallada, trobem el segon testimoni de desesperació per la ceguesa. A vegades, Palmira Jaquetti ens informa dels anys que fa que hom és cec. Ací, a Jafre, en dir-nos que feia poc que era cec, fa més evident com nés de difícil assumir aquesta mancança: «Batlle és el patriarca d'un casal amb nombrosa descendència. Tot i que la vista i l'oida l'han abandonat, ja als setanta-set anys encara és fornit i bell» (18/09/30, vol. xiv p. 31); un dia, els confessa: «Em trobo sol. Sense veure-hi ni sen-

tir-hi se m'ha ensorrat el món», fa poc que és cec (20/09/30, vol. xiv p. 35). A Barruera, ens mostra com la ceguesa no només colpeix en la vellesa, com a Antònia Peremartí Taüll, de 40 anys: «Conilla, una noia jove encara, apagada, terrosa de rostre, gairebé cega. Magristona, pobra. En començar a cantar, ens ha semblat que un raig de sol obria una via blava dins el fum de la sala. *Conilla* també sordeja.» (08/08/31 vol. xiv p. 163-164).

Conjuntivitis

En les campanyes de treball de camp, Palmira es troba gent amb unes conjuntivitis molt greus (molls d'ulls) i, a vegades, fins i tot intenta donar-hi remei. A Gavàs, ens comenta, de la Maria, com «Les mosques tenen predilecció per aqueixa part delicada de la seva persona, i ella, quan en té moltes, les aparta amb un gest reposat.» (12/07/26, vol. vii p. 18), cosa que ens recorda la munió de mosques que es posen al voltant i fins sobre els ulls en llocs on és difícil mantenir una higiene adequada. A Aramunt, troben la Fàbrega «És quadrada, ajupida, amb la cara de cartó. Té els ulls molls.» (06/08/27 vol. vii p. 346) i també «El Castell és vermell d'ulls.» (11/08/27, vol. vi p. 350). A Envall: «Joanxica té la faç vermella i bruna, el blau dels ulls menjat d'una irritació que li fa la parpella tibant» (30/06/31, vol. xiv p.126). A Boí: «La de Sastre és una dona jove, una mica marcida, molla d'ulls per desídia.» (09/08/29, vol. xi p. 47). Perquè Palmira Jaquetti creu que és falta de cura, aquesta conjuntivitis extrema, i fins i tot, a Boí, tracta de posar-hi remei, primer, insistint en remeis populars i, finalment, comprant, ella mateixa el remei a la farmàcia:

Quitèria té una conjuntivitis que s'aguditza dia en dia. Li havia dit de fer-se una cocció de camamilla, de comprar àcid bòric. Han passat dies. Estava segura que no n'havia fet esment i que el mocador brut, el mateix, continuaria de fer tots els serveis, a la cara de les criatures i als ulls vermells de Quitèria. Per prevenir-hi, hi he anat amb un paperet d'àcid bòric.» (22/08/29, vol. xi p. 65).

Accidents infantils amb el foc

En entorns on mantenir-se calent a l'hivern només hi havia la llar de foc com a nucli confortable, la vida domèstica es desenvolupava al seu voltant. El bressol es posava a prop, vigilat per la mare o altres membres de la família. Els caminadors, que a vegades es tenien, lliscaven entre dues fustes, i l'infant només podia anar en els dos sentits d'una direcció. El problema

venia quan l'infant ja caminava sol, perquè la llar de foc no tenia uns límits infranquejables per als infants. Moltes vegades, la mare cuinava amb l'infant al coll i això explica les caigudes a les olles amb líquids bullents. Així als Fenollets: «A la masia hi viu part d'una sola família. Són setze. [...] el vell que també ha cantat, ja és besavi d'un vailet de 7 anys [...] Té una mà esguerrada. De petit va caure al foc i dos dits li varen quedar units, amb les ungles allargades i retortes. L'altre dit, el xic, romangué com un brot, dret damunt la mà.» (11/08/25, vol. vi p. 126). A Bagergue: «Una dona malalta es trobava feble per cantar, però l'hem convençuda; ha cantat [...] té abundor de desgràcies per explicar; se li cremà un fill dins d'un perol de llet bullenta.» (30/08/25, vol. vi p. 146). A Gerri, explica que a la Manseta li va caure un fill al foc i, a conseqüència d'aquell fet, al xiquet li va venir el mal de Sant Pau, l'epilèpsia. (27/07/27, vol. vii p. 335).

Envelliment prematur en les dones

Palmira Jaquetti es troba amb una abundor de famílies extenses que conviuen, a vegades, en la mateixa casa. Amb dones que han tingut molts fills i, des de la seva experiència, en llocs on la vida era menys dura, Palmira Jaquetti queda sorpresa per l'envelliment prematur de les dones, que començava un cop casades i, sobretot, en tenir fills, que solien ser una colla. No deixa desmentar-ho quan pensa que la cantaire té una edat i resulta ser deu anys més jove. Així a les Escaldes: «Una dona jove, voltada de criatures» (27/07/25, vol. vi p. 116.). A Conques, escriu sobre una dona que ha estat bella —cosa que va ser la causa de la seva tragèdia— que «ha estat mare dotze cops, que ha perdut totes les filles, que malgrat algun fill viu, viu vídua, sola, pobra.» (19/08/25, vol. vi p. 134). A Avellanos, va:

a casa d'una dona jove que porta un infant penjat al pit. No ha cantat gran cosa; en apuntar-li el nom he calculat que tenia uns trenta-cinc anys; però per estar-ne segura li ho he preguntat; m'he equivocat de catorze. [...] Potser ho fa el foc, la inhabilitat de les cases, el sol; potser l'abús de *sopes*, [...] l'al·lèttament constant, fins als tres anys!, el treball dur, poc dormir, etc.» (16/07/28, vol. ix p. 44).

A Prunyana, ens diu que Silia «duu l'últim infant al pit i la segueixen sis boques més que demanen coca. Té 32 anys» i observa que ja és desdentegada (15/07/31, vol. xiv p. 140-141). A Boí, reflexiona: «La senectut s'insinua prematura als vint, vint-i-cinc, trenta anys. No cal sinó casar-se i tota la gamma d'estigmes de vellesa apareix, i no a poc a poc.» (09/08/29, vol. xi p. 44).

Dones baldades pels parts

I l'envelliment prematur no és l'única possible conseqüència per a la dona casada. També ens descriu algun cas de dones baldades a conseqüència del part. A Burguet, «un deslliurament desgraciat» deixà baldada Maria (22/07/31, p. 148) i Palmira ens en dona un testimoni escruixidor, que ens remet a un sistema de parentiu molt determinat:

Ma. de Guiró era anunciada com a vella; hem trobat una dona jove, encara, pàl·lida, afinada, caiguda i enfundada en un vestit descolorit, antiquat. És una flor torçada; quan s'ha alçat —volia atènyer-nos una cadira—, el cap li ha caigut, les cames se li han escarquillat, i ha avançat en una commovedora paràlisi. [...] Vella de Guiró, és mairastra de Maria. Quan la mare morí, Maria arrossegava una infantesa migrada, dolorosa, sola. Vingueren noves bodes, fills nous i l'arraconament d'aquella ànima —la de la pubilla— ja solitària i freturosa. [...] Es casà. Trobà un instant d'amor d'un llumet d'oli, d'una taula tèbia, d'un foc seu. Infantà. Un deslliurament desgraciat la deixà baldada. El marit, una ànima sorda, fugí. [...] I ella, la filla gran, als quaranta anys, viu en una posta lenta, en una agonia sense llum, ni sol, ni medecines, en la casa que la veié néixer. (22/07/31, p. 147-148)

Invàlids i feridures

Una de les malalties generalitzades, en aquells moments, en els adults a partir dels cinquanta anys és l'íctus, que deixava la persona gairebé invàlida o completament. Molta gent es feria i això era el pròleg d'una mort anunciada, ja que no se sabia com prevenir un segon atac. A Montanisell, a l'home que les hostatja, la vida li ha estat dura, va amb bastó, la dona, ferida, baldada, fa anys que és al llit (12/08/25, vol. VI p. 127). A Abella: «Una dona *tolida* ha volgut cantar, del llit estant» (12/08/25, vol. VI p. 129). A Isona, Jaquetti ens diu d'un cantaire, el Gínjol, que és coix (14/08/25, vol. VI p. 131). A Baiasca, en cercar informants: «hem intentat una dona, però sofrí un atac de feridura i amb prou feines guarda les vaques» (30/07/26, vol. VII p. 33). A Bretui, troben un vell que es va ferir i no pot treballar (11/07/27, vol. VII p. 316). A Avellanos: «Lavi [dels de Miquel] ha tingut un nou atac de feridura.» (10/08/28, vol. IX p. 67). A Boí, «El Ferrer Nou és un vell tolit» (10/08/29, vol. XI p. 49). A Molló, recull el testimoni d'una dona que desitja morir per a no seguir essent una càrrega per a la família; i és que, a les persones acostumades a treballar durament, la invalidesa els havia de desesperar:

Rabanya jeu baldada. La jova l'alça, vesteix, asseu a la cadira de braços. Hi ha un ramadet d'infants que empaiten el gat. Tots van de dol, àdhuc el petit que somica al bres. Vella Rabanya es plany del càstig que li és viure, quan el fill tot just fa tres mesos, hagué de morir, ell, que deixava una nierada de fills, muller i mare en la misèria. «De què serveixo —prega—, sense vista ni orella ni boca si no és per menjar i sense cames que em duguin!» Proposa de no menjar en vuit dies, per tal de poder morir-se i alliberar la jove de la boca i nosa seva!» (28/07/34, vol. xvi p. 204).

Malalties diverses

En aquest apartat hem volgut aplegar altres tipus de malalties que no hem introduït anteriorment. Encara que ja n'hem esmentat alguns exemples en altres punts, són ací perquè contenen informació sobre altres malalties. El panorama que retrata Palmira Jaquetti és el propi de l'època. Els accidents, les infeccions, les malalties infantils, les dolències serioses que fan acudir a tots els remeis possibles, les que es consideren lligades a l'edat. Així, a Bagergue, «Una dona malalta es trobava feble per cantar, però l'hem convençuda; ha cantat. [...] se li cremà un fill dins d'un perol de llet bullenta; un altre és mig cec; un altre, hidròpic.» (30/08/25, vol. vi p. 146). A Isil, coneixen Modesta, una dona sorda, i la vella de Catxes, que té cura d'una malalta «i tot preparant el brou, cop de cantar» (05/07/26, vol. vii p. 14). A Borén, la mare del mestre, pateix del fetge (06/07/26, vol. vii p. 15). A Boldís Sobirà, «La única dona que en sap [de cantar] està malalta.» (25/07/26, vol. vii p. 28). A Tremp: «Mònica, una dona malalta, té el peu trencat, però no li dolia cantar, amb el peu damunt de coixins.» (16/08/26, vol. vii p. 48). A Vilamur, el cantaire Andreu és cec i pateix del païdor.» (20/07/27, vol. vii p. 327). A Salàs, veuen una «xicota que donava sopes a un vailet ple de mosques i mal a les orelles.» (14/08/27, vol. vii p. 354). A Serradell, «Hi ha una dona molt trista. Té un fill a punt de morir en una agonia de temps. No vol cantar, naturalment.» (20/08/27, vol. vii p. 361). A Cabdella, troben una sola cantaire i està malalta (25/08/27, vol. vii p. 368), i també hi trobem un cas curiós, perquè és l'únic en totes les *Memòries*, i és el d'una família rica, que té altres contactes que la gent del poble no abasta, i és el de portar la filla malalta a Barcelona, però si els metges més prestigiosos fallen, l'alternativa no és el sanador tradicional ni urbà, sinó el Santuari de Lourdes, afamat internacionalment entre els creients: «Una criatura angèlica, filla de pagesos rics, malalta. Ara tornava de Barcelona i de Lourdes,

però no ha curat.» (24/08/27, vol. VII p. 366). A Mont-ros parla del tifus com a causant de la pèrdua de memòria: «Després hem anat a veure la Jepa Martí, que en sabia molt, però el tifus li ha llevat la memòria» (28/08/27, vol. VII p. 370). A Manyanet, veiem com una malaltia o un dolor no necessàriament priva de cantar: «El Peregat, que es queixa de reumatisme, ha cantat dues cançons» i «la del Casal no ha pogut cantar perquè li fa mal un peu.» (21/07/28, vol. IX p. 49). A Benés: «Ha cantat una noieta de dinou anys, ferma, endurida pel treball, el mirar un xic esquerp; té una inflamació a la boca.» (24/07/28, vol. IX p. 52). A Avellanos, se'ns mostra una malaltia infantil, greu, a començaments de segle XX: «El *catarro* retorç les criatures en una tos inestroncable» (10/08/28, vol. IX p. 67). A l'Escala, Maria «s'ofega i té les cames adolorides.» (01/01/29, vol. X p. 249). A Per-ves, no ens explica, prudentment, quina va ser la malaltia seriosa de Pilara «Pilara és la muller del fuster. Després d'un sofriment del qual vàrem ésser testimonis l'any passat, i que ha augmentat fins a esdevenir seriosa malaltia, la seva gravidesa ha tingut felicitat deslliurament.» (03/07/29, vol. XI p. 16.) A Malpàs, Palmira es dol del que tots els investigadors hem patit més d'un cop, la malaltia greu o la mort d'un narrador de la cultura, just abans de la nostra arribada: «Per al primer cantaire hauria calgut arribar cinc anys enrere. Ara està ferit, arrossega una trista senilitat. Els membres li tremolen i baveja.» (18/07/29, vol. XI p. 30). A Irgo, ens diu, sense especificar, que la jove Gassol «És convalescent. Ha patit llarga malaltia.» (24/07/29, vol. XI p. 36). A Massivert, explica: «Batista és una dona bella, però malaltissa.» (27/07/29, vol. XI p. 39). A Boí, dona el nom popular per l'estómac: «Francisca es doblega de mal de païdor.» (17/08/29, vol. XI p. 56). A Antist, es lamenta de l'alienació de la mestra, que malauradament segueix exercint. «Des d'ací sentim crits estranys i un timbaleig que talla la dolça pau del matí. Inquirim. És la mestra d'escola, encara jove, boja, en un dels atacs de follia» (02/09/29, vol. XI p. 75). A l'Escala, explica d'un patiment prematur en parlar del marit de la Pallona, que és reumàtic a mitjana edat.» (28/12/29, vol. XVI p. 202). En canvi, a la Tallada, descriu el declivi de la vellesa: «L'avi Sisi és un infant. Camina amb el cos plegat, de cara a terra. És sord i té un mirar blau, apagat, la pell fosca i tacada; una sola dent. És la imatge de la vellesa i la minva, la decrepitud natural del llum que s'extingeix.» (4/09/30, vol. XIV p. 18). També a la Tallada, ens diu: «l'Àvia Blava pateix d'ofec» (21/09/30, vol. XIV p. 35). A Llesp, una altra mostra que la malaltia no necessàriament priva de cantar: «La gola d'aquella malalta, que no gasta salut, s'ha obert.» (13/08/31, vol. XIV p. 168). A Tregurà,

ens parla d'una malaltia no entesa per la gent, ja que no es pot classificar entre les conegudes popularment, com la de Petrala, una dona jove amb una malaltia nerviosa que excita la burla de les veïnes (15/09/33, vol. xvi p. 47). A Molló, va enumerant les malalties que troba: Teresa, majordona, té la salut precària; i la vella Guerri té la mà inflada (30/06/34, vol. xvi p. 207). A Pardines, Molinera «viu una convalescència permanent. Una malaltia misteriosa la manté inactiva i decandida. Les llengües malicioses li trobaran mal fet de cantar estant malalta.» (12/07/34, vol. xvi p. 245). A Boí: «Helena és pubilla; ara bressa una néta malaltissa.» (17/08/29, vol. xi p. 56).

Tuberculosis

Aquesta malaltia, en aquells moments, era gairebé sempre mortal. Representava un llarg patiment i despertava l'allunyament social de la gent envers el malalt. Requereix una higiene acurada de tot el que fa servir el malalt. Palmira Jaquetti també la troba en dues ocasions, encara que sembla que no es prenen les precaucions necessàries i, sobretot els infants, ignoraven tota cura i ningú no els advertia de res. A Avellanos, Palmira Jaquetti procura fugir d'hostatjar-se en la casa on hi ha un malalt tuberculós, cosa que la família mantenia en secret per evitar el rebuig social; però sembla, pel testimoni de Palmira, que el poble n'estava assabentat i criticava la manca de precaucions higièniques.

Anem previnguts contra Avellanos. L'única casa que pot oferir-nos allotjament hostatja un tuberculós i altres malalts. La família viu en contacte amb el malalt, que és el cap de casa. Entre ells, no hi ha cap aïllament de caràcter preventiu. Cap recepta de la més elemental higiene és tinguda en ús pel que fa a la vaixela i atuells. El malalt esputa i tus allà i com li convé [...] És massa exposat de quedar-se i haver de sopar per força al costat d'un malalt al qual no som necessaris ni tenim amb ell cap lligam d'amistat ni afecte.

Però a nosaltres el perill ens ha estat revelat com un secret. Pel que es veu el poble ho ignora, puix que les criatures entren i surten, mengen, juguen i passen les mans per la taula llisa, sense que els sigui advertit ni defès per ningú. (16/07/28, vol. ix p. 43-45)

«Els de Miquel estan greus. L'hereu tuberculós, agonitza, o té senzi-llament vòmit rere vòmit. [...] els que no els són res s'arrisquen a censurar llur manca absoluta de precaucions higièniques. (10/08/28, vol. ix p. 67)

L'altre cas és a Tegurà, en una casa on hi ha el pare tuberculós. En aquest cas, Palmira considera la situació amb tota l'empatia i solidaritat, ja que la tuberculosi era una sentència de mort i misèria per a la casa on es posava.

Casanova viu en una caseta xica, al cap del poble [...] En la petita sala viuen tots, i allà estossega, de nits, el marit de Casanova, que és tísic, i totes les criatures mengem vora d'ell, i llaminegen la xocolata que deixa, i respiren l'aire prop seu i juguen en la terra que ell ha humitejat amb la seva sang nefanda [...] Ell torna del camp, l'eina al coll, el pit ofegat per la tos, la mirada perduda en la fillada que l'espera. (13/09/33, vol. xvi p. 41)

*Tractaments, metges, medicina popular
i consells que Palmira Jaquetti dona*

En els anys que Palmira Jaquetti treballa, hi ha una duplicitat remeiera. Per una part, perduren els remeis tradicionals, fruit del coneixement de les plantes i altres elements, però també s'hi ajunta el coneixement de la màgia d'algunes persones, que són requerides per a guarir però que, a vegades, poden ser temudes perquè igual com guareixen també poden fer el mal. Moltes d'aquestes fórmules guaridores s'acompanyaven d'oracions més o menys ortodoxes i de rituals. La possessió d'aquests coneixements era tinguda com un tresor. A les Escaldes, a Andorra, i ha la referència d'una llevadora que, a més dels seus coneixements, ajuntava unes oracions determinades: «ha començat de contar-nos la seva vida, els fills que ha tingut i els que ha *plegat* [feia de llevadora]. Perquè les pacients anessin bé, abans del moment, deia una oració [...] així tot deslliurament reeixia.» (26/07/25, vol. vi p. 115). En canvi, una dona tinguda per bruixa de Tremp, sabia unes oracions potents per als embarassos i parts, i les deia si li pagaven per fer-ho. Si s'hi negaven, els augurava un mal part.

la [nom en blanc a l'original], té una reputació una mica deslluïda; té l'ofici de cantora dels passaments de la Mare de Déu de la Cinta, i els diu a tota dona que ha d'infantar, quan ja és gràvida i el moment s'acosta. Quan sap que una dona està en situació d'escoltar-la, s'insinua i obliga, per més que se la pregui de retirar-se. Li diuen «bruixa». Aquests Passaments són una oració que fa efecte d'una mena d'auguri, de via bona; és dita en presència de la interessada, i s'ha d'acompanyar de persignances i mots secrets de bon averany. Amb la condició aterridora que si la malalta pretén no creure-hi o bé li fa por el contacte o la presència de la «bruixa», ella té mots d'encís que fan anar malament

el parteratge. Amb aqueixes astúcies i uns pegats que ella sap fer, es guanya la vida descansada. Se li atribueixen virtuts curatives i malèfiques i no té entrada en gaires cases. És evitada amb tot rigor, ni que ofereixi que l'infant serà un Jesuset. Quan ella es veu al pas de la porta i que una veu forta li fa girar els talons, fa un vot gitano de desgràcies i assegura que la criatura serà esguerrada o eixirà morta. I com que Tremp és gran i ofereix prou varietat, quan s'assabenta dels mals parteratges, retreu el fet com a càstig seu de no haver estat escoltada. És grossa i baixa, camina amb bastó, feixuga, i escampa la mirada arreu; ho veu tot, i de cada cançó en fa l'elogi, segons la seva virtut curativa, com les herbes. (15/08/26 vol. VII p. 47-48)

Per altra part, ja hi havia metges rurals en algunes poblacions grans, i Palmira Jaquetti ens descriu ocasions en què els malalts han anat a un metge —la qual cosa no significava directament una guarició dels mals. L'existència d'una medicina oficial de pagament no estava sempre a l'abast ni tenia la confiança de tothom. Un fet interessant, ja esmentat, és com una noia de casa rica ha estat portada fins i tot a Lourdes, i això no és estrany, ja que la comunicació entre les dues vessants dels Pirineus ha estat constant al llarg de la història.

Palmira Jaquetti pren part en la preocupació per la salut de la gent i s'aventura a proposar remeis que coneixia, i fins i tot compra alguna medecina oficial per a la conjuntivitis d'una dona. Però també proposa remeis populars que ha anat aprenent en el curs del seu treball de camp, i s'interessa pels remeis que coneix la gent. Així, a Bagergue, escriu sobre Teresa:

A la casa on hem estat acollides hi ha una noia malalta, una fina criatura d'ulls humits i pregons com un bassiol d'aigua clara, una mica inclinada, amb tremolor de flor bressada pel vent. Blanca, afinada de dolcesa penetrant com el lliri, seriosa, però abstreta en un pensament fix. Se sap malalta, té la certesa que la mort ha d'acollir-la aviat; se'n veu sotjada, perseguida. [...]

En l'ampla sala de la casa pairal, la noia passa i traspasa com una ombra i deixa l'aire de seda. La casa més rica és la que té més a fer. Presta encara gran ajuda a aquesta feina casolana; treballa en silenci; la creurieu volar, d'un cantó a l'altre. Tothom la veu però tots hi estan avesats i ningú no la mira. [...]

Té l'esperit marcit i el pit malalt; es prem els costats amb totes dues mans per no queixar-se, i així torna a la cuina, retuda, apagada, esvelta encara i fina, una mica colltorta com les flors. Calla. (29/08/25, vol. VI p. 144)

Palmira aconsella la mare:

He aconsellat a la mare visites serioses de més d'un metge, els remeis que té a mà, la cura del sol, els fosfats i farines i confitures. Però ella té gran enyora-

ment dels diners despesos en metgies inútils i remeis sense eficàcia. El tractament de l'últim metge és el que regeix actualment: dieta rigorosa. La noia la segueix amb gust i en lloc de sobrealimentar el seu cos desnodrit, es manté amb dues tasses de cafè amb llet al dia. Sempre és ella qui mol el cafè. De tant en tant s'atura, exhaurida, abatuda. Però l'aigua ja bull i tornar a fer rodar la maneta. Així exhaureix i mol la seva vida, i seguirà fins a submergir-la en l'eternitat. (29/08/25, vol. VI p. 145)

A Altron, ens parla d'un sanador tradicional: «ens ha acompanyat un home que sap curar mal d'infants amb unes paraules fosques dites davant una gavarnera florida, o amb gavarres que s'ha d'abatre amb pedres» (08/08/26, vol. VII p. 42). En canvi, al Mesull, sembla que el metge havia visitat una malalta a casa seva: «La Saraïsa se'n va a casa seva, aquella casa negra i en runes (quan va estar malalta) feia més por al metge que la malaltia» (17/07/28, vol. IX p. 46). A Boí, detalla un remei popular a base de greix: «Hi ha un infant pacient, callat, que té una mà enorme, infectada, amb un greix de porc damunt per metgia» (20/08/29, vol. XI p. 62). A Taüll, Palmira Jaquetti proposa a Quitèria un remei per la conjuntivitis i fins li proporciona àcid bòric a la malalta, com ja hem esmentat adés (22/08/29, vol. XI p. 65).

A Verges, trobem tota la narració d'un remei popular de sanador i els detalls de la seva aplicació, i fins els bons resultats finals, malgrat que Palmira, com a portadora de la cultura oficialista, ho atribueixi a l'auto-suggestió; Torrenta els diu:

— No podré cantar. Pateixo molt d'una “rastella” al dit i no he pogut anar ni a treballar, tot i que sóc jornalera. [...]

Bell punt hem tornat a pujar el pontet damunt l'aigua, tota llúissor, Torrenta ens ha eixit al pas amb la mà en cabestre, un dit terriblement embolicat i untat.

—Me'n vaig —diu amb un pregon desesper— a fer-me curar la mà.

—Al metge de Verges?

—No, a Albons. Hi ha dues hores de camí, però tinc temps. S'ha d'untar a posta de sol i abans de l'alba. No hi ha ningú al món com “aquell home” per les rastelles. És un oli que fa miracles. Però amb sol no fa sinó mal.

Vet ací el culte al sol, que no és, encara, extingit.

—Els dies que està núvol se'n podeu posar tot el dia.

Em mira per damunt de les ulleres, mig ofesa, i repta la meua incredulitat.

—Mirin, ara els ensenyaré l'herba.

En efecte, vora el rec s'alcen les tiges d'una planta ufanosa, fulla de llança, que floreix, a la seva hora, un esplet de petits vellutets, molt flairosos.

—Veuen —constata amb un enterniment que li fa oblidar el mal—, ja han tallat tots els caps, que és on hi ha la força. Els brots mitgers no tenen *virtut*...

I se n'anirà, al bat del sol, a esperar que s'apagui la força “per invocar l'esperit contrari”» (09/09/30, vol. xiv p. 24-25)

Dos dies més tard, constaten que «Torrenta ha millorat de la rastella. Les oracions a posta de sol, si bé es deslliguen d'olis i conjurs, tenen l'eficàcia de l'autosuggestió.» (11/09/30, vol. xiv p. 28).

Més tard, a Molló, Palmira Jaquetti fa una reflexió sobre l'ús predominant de la medicina popular de sanadors, en detriment de la medicina dels metges, en els pobles que recorre.

Xeca té el marit malalt; ací, però, el metge no hi tindrà gaire feina; hi ha moltes oracions per desentumir un genoll, o per retornar al ventrell el seu normal anònim. També és eficaç un espartenyot, col·locat, segons la lluna, i sota l'advocació d'un sant en el lloc adolorit. Oli de lliris i de serp, i altres matèries no tan inodores. (11/07/34, vol. xvi p. 240)

Malaltia i dol: causa de no cantar

En totes les campanyes, Palmira Jaquetti es troba gent que no vol cantar, malgrat el pagament que l'Obra del Cançoner feia als cantaires. Però hi ha ocasions establertes per la cultura local, en què hom no pot cantar, ja que es consideraria una manca de respecte. Això passa quan hi ha hagut un difunt recent a la família, i fins una vídua o vidu, han d'allargar aquest període, a vegades, per sempre. Un malalt a la casa també priva de cantar, ja que es considera una manca de respecte cap al malalt, perquè cantar es considerava fruit d'una situació de goig i alegria. Una altra cosa eren les cançons religioses i les oracions cantades, sobretot, els cants de la Passió, però, així i tot, el fet de cantar encara que fos sobre temes religiosos i tristos ja suposava un estat d'ànim que no havien de tenir els que patien una desgràcia personal o familiar. No obstant això, hi ha malalts que, malgrat tot, volen cantar. Els parents ho veuen malament, però no és una situació absolutament negativa, perquè la voluntat del malalt també s'ha de respectar. D'altra banda, també es considera que si la malaltia serveix com a excusa per no fer unes activitats, també ha de ser motiu per no cantar, així, com ja s'ha esmentat, ens trobem amb una dona que tenia una malaltia

nerviosa no entesa per les veïnes, les quals li critiquen que vulgui cantar en el seu estat. Per contra, també hi ha altres casos en què s'ha convençut algunes persones malaltes perquè cantessin. Però el més corrent era que algú malalt o amb malalts a casa i, sobretot, amb difunts en la família, es negués a cantar.

Així, a Vielha, parla d'una dona d'Estერი que, venint al balneari d'Artes, es trencà els braços en un accident de tartana: «Ja és gairebé al terme de la convalescència, i habita la casa del rector, que li és cunyat» i els diu: «Senyores —ens ha respost—, vostès comprendran que una persona de la meua edat i vídua no pot pas cantar [...] què dirien si sabessin que canta una pobra vídua!» (31/08/25, vol. vi p. 148-149). És a dir, que per a no cantar no és tan important estar malalta o accidentada, sinó que el que és determinant, és ésser vídua, perquè no és tan important el dolor propi, com el respecte degut al dol, o a la malaltia d'un parent.

A Gavàs, «Una de les cantadores té el marit malalt.» (14/07/26, vol. vii p.19). A Llessui, el vell Tisquet no va voler cantar perquè tenien un noi malalt (06/08/26, vol. vii p.40). A la Pobla, una dona diu «no canto mai, fa vint anys que estic malalta i sola, se m'ha mort marit i fills», tanmateix, acaba cantant força cançons (30/07/27, vol. vii p. 339). A Manyanet: «El Peregat, que es queixa de reumatisme, ha cantat dues cançons» i «la del Casal no ha pogut cantar perquè li fa mal un peu.» (21/07/28, vol. ix p. 49). A Avellanós, com ja hem esmentat en altres llocs, hi havia un tuberculós molt greu: «Les llàgrimes dels de Miquel eixuguen la veu dels parents» per a cantar (10/08/28 vol. ix p. 67). A Boí: «una caseta amb un pont resseguit d'heura. L'amo sap cançons, però té la muller malalta» (18/08/29, vol. xi p. 59). A la Tallada, ens justifica que l'avi Sisi no canta perquè «Té una neta al llit i quan el cor plora és més fàcil treballar que cantar» (31/08/30, vol. xiv p. 14). També a la Tallada, una vídua diu: «No puc cantar, jo; sóc vídua de quatre mesos, i si no em paguen més del doble...» (02/09/30, vol. xiv p. 17). I ja hem vist com a Pardines es parla de Molinera, que «viu una convalescència permanent. Una malaltia misteriosa la manté inactiva i decandida. Les llengües malicioses li trobaran mal fet de cantar, estant malalta, somica Molinera.» (12/07/34, vol. xvi p. 245).

Fins aquí els testimonis de Palmira Jaquetti, que ens donen una imatge de la higiene, les malalties i les malformacions físiques i psíquiques observades als pobles on va treballar. En totes aquestes descripcions, reflexions i fins proposades de millora, podem veure com els seus sentiments, el seu tracte amb la gent, i fins els seus judicis de valor, van evolucionant

al llarg de les campanyes. El que en un principi provocava el seu enuig i repulsió, es va convertint en comprensió per les persones, per les seves desgràcies i actituds. El treball de camp, efectivament, l'ha anat canviant, ha augmentat la seva empatia cap a la gent dels pobles on treballa, justificant-los i posant-se al seu costat. Aquest és el treball d'una veritable antropòloga, i els seus escrits tenen una vàlua especial per a nosaltres, ja que s'endinsen en l'etnografia de les comarques que estudia, tot donant-nos gairebé monografies locals. No era el que li demanaven a l'Obra del Cançoner Popular, que sempre van considerar que escrivia massa, però ens hem de felicitar que seguís els dictats del seu propi projecte i que a través del seu esperit de poetessa hagués fet el salt en la comprensió dels pobles i de la seva cultura, ja que segurament, sense aquesta dimensió artística, no ho hauria aconseguit.

En aquest article, he volgut fer parlar la mateixa Palmira Jaquetti, perquè les seves descripcions són tan riques que només necessitaven una introducció per part meva. Per això he encapçalat cada un dels apartats amb una reflexió i he deixat que fos Palmira Jaquetti la que ens parlés de la salut i la malaltia de les persones que va conèixer.

Referències

- CHRISTIAN, William (1981): *Apparitions in Late Medieval and Renaissance Spain*. Princeton: Princeton University Press.
- GRAS, Airy *et alii* (2018): «Etnobotànica del Pirineu Català». *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès* núm. 29: 33–47.
- LELLEP FERNANDEZ, Renate (1990): *A Simple Matter of Salt*. Berkeley: University of California Press.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (ed.) (1996-2006): *Materials. Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. vol. vi p. 101–232; vol. vii p. 13–136; 263–300; 303–423; vol. ix p. 13–29; 33–150; vol. x p. 243–305; vol. xi p. 13–323; vol. xii p. 197–241; vol. xiv p. 125–266; vol. xvi p. 13–176 i 197–412. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PASTRANA ROMAN, Valeri (2014): *Salut i Societat a l'Europa Rural. Segles XVIII-XX*. Tesi de grau d'Història. Universitat de Girona. <dugi-doc.udg.edu/browse?type=author&value=Pastrana+Roman%2C+Valeri> [data de consulta: 11 d'octubre de 2020].
- PRATS, Llorenç (1996): *La Catalunya Rància. Les condicions de vida materials de les classes populars a la Catalunya de la Restauració segons les topografies mèdiques*. Barcelona: Alta Fulla.
- RIGAT, Montserrat *et alii* (2013): «Un receptari medicinal del Ripollès de principis del s. XX». *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès* núm. 24: 73–128.
- ROIG GARCIA, Josep (2015): *La Tuberculosi en la literatura*. Tesi doctoral Universitat de Girona. <<http://hdl.handle.net/10803/39373>> [data de consulta: 4 de novembre de 2020].

UN VIATGE MUSICAL AMB PALMIRA JAQUETTI

Joan de la Creu Godoy Tomàs
Universitat de Girona
joan.godoy@udg.edu

Pretenem viatjar de la mà de Palmira Jaquetti per algun dels llocs on la música va tenir un protagonisme especial per a ella. Dona incansable, malgrat les seves dolències físiques va fer nombroses missions de recerca per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, així com viatges acadèmics a diferents indrets d'Europa. L'acompanyarem en algunes de les seves missions i viatges com ho feren les seves companyes de recerca Maria Carbó, Mercè Porta i el seu marit, Enric d'Aoust.

Com se sap, el contingut d'aquest article té la finalitat de ser el fil conductor de la meva participació en la Jornada de la Càtedra Josep Anton Baixeras dedicada a Palmira Jaquetti. Aquesta intervenció va acompanyada amb profusió d'imatges, fotografies i partitures per a donar suport visual a la meva ponència. Lamentem que per motius de drets d'imatge no se'n puguin publicar la majoria.

Introducció

Jaquetti tenia la necessitat vital que les seves recerques, creacions i descobertes, és a dir el seu saber en general, no es perdés i fos transmès i divulgat, ja sigui intentant que les seves composicions i escrits es publicuessin, cosa que en l'Espanya de postguerra li va ser molt difícil, o divulgant aquests escrits a través de xerrades i conferències, sense oblidar el mitjà més preuat de la transmissió del coneixement: la docència.

El seu neguit, transformat en desig, era que tot el gran treball de recollida de cançons i cròniques dels seus diaris no quedessin enterrats en l'oblit, tal i com deixa ben palès en la carta a Mn. Higiní Anglès del 1953, des d'Arties on estiujava: «Vaig pertànyer al Cançoner molts anys. Amb gran intensitat treballava. La meva collita donarà, crec, el dia venturós que pugui ésser oferta a la llum, moltes i bones sorpreses. Vaig passar més treballs dels que anunciava en els diaris, que varen fer-me famosa en el cercle que em llegia.»

En relació a les conferències i congressos on va participar, esmentarem les relacionades amb la música i que la portaren a viatjar no sols pel nostre petit país sinó també a l'estranger. En l'àmbit geogràfic més proper, esmentarem les que versaven sobre el cançoner. Amb el tema de les cançons infantils, «La canción en el alma del niño», va impartir una conferència a l'Escola Municipal de Música de Barcelona el gener de 1944, bàsicament, per a divulgar la publicació del seu llibre de cançons per a infants publicat el 1943, *Mis Canciones*. També, la que portava per títol «Cançons, poesia i prosa de la muntanya», a la Festa de Misericòrdia de Reus (1948), o la titulada «La emoción de la Navidad a través del mundo», del 13 de gener de 1957 a Vilafranca del Penedès. De totes elles, en sabem que Jaquetti les il·lustrava musicalment amb el seu propi cant.

En l'àmbit internacional, volem ressaltar les dues ponències que més ressò varen tenir. La primera la dictà al Museu d'Etnografia de Ginebra l'any 1962, amb el títol de «La chanson populaire catalane». D'aquesta conferència en parla en una carta a Ventura Gassol, on li comenta que, per a preparar-la, se servirà de tots els llibres publicats, des de Pelai i Briz fins a Amades, i hi afegeix que al Sr. Patxot no li agrada que esmenti per res el material recollit sota el seu mecenatge, en referència a la magna Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Per acabar aquesta mirada per la faceta divulgadora de coneixement en l'àmbit acadèmic, esmentem la conferència que va pronunciar dins el VIII Congreso Internazionale di Studi Romanzi (Florència: del 3 al 8 d'abril del 1956), amb el títol de «La Comptina».

Cal remarcar el valor etnogràfic i literari d'aquesta aportació científica, tal i com ens deixa escrit Aurora Diaz Plaja en una conferència-homenatge a Palmira Jaquetti en el desè aniversari de la seva mort: «En aquest llibret he trobat centrats els dos principals anhels de Palmira Jaquetti: la pedagogia investigadora sobre la cançó i la poesia infantil, i la seva pròpia poesia» (Díaz Plaja 1973:2). Ja dins el cos de l'escrit, és interessant remarcar les paraules de Palmira Jaquetti amb les quals ens fa veure el poder de la transmissió oral i com afecta el recull de les tradicions, dites, cantarelles i *comptines*: «En aquesta mar de petites contarelles els mots s'usen, es deformen, es transformen,¹ s'esvaeixen. El gir del temps els dona afegidures inversemblants i belles» (Díaz Plaja 1973:4).

1 Més endavant veurem, en relació a la comparativa d'una mateixa cançó cantada en diversos llocs o èpoques diferents, què ens diu Apel·les Mestres, i la curiosa semblança de paraules que un i l'altra fan servir per dir el mateix.

Full de ruta

El primer destí és el d'aproximar-nos a la seva experiència com a cercadora de cançons i adonar-nos de com de difícil i dur havia de ser, per a dues noies joves, viatjar soles pels pobles isolats de valls i muntanyes en la seva missió del 1926 pel Pallars Sobirà i la Conca de Tremp. Per més que donessin raó del perquè de la seva missió i volguessin fer entendre a aquella gent la finalitat concreta que perseguïen, per més acreditades que poguessin anar o malgrat la inestimable ajuda dels mossens de cada poble, la tasca era àrdua i feixuga. L'objectiu serà el de comparar una mateixa cançó recollida en pobles veïns, amb pocs dies de diferència, per a veure quin grau de similitud hi ha tant en la lletra com en la música.

També l'acompanyarem a la missió voluntària a Setcases i Tegurà, que fa després de la guerra civil espanyola el 1943, i on revisita antigues informadores, persones que li havien cantat el 1933 i que ben segur li van deixar una petja que volia resseguir. Presentarem, aquí, un estudi sobre una anàlisi comparativa de la mateixa cançó cantada per la mateixa informant amb 10 anys de diferència.

Al final, haurem viatjat pels records d'una vida plena i generosa en l'art de compartir, també turmentada i carregada de vicissituds de tot tipus, però que sempre trobava en la música consol i repòs, com ho demostra aquesta cita de l'1 de setembre de 1943, extreta d'una carta a la família Pujol: «Respectadíssims amics: he estat també a la vall d'Aran i a Setcases, enguany, i una mica a Solsona. Però he tornat més aviat que mai al meu racó, on escolto música i la veu del món, on treballo.» (Pujol 1923–1943)

Comparativa amb les cançons cantades per diferents informants en una mateixa zona geogràfica el 1926 a l'Alt Àneu

Cada cop que Palmira Jaquetti començava una missió de recerca per l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya era com encetar un viatge iniciàtic que l'havia de posar, per sobre de tot, en comunió amb la natura i amb allò desconegut. Era també encetar una relació humana amb homes i dones que no coneixia i que havien de compartir amb ella un xic de la seva vida i, per descomptat, de la seva música.

També suposava un trencament brusc amb la vida de la ciutat. Marxar de la seva zona de confort al costat dels seus, del seu racó que abans hem esmentat, dels seus llibres i el seu piano i de la seva professió docent.

Diari del dia 2 de juliol de 1926 des d'Esterrí:

Hem anat enfilant-nos, i després de les terres abrusades i seques de l'Urgell han vingut les prades rialleres i fresques, i les ramades de cabres blanques esquellejants com les escumes del riu. Les muntanyes que encerclen la vall d'Esterrí són clapades de congestes. Els ulls s'hi encanten, però tenim fred i estem un xic desplaçades. Encara tenim a la boca el gust de les paraules que hem dit als nostres, i el ressò de les seves, i tot plegat, i l'aire tan fred, l'aigua tan gelada, i el pic de tristesa que dona el primer vespre fora de casa, ens disposen a tota mena de meditacions particulars, terme de les nostres vides barcelonines i començ de la vida d'estiu. (*Materials* 1997: 13)

Aquesta fou la seva segona missió per a l'OCPC, després de l'estre-na com a parella de viatge el 1925 amb Maria Carbó. Però en aquestes primeres línies del seu diari ja s'entreveu, per una banda, la il·lusió per endinsar-se en la natura que se'ls hi obria nua i sincera; i, per l'altra, l'enyo-rança d'allò que deixen enrere i l'esforç en traspassar aquesta porta a allò desconegut però, per altra banda, molt volgut.

Per davant tenen dos mesos i un ampli territori per les valls i munta-nyes del Pallars Sobirà i la plana de la Conca de Tremp. Llegint i rellegint els seus diaris, he comptat que visitaren fins a 87 pobles, i he intentat refer sobre plànol els possibles itineraris i les seves anades i vingudes, la majoria de casos, en ruc, mula, cavall o a peu i, a vegades, segons les distàncies i les carreteres, amb auto de línia, camions, cotxes llogats o de particulars.

Si dividim la missió en 6 zones, veiem que segueixen una lògica dona-da per la geografia de les valls i conques. A la figura 1 veiem assenyalades sobre plànol aquestes zones:

- La 1 i 2 pertanyen als pobles de la vall d'Àneu des d'Àlòs fins a Espot i Escaló.
- La 3, a la conca de Cardós des de Tavascan fins a Ribera de Car-dós.
- Les zones 4 i la 5 les situem més al sud, al que podem anomenar Baix Pallars. En total, 54 del 87 pobles pertanyen a aquestes 5 zones pallareses
- Finalment, la zona 6 pertany a l'anomenada Conca de Tremp, una de les tres conques del Pallars Jussà, que limita amb la serra del Montsec. Trenta-tres són els pobles que varen visitar en aquesta zona.

En total recullen i escriuen 1.412 cançons.

Fig. 1. Les sis zones on varen fer recerca

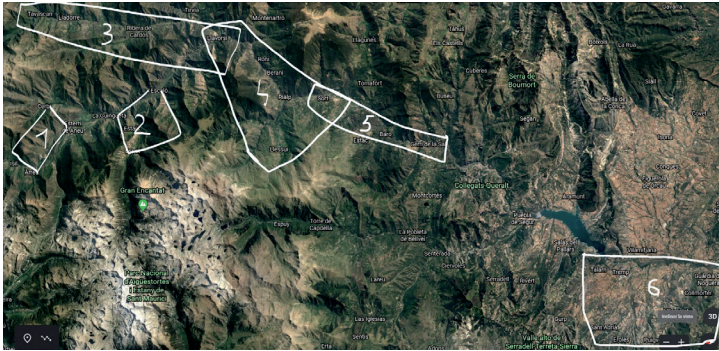
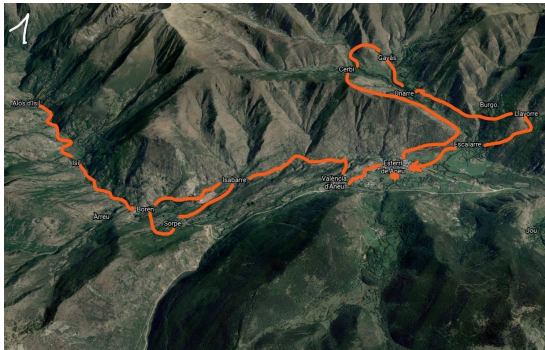

Fig. 2. La zona 1 a l'Alt Àneu

La cerca començà l'endemà d'arribar a Esterrí d'Àneu, el dia 3 de juliol de 1926 i, per davant, havien planificat una primera ruta que les havia d'ocupar fins al dia 15 de juliol, que tornarien a Esterrí un altre cop. En aquests 12 pobles (figura 2), varen poder recollir un total de 267 cançons amb lletra i música: «Ens hem llevat quan el sol ja brillava més avall de les congestes i en l'auto de la Vall d'Aràn hem arribat a Sorpe. Ací tenim coneixences de l'any passat, i hem començat a encendre el foc per la tornada. A Boren hem repetit la preparació, i amb un ruquet i una dona per companyia, hem emprès el camí d'Alòs.» (Massot 1997: 13)

Les descripcions dels seus diaris de camp són del tot reveladores de com vivien i treballaven la gent d'aquelles contrades. Ens fixem bàsicament en les narracions que fan referència a la veu o a les cançons, és a dir,

a les que tenen més relació amb la música cercada i recollida. De la visita a Borén el 6 de juliol de 1926, en comenta: «Ens ha cantat la Matilde, reposada, quieta com una santa de retaule, amb una mirada de vellut negre i la veu prima i dolça, amagada com si sortís del fons d'una campaneta blava d'aqueixes que voregen els camins.» (Massot 1997: 15). De les 6 cançons que va cantar la Matilde Carrera ens centrarem en «La presó de Lleida».

Volem mostrar un petit estudi comparatiu d'aquesta cançó recollida a diferents pobles de les Valls d'Àneu, per a copsar-ne les diferències quant a text i a música. Això ens pot revelar fins a quin punt la cançó era un nexa d'unió o punts de referència entre pobles veïns o si, pel contrari, mostren clares diferències malgrat la proximitat geogràfica i temporal.

Comencem parlant de la lletra i, concretament, de la que forma part d'un dels trets més significatius: la que pertany a la tornada musical. En el cas de «La presó de Lleida», s'interpol·la entre els versets de cada estrofa. En la recollida a Matilde Carrera la trobem escrita així: «la vida mia, la vida mia no». La cantada uns dies abans a Alòs era de tres parts i diu: «la vida amor, la vida mia, la vida mor». La cantada a Cerví uns dies després diu: «lirom dom, fa lirom lireta, lirom dom, fa lireta la». A Lleret: «la vida mia, la vida, vida, mor». La recollida a Llavorsí: «la vida mia, mia, la vida mia, mia, mor». A Eroles: «la vida mia, la vida mia, mia, mor». Finalment, a Gerri de la Sal: «lirom, lireta».

Si anem a buscar les referències amb d'altres versions recollides més antigues, trobem moltes similituds amb les que acabem de veure. A part de la coneguda recollida per Aureli Capmany en el seu cançoner de 1903: «petita bonica, lireta, liró» podem trobar: «més ay, lireta liró»; «virondom, virondom, virondeta»; i «lironfalireta, lironfaliró».

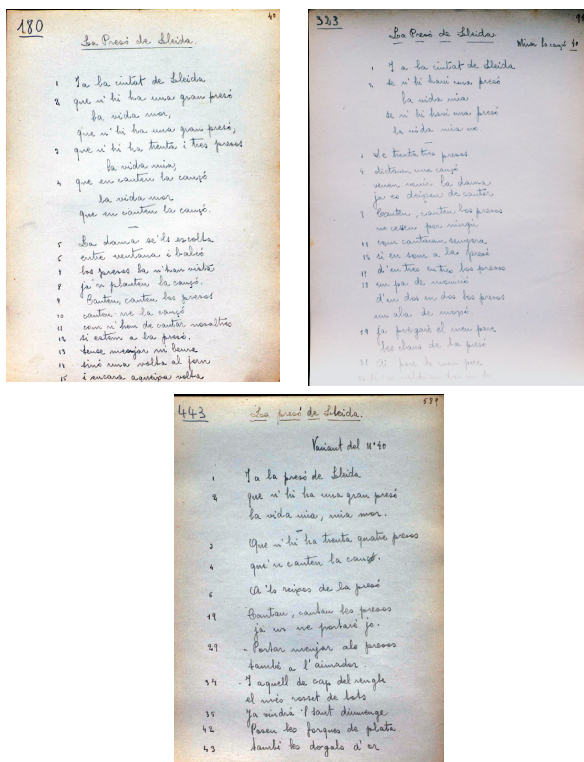
Quant a l'argument, en general, a totes les versions és el mateix, és a dir, el missatge es manté inalterable, però la gran difusió que ha tingut aquesta cançó fa que s'hi observin una gran diversitat de variants en els detalls, la qual cosa l'enriqueix. Normalment, hi ha trenta-tres presos, en alguns lloc en diuen trenta-dos, trenta-quatre o trenta-nou; en les versions recollides per Milà i Fontanals són «cent y cinquanta presos», «set o vuit presos» i «setanta i quatre»; a la ciutat de Nàpols eren «vint-i-nou presos»; a la vila de Figueres «n'hi ha dotze presos».

Destaquem el nom de la protagonista, normalment Margarida, o el lloc on estava escoltant la cançó: balcó, finestra, mirador. També quin era el delicte pel qual s'acusa i es condemna els presos que, quan s'esmenta, és per incendi. És curiós esmentar el dia que volen penjar els presos: en Sant

Diumente o Sant Dissabte, en referència al Dissabte o Diumente de Pasqua, ja que antigament, per respecte a la Passió de Crist, durant la Quaresma no s'executava ningú. D'aquí, l'amenaça o advertiment que ja s'acosta el Sant Diumente, per avisar que es preparin. Però el més interessant de tot, i que pot passar inadvertit, és el poder òrfic del cant i, per extensió, de la música per a fer despertar l'amor, la compassió i el captivament tan forts en la bella dama, que la fan, fins i tot, desitjar morir a la forca al costat del seu estimat, que li canta o dicta la cançó.

Aquests són els missatges que, sens dubte, commouen els cantaires i fan que ràpidament es facin seva la cançó i l'argument implícit, i que no sigui cap "delicte" canviar alguna paraula o algun gir melòdic, perquè, un cop apresada, aquella cançó ja és seva.

Fig. 3, 4 i 5. La presó de Lleida. Transcripció de la cançó.
Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya

Però si en la lletra ja hi ha aquestes petites diferències, quant a la música en trobem moltes més. Des de tonades planyívols amb to menor per reforçar encara més la gravetat de l'argument fins a melodies més airoses i en tonalitat major.

En la recollida en el cançoner d'Aureli Campany de 1903, 1a sèrie, la trobem amb ternari simple de 3/8 i en to clar de la menor, estructura de dues parts amb 8+12 compassos, igual que la recollida en el cançoner de Joan Amades. En la versió que va cantar Matilde Carrera el 1926, la trobem amb binari compost de 6/8; l'àmbit conté una extensió de l'hexacord do-la, amb una fesomia clarament modal o antiga i una estructura total de 9 compassos. En la cançó recollida a Alòs, dos dies abans d'aquesta última, la trobem també amb binari compost de 6/8, però amb un to clar corresponent a sol major, estructura de dos parts de 7 i 9 compassos. En canvi, en la recollida a Llavorsí a finals de juliol, trobem moltes similituds: la mètrica del compàs binari compost de 6/8; l'àmbit conté una extensió de l'hexacord mi-do amb el si b alterat; la fesomia clarament modal o antiga i l'estructura de 10 compassos. Finalment, la recollida per Milà i Fontanals el 1882 amb ternari simple de 3/4, que podia ben be ser un 6/8 si el transcriptor ho hagués volgut, i en to de Mi b major, estructura de dues parts 6+10 compassos.

Quina llició ens aporta aquest petit treball comparatiu d'una mateixa cançó cantada en una mateixa zona? Ens du a combregar amb les paraules de l'abans citat Apel·les Mestres dins: «La cançó popular, aquella que inspirant-se en un fet real interessava a tothom, per aquest motiu passava ràpidament a ésser de domini de tothom. Composta de forma senzilla, es trobava en condicions immillorables perquè tothom, homes, dones, criatures, poguessin entendre-la, retenir-la i repetir-la.» (Capmany 1913: 2)

I, més endavant, en referència a la transmissió oral i a la memòria dels cantaires que de ben segur hagin pogut canviar i modificar els versos o la música de les cançons en aquest procés de transmissió, ens diu:

Aquella cançó, ja emmotllada en llocs i èpoques distintes, no era de ningú i era de tothom, perquè tothom hi havia anat treballant reformant-la, transformant-la, deformant-la molt sovint, però instintivament desbrossant-la de tot lo sobrer, i per tant —i aquí està el veritable secret— fent ressortir tota la intensitat del sentiment, tota l'ànima, fins a no deixar-ne, molts cops, més que l'ànima, l'essència pura (Capmany 1913: 2)

Després de dos mesos, en el diari del 2 de setembre de 1926, ens deixa aquestes paraules:

Dia de retorn, hem deixat un gra d'afecte a cada poble i ara marxem amb la intimitat d'una pluja fina, plena de boires baixes. El Montsec amagat, juga amb el núvols i es mostra de tant en tant, en la refulgència d'un sol nou. Els ruixats cauen en espessor i llum als vidres de l'òmnibus, amb la precisió i traça d'un gravat al boix.

El Montsec és un bres de rinxols clapats de sol i els records, ara, són més vius que ahir, però és que corren el risc d'entelar-se aviat amb l'esperança d'incorporar-nos aviat a la vida de la ciutat. (*Massot* 1997: 60)

*Comparativa amb les cançons cantades per una mateixa informant
amb 10 anys de diferència: 1933–1943 (Setcases)*

El 1933, Jaquetti, juntament amb Mercè Porta, varen iniciar la missió a Setcases i Tregurà, del dia 27 d'agost al 23 de setembre, on varen recollir fins a 558 cançons. Aquí varen conèixer molt bons cantadors i cantadores: els germans Descamps —en Cabrera i la seva germana la Boixata—, l'Oli-vera, la Petrala, la Jepeta, la Falera, la Teta, la Quela, en Tòfol, la Pericona, en Perolet, etc., però en allò en què ens volem fixar en aquesta ocasió és en una sola d'aquestes persones i en uns fets significatius al voltant d'ella: Maria Descamps, la Boixata, de cal Boixat.

En els seus diaris parla d'ella d'una forma molt especial, dedicant-hi molt més espai i literatura que a altres cantaires, la descripció que fa d'ella traspasa la pura descripció física o anímica, en fa un retrat psicològic no absent de figures retòriques. La comparació i la imatge, la metàfora, la personificació i la sinestèsia són les més utilitzades per a reforçar el seu llenguatge poètic.

Tot el gran repòs de les valls les gustaríeu en el parlar d'aquesta dona menuda, feineria i obligada, que baixa del cim de muntanya sota un feix de dotze garbes que la colguen en una riada fluïda com suau cabellera. Sis arroves damunt un cos de nina i, lliure del feix d'or, encara té un riure franc com un doll d'aigua que us escomet de sobte. Quan canta, la llum de l'angèlic esmalta la cambra, i la primera oreneta, la de l'Anunciació, torna enrere un moment i passa com una estrella. Ara, però, Boixata pujarà altre cop als rostolls, prades d'or que encaputxen la muntanya, i tornarà, revestida amb un mantell de garbes, somrient encara sota la llosa d'or, macerada, atuída de sol i de fatiga. (*Massot* 2006: 15)

Més endavant en diu:

Després d'ella, la gràcia de Boixata, humil, dolcíssima, ignorant d'ella mateixa, com les flors de la segla. Cançons que duen amor i dolor, perfum de fenc novell, escalf de llar tranquil·la, i llengotegen vives com la flama.

[...] Boixata és com un jardí d'encís, cada cançó una rosa. Ara canta en el dolç fruit d'un repòs afanyat.» (Massot 2006: 16)

En aquesta primera missió del 1933, en un marge de la pàgina del diari on escriuen la seva primera cançó, ens diuen d'ella: «Ha après les cançons anant a servir però sempre a pagès. Germana del Cabrera, la seva mare es deia Teresa i el seu pare Patllari»

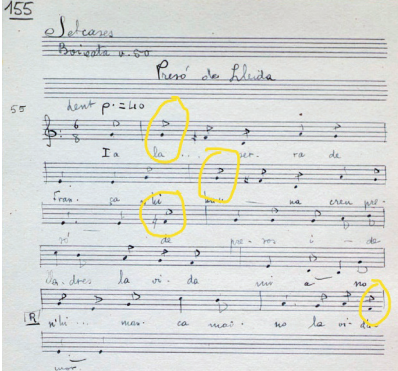
De la veu de Boixata, en recull 67 cançons amb música i lletra, cantades en sis vegades, en dies i moments diferents. Això que sembla estrany és ben normal si tenim en compte les feines que tenien a pagès i a muntanya i que, per tant, no podien estar-se gaires hores seguides cantant. Tinguem en compte que la feina de transcripció sense fonògraf, demanava algunes repeticions, aclariments, etc. totalment necessaris per tal de deixar ben anotada la cançó i la seva lletra. La pluja, que per a la gent de pagès era una maledicció en temps de recollida de les garbes, per les missioneres era una benedicció, perquè així podien retenir estones llargues els seus cantaires.

En el retorn voluntari després de la guerra civil espanyola, el 1943 a Setcases, només recull cançons de la Boixata, Maria Descamps. En aquesta ocasió, li canta 26 cançons. D'aquestes, 16 ja les hi havia cantat feia deu anys i això ens dona un material molt interessant per a veure l'evolució i la transformació a través de la transmissió oral i la memòria popular d'unes cançons tant pel que fa a la lletra com a la música. Ens centrarem en la mateixa que hem analitzat en el recull de 1926: «La presó de Lleida», amb l'incipit «I la serra de França n'hi ha una gran presó».

Entre les dues de Setcases hi ha molt poca diferència, cosa que fa pensar en la gran memòria de la Boixata, tant pel que fa a recordar lletres i melodies com per la quantitat de cançons cantades. Les poques diferències en ambdues cançons són aquelles que ens fan veure que en deu anys ha manllevat dues notes i n'ha canviat un parell més sense importància tonal ni melòdica.

Fig. 6 i 7. La presó de Lleida. Transcripció de la cançó.
Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya

155
Solecanes
Brevitat u-o-o
Presó de Lleida

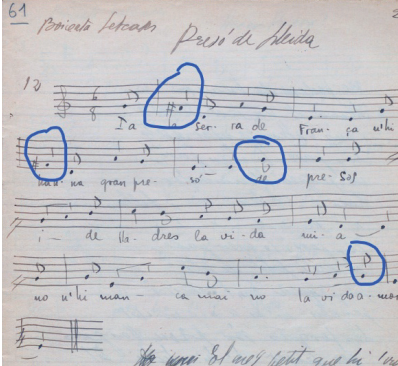
50

And. p. = 110

I a la... ra de
Fra... sa... na crea...
... de...
... la vi... da...
... no... ca... no... la vi... da

The image shows a handwritten musical score on five-line staves. The title is 'Presó de Lleida'. The score includes a tempo marking 'And. p. = 110' and a time signature of 6/8. The lyrics are written below the notes. Several notes and rests are circled in yellow, highlighting specific rhythmic or melodic features.

61
Brevitat Solecanes Presó de Lleida

10

I a la... ra de Fra... sa u'hi
... na gran pre- so-...
... de... da... la vi... da...
... no u'hi man- ca... no... la vi... da...

The image shows another handwritten musical score for 'Presó de Lleida'. It includes the title and the tempo marking 'And. p. = 110'. The lyrics are written below the notes. Several notes and rests are circled in blue, highlighting specific rhythmic or melodic features.

En el cas de la lletra, n'hi ha més extensió en la segona ocasió. És molt curiós, segurament el 1933 tenia pressa i en va fer la versió curta, perquè deu anys després explica tota la història amb tots els detalls de la fuga dels presos gràcies a la filla del rei. En una, era en finestró i, al cap de deu anys, al balcó. En una, els fets passaven l'endemà o l'altre i, al cap de deu anys, ja concreta que és un Sant Dissabte, quan els penjaran a tots.

En qualsevol cas, hi ha tantes versions de cançons com persones la canten i totes són vàlides i enriqueixen el nostre patrimoni etnogràfic, literari i musical. Seria interessant cercar i analitzar quantes versions de «La presó de Lleida» hi ha en tota l'OCPC, però estem segurs que deuen ser centenars i la tasca queda oberta.

Ens agradaria acabar amb una petita coda dedicada a aquesta gran dona i a uns dels moments que més li agradaven, la nit: «i ara, arrecerada en la nit tèbia, escolto les estrelles i em sento cantar el cor». (Massot 2006: 52)

Aquesta frase, escollida com a lema de les postals commemoratives del seu 125è aniversari, ens porta al final d'aquest petit viatge per algunes de les seves missions, on cada dia es cabussava en un món ple de sensacions. Quan aquest dia acabava i arribava la nit, s'apropava un dels moments més íntims i introspectius per a Jaquetti. És aquí on trobava l'espai i el temps, sagrat i etern diria jo, que li feia sentir-se en connexió amb l'univers i amb ella mateixa. Aquesta «llum a l'ànima» que tan bé la defineix. En aquest moment, ja no havia d'apuntar les músiques de les cançons dels seus informants. Era el *seu* moment on, sense llapis ni pentagrama, podia escoltar l'harmonia de les esferes, segons les teories d'origen pitagòric, i sentir el repòs després de tantes hores visitant informants, intentar convèncer-los i recollir, en el millor dels casos, les seves cançons cercant sempre l'equilibri amb el macrocosmos que la protegia.

«Jo em quedo ací, vull enfonsar-me en la nit, per viure en l'estelada.» (Massot 2006: 42)

Referències

- CAPMANY, Aureli (1913): *Cançoner Popular*. Tercera edició. Barcelona: L'Avenç.
- DIAZ PLAJA, Aurora (1973): «Palmira Jaquetti a través de la seva biblioteca». Conferència dictada a l'Ateneu Barcelonès en l'homenatge a 10 anys de la seva mort. (esberrany) Beca del projecte de recerca 227. Annex 2. Departament de Cultura. CPCPTC. Generalitat de Catalunya (2001).
- MASSOT I MUNTANER, Josep (ed.) (1997): *Materials. Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. vol. VII. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2006): *Materials Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. vol. XVI. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PUJOL, Francesc (1923-1943): Correspondència entre Palmira Jaquetti i Francesc Pujol. (CEDOC 3.2 732-752) Centre de Documentació de l'Orfeó Català.

UNIVERSITAT ROVIRA i VIRGILI
Càtedra Josep Anton Baixeras

Aquest Quadern de la Càtedra Josep Anton Baixeras de Patrimoni Literari Català està dedicat a la folklorista, poetessa, docent i compositora Palmira Jaquetti i Isant (1895-1963), amb motiu dels 125 anys del seu naixement, i forma part de les activitats de l'Any Palmira Jaquetti (2 de març de 2020–8 de maig de 2021) impulsat per la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Fruit de la setena jornada de la Càtedra Josep Anton Baixeras de Patrimoni Literari Català, es publica aquest llibre, que inclou estudis concrets sobre l'obra i la persona de Palmira Jaquetti des de diversos punts de vista, com el període històric que li va tocar viure, la poesia que va deixar escrita, els treballs que va dur a terme per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC) i el Cancionero Popular Español, una aportació biogràfica inèdita, la visió que tenia de la salut i la malaltia en les seues incursions pel país en missió per a l'OCPC, o la seua obra musical.

UNIVERSITAT
ROVIRA i VIRGILI

[publicacions]
urv